

Część II.

Nella G. Nyczkało

OŚWIATA ZAWODOWA W NIEPODLEGŁEJ UKRAINIE

N.G. Nyczkało, F. Szlosek: „Kształcenie zawodowe w Polsce i Ukrainie - na tle przemian”.
APS, ITeE - PIB, Warszawa-Radom 2008.

1.

Charakterystyka ogólna systemu edukacji w Ukrainie

1.1. Podstawy prawne funkcjonowania systemu edukacyjnego w niepodległej Ukrainie

W artykule 53 Konstytucji Ukrainy jest zagwarantowane prawo obywateli do nauki: „Każdy ma prawo do nauki. Pełne średnie ogólne wykształcenie jest obowiązkowe. Państwo zapewnia dostęp i bezpłatną edukację przedszkolną, średnią ogólną, zawodową, wyższą na państwowych i municypalnych placówkach oświatowych; rozwój przedszkolnego, pełnego średniego ogólnego, pozaszkolnego, zawodowego, wyższego i podyplomowego kształcenia, różnych jego form; udzielenie państwowych stypendiów i ulg uczniom i studentom. Obywatele mają prawo do zdobywania bezpłatnego wykształcenia wyższego na państwowych i municypalnych uczelniach na zasadzie konkursu. Obywatelom należącym do mniejszości narodowych, zgodnie z ustawą, państwo zapewnia naukę w języku narodowym lub studiowanie tego języka w uczelniach państwowych i municypalnych bądź poprzez działalność narodowych stowarzyszeń kulturalnych”¹⁶⁹.

Zasady określone w Konstytucji zostały urzeczywistnione w aktach prawnych uchwalonych przez Radę Najwyższą Ukrainy w latach 1991-2004, w szczególności w:

- Ustawie Ukrainy „O edukacji” (1991),
- Ustawie Ukrainy „O wychowaniu przedszkolnym” (2001),
- Ustawie Ukrainy „O szkolnictwie średnim ogólnym” (1999),
- Ustawie Ukrainy „O edukacji pozaszkolnej” (2000),
- Ustawie Ukrainy „O kształceniu zawodowym” (1998),
- Ustawie Ukrainy „O wprowadzeniu zmian do niektórych aktów ustawodawczych Ukrainy z zakresu kształcenia zawodowego” (2003),
- Ustawie Ukrainy „O szkolnictwie wyższym” (2002),
- Ustawie Ukrainy „O ochronie dzieciństwa” (2001),
- Ustawie Ukrainy „O organizacjach społecznych dzieci i młodzieży” (1998).

¹⁶⁹ Konstytucja Ukrainy. W: Wiadomości Rady Najwyższej (WRN), 1996, nr 30, s. 141.

Zatem są podstawy do stwierdzenia, że każdy podsystem, każde ogniwo systemu edukacji ma zapewnione podstawy prawne swego istnienia. Poza tym warto dodać, że poziom realizacji tych ustaw jest systematycznie kontrolowany przez Radę Najwyższą w trakcie posiedzeń parlamentarnych. Na przykład w dniu 24 października 2002 roku wysłuchano w Parlamencie sprawozdanie „O stanie wykonania postanowień o rozwoju ogólnego szkolnictwa średniego na Ukrainie”¹⁷⁰.

W aktach prawnych określających politykę państwa w sprawach edukacji na szczególną uwagę zasługują zarządzenia Prezydenta jako gwaranta Konstytucji Ukrainy. Wymieńmy tylko niektóre z wydanych w ciągu ostatnich dziesięciu lat rozporządzeń Prezydenta, a dotyczących problematyki edukacji:

- Rozporządzenie Prezydenta Ukrainy „O dodatkowych działaniach dotyczących zapewnienia rozwoju oświaty na Ukrainie” (2001);
- Rozporządzenie Prezydenta Ukrainy „O Narodowej doktrynie rozwoju oświaty” (2002);
- Rozporządzenie Prezydenta Ukrainy „O działaniach w kierunku funkcjonowania i rozwoju średniego szkolnictwa ogólnego” (1998);
- Rozporządzenie Prezydenta Ukrainy „O programie pracy z młodzieżą utalentowaną na lata 2001-2005” (2001);
- Rozporządzenie Prezydenta Ukrainy „O podstawowych kierunkach reformowania szkolnictwa wyższego w Ukrainie” (1995);
- Rozporządzenie Prezydenta Ukrainy „O działaniach na rzecz doskonalenia szkolnictwa wyższego w Ukrainie” (2004);
- Rozporządzenie Prezydenta Ukrainy „O podstawowych kierunkach reformowania kształcenia zawodowego w Ukrainie” (1998);
- Rozporządzenie Prezydenta Ukrainy „O podstawowych kierunkach rozwoju potencjału pracowniczego w Ukrainie w okresie do 2010 roku”.

W preambule Ustawy Ukrainy „O edukacji” podano wyjątkowo ważne stwierdzenia, stanowiące ogólne zasady polityki państwa w stosunku do edukacji oraz określono kluczowe zasady budowy tej polityki. Edukacja jest rozpatrywana tutaj jako podstawa rozwoju intelektualnego, kulturalnego, psychicznego, społecznego, ekonomicznego społeczeństwa i państwa. Celem edukacji jest wszechstronny rozwój człowieka jako podmiotu i najwyższej wartości życia społecznego. Prowadzi ona do rozwoju talentów jednostki, jego zdolności intelektualnych i fizycznych, kształtuje wartości i postawy moralne, prowadzi do wychowania obywateli zdolnych do dokonania świadomego społecznego wyboru oraz do wzbogacenia intelektualnego, twórczego, kulturalnego potencjału narodu, podwyższenia jego poziomu edukacyjnego, zapewnienia gospodarce narodowej wykwalifikowanych specjalistów. Edukacja w Ukrainie jest oparta na zasadach humanizmu, demokracji, świadomości narodowej, wzajemnego szacunku między narodowościami¹⁷¹.

---

¹⁷⁰ „O stanie wykonania postanowień o rozwoju ogólnego szkolnictwa średniego na Ukrainie”: Materiały Rady Najwyższej Ukrainy z 16 października 2002 roku. Wydawnictwo Parlamentarne. Kijów 2003, s. 163.

¹⁷¹ Ustawa Ukrainy „O edukacji”. W: Akty Ustawodawcze Ukrainy dotyczące oświaty/Rada Najwyższa Ukrainy. Komitet do spraw Nauki i Oświaty. Wydawnictwo oficjalne. Wydawnictwo Parlamentarne, Kijów 2004, s. 21.

Te ważne stwierdzenia prawne zostały uszczegółowione i przedstawione w podstawowych zasadach kształcenia w Ukrainie i zawarte w artykule szóstym Ustawy „O edukacji”, gdzie gwarantuje się: „Dostęp do wszystkich form i typów usług edukacyjnych; równe warunki umożliwiające każdemu obywatelowi pełną realizację jego zdolności, talentu, wszechstronnego rozwoju; humanizm, demokracja, priorytetowość ogólnoludzkich wartości; powiązanie edukacji z historią narodu, kulturą, tradycjami; niezależność edukacji od partii politycznych, społecznych i religijnych organizacji; naukowy i świecki charakter edukacji; integracja z nauką i gospodarką; poznanie systemów edukacji innych państw oraz współdziałanie i współpraca z nimi; elastyczność i rozwój systemu edukacji; kompletność i systematyczność edukacji; ciągłość i różnorodność edukacji; połączenie państwowego i samorządowego sposobu zarządzania edukacją”¹⁷².

W Ustawie tej określono również pojęcie systemu edukacji: „System edukacji składa się z placówek edukacyjnych, instytucji kształcenia naukowo-metodycznych i doskonalących nauczycieli; edukacyjno-produkcyjnych przedsiębiorstw, państwowych, regionalnych i samorządowych struktur zarządzania edukacją”¹⁷³.

1.2. Struktura ukraińskiego systemu oświaty

Artykuł 29 tej Ustawy określa strukturę systemu kształcenia, na którą składa się następujące rozwiązania organizacyjno-programowe:

- kształcenie wczesnoszkolne;
- kształcenie średnie ogólne;
- kształcenie pozaszkolne;
- kształcenie zawodowe;
- kształcenie wyższe;
- kształcenie podyplomowe;
- kształcenie doktoranckie;
- samokształcenie¹⁷⁴.

Ustawa ta określiła również następujące poziomy kształcenia: początkowe ogólne, podstawowe średnie ogólne, pełne średnie ogólne, zawodowe, podstawowe wyższe, pełne wyższe. Z kolei dla kształcenia zawodowego określono następujące poziomy kwalifikacyjne: pracownik wykwalifikowany, młodszy specjalista, bakałarz, specjalista, magister.

Zatem strukturę systemu edukacji Ukrainy opracowano zgodnie z Konstytucją Ukrainy i Ustawą „O edukacji”.

Wszystkie jej komponenty (podsystemy) przedstawiono na rysunku 1.

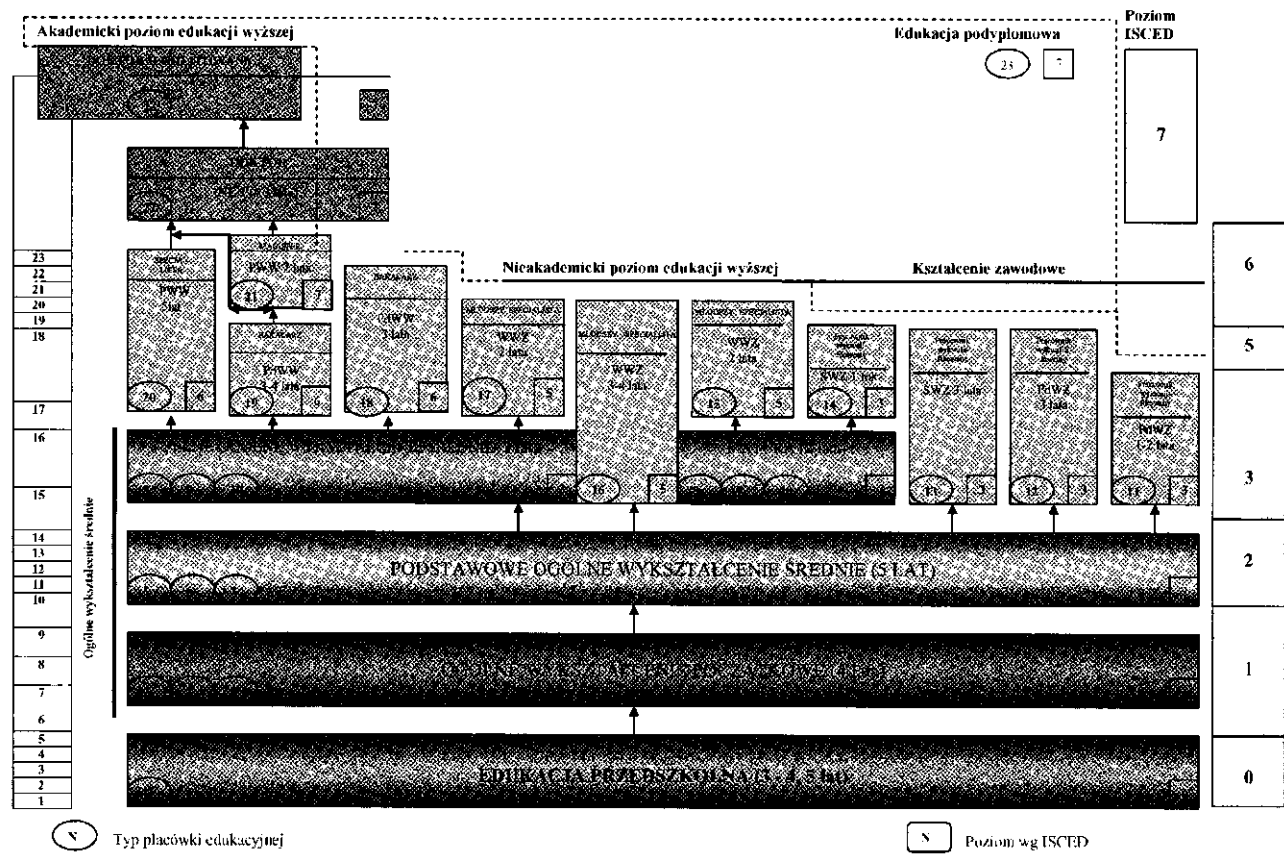
Urzeczywistnienie tak złożonego systemu edukacji ma znaczenie zasadnicze, ponieważ zapewnia swobodę wyboru i pozwala na otrzymanie wykształce-

---

Akty Ustawodawcze Ukrainy dotyczące oświaty. Stan na dzień 1 kwietnia 2004 roku. Wydawnictwo Oficjalne. Wydawnictwo Parlamentarne, Kijów 2004, s. 23.

Tamże, s. 32.

Tamże, s. 54.

Rys. 1. System edukacji Ukrainy

nia odpowiedniego do intelektualnych i zawodowych możliwości jednostki. Na mocy Ustawy „O edukacji” obywatelom Ukrainy zagwarantowano prawo do uzyskania wykształcenia poprzez kształcenie w różnym trybie: dziennym, wieczorowym, zaocznym lub eksternistycznym. W miarę rozwoju technologii informatycznych prężnie rozwija się i doskonali kształcenie na odległość.

1.3. Zadania poszczególnych ogniw systemu edukacji w Ukrainie

Omówmy, zatem krótko każdy podsystem edukacji w Ukrainie.

Podsystem pierwszy - **edukacja przedszkolna**. Zagadnienia prawne, organizacyjne i finansowe związane z funkcjonowaniem i rozwojem tego podsystemu określa Ustawa Ukrainy „O wychowaniu przedszkolnym”. Artykuł 4 tejże Ustawy edukację przedszkolną określa jako proces jednolity ukierunkowany na:

- 1) zapewnienie wszechstronnego rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym, zgodnie z jego predyspozycjami, zdolnościami, cechami indywidualnymi, psychicznymi i fizycznymi, potrzebami kulturalnymi;
- 2) kształtowanie u dziecka w wieku przedszkolnym norm moralnych, gromadzenie życiowych doświadczeń społecznych.

Wiek przedszkolny określono jako podstawowy etap kształtowania się osobowości dziecka pod względem fizycznym, psychicznym i społecznym. Wyznaczono również poszczególne okresy rozwoju przedszkolnego:

- niemowlę;
- przedszkolak młodszy;
- przedszkolak średni;
- przedszkolak starszy;

Według tejże Ustawy określono typy placówek przedszkolnych w Ukrainie, czyli:

- *przedszkolna placówka oświatowa (żłobek)* dla dzieci od drugiego miesiąca życia do trzech lat. Gwarantuje ona opiekę nad dzieckiem, jak również troskę o jego rozwój, wychowanie według wymagań podstawowego standardu edukacji przedszkolnej;
- *przedszkolna placówka oświatowa (żłobek - przedszkole)* dla dzieci od drugiego miesiąca życia do szóstego (siódmego) roku. Gwarantowana jest tu opieka nad dzieckiem, jego rozwojem oraz wychowaniem i edukacją, zgodnie z wymaganiami podstawowego standardu edukacji przedszkolnej;
- *przedszkolna placówka oświatowa (przedszkole)* dla dzieci od trzeciego do szóstego (siódmego) roku życia. W tego rodzaju placówkach dba się o rozwój dziecka, jego wychowanie i edukację zgodnie z wymaganiami podstawowego standardu edukacji przedszkolnej;
- *rehabilitacyjna (terapeutyczna) przedszkolna placówka oświatowa (żłobek - przedszkole)* dla dzieci od drugiego do siódmego (ósmego) roku życia wymagających harmonijnego rozwoju fizycznego, umysłowego, skorelowanego długotrwałym leczeniem i rehabilitacją. Placówki te istnieją w dwóch postaciach: jako specjalne i sanatoryjne;
- *dom dziecka - przedszkolna placówka oświatowa funkcjonująca w systemie ochrony zdrowia*. Powołano ją w celu ochrony medyczno-społecznej dzieci-sierot i dzieci pozbawionych opieki rodzicielskiej, jak również dzieci z zaburzeniami fizycznego i (lub) umysłowego rozwoju. Przebywają tam

dzieci od urodzenia do trzeciego (dla dzieci zdrowych) oraz do czwartego (dla dzieci niepełnosprawnych) roku życia;

- *przedszkolna placówka oświatowa (dom dziecka) typu internatowego*, zapewniająca opiekę, rozwój, wychowanie, kształcenie i adaptację społeczną dzieciom-sierotom oraz dzieciom pozbawionym opieki rodzicielskiej i utrzymywanych ze środków państwa, ale podtrzymujących stosunki rodzinne. Przebywają tu dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym;
- *przedszkolna placówka oświatowa (żłobek - przedszkole) typu rodzinnego* dla dzieci od drugiego miesiąca życia do szóstego (siódmego) roku podtrzymujących kontakty rodzinne. Placówki tego typu gwarantują dzieciom opiekę, rozwój, wychowanie i edukację według podstawowego standardu edukacji przedszkolnej;
- *przedszkolna placówka oświatowa (żłobek - przedszkole) typu kombinowanego* dla dzieci od drugiego miesiąca życia do szóstego (siódmego) roku. Taka placówka obejmuje grupy rozwoju ogólnego, terapeutycznego, rodzinnego. W tych placówkach dzieciom zapewnia się edukację przedszkolną z uwzględnieniem stanu ich zdrowia, rozwoju intelektualnego, psychicznego i fizycznego;
- *przedszkolna placówka oświatowa (ośrodek rozwoju dziecka)*. W tej placówce uwaga skierowana jest na rozwój fizyczny, intelektualny i psychiczny, korekcję psychofizycznego rozwoju dzieci, ich powrót do zdrowia. Dzieci te uczęszczają do innych placówek oświatowych lub realizują proces nauczania-uczenia się w domu;
- *dom dziecka typu rodzinnego*. Jest to przedszkolna placówka oświatowa, w której przebywają dzieci-sieroty oraz dzieci pozbawione opieki rodzicielskiej w wieku od drugiego do osiemnastego roku życia.

W przypadku przedszkolnych placówek oświatowo-rehabilitacyjnych (terapeutycznych), poszczególne ich typy określa specjalny upoważniony organ centralnej władzy wykonawczej w dziedzinie edukacji i nauki wspólnie z specjalnym upoważnionym organem centralnej władzy wykonawczej w dziedzinie ochrony zdrowia.

W celu zaspokojenia potrzeb edukacyjnych obywateli przedszkolna placówka oświatowa może zostać włączona do systemu edukacyjnego jako ogólnokształcąca placówka edukacyjna.

Przy placówkach wczesnej rehabilitacji oraz leczniczo-rehabilitacyjnych funkcjonujących w szkołach ogólnokształcących (szkołach typu internatowego), sanatoryjnych szkołach ogólnokształcących (również z internatem) - mogą zostać utworzone grupy przedszkolne.

W celu zapewnienia prawa dziecka do podtrzymywania więzi rodzinnych przy szkołach ogólnokształcących typu internatowego dla dzieci sierot i dzieci pozbawionych opieki rodzicielskiej mogą zostać utworzone oddziały przedszkolne.

Ponadto Ustawa zapewnia utworzenie placówek przedszkolnych z okresowym przebywaniem w nich dzieci.

Jak dzisiaj przebiega realizacja Ustawy?

W 2005 roku na Ukrainie funkcjonowało 17,2 tys. **przedszkolnych placówek oświatowych**. Uczęszcza do nich 1055 tys. dzieci, to znaczy prawie 39% ogólnej liczby dzieci w wieku przedszkolnym. Dla dzieci z zaburzeniami rozwoju psychofizycznego, z przewlekłymi chorobami organów wewnętrznych utworzono placówki rehabilitacyjne: 1,3 tys. specjalnych i 507 typu sanatoryjnego.

Aktywnie trwa proces tworzenia przedszkoli o konkretnym profilu, ukierunkowanych na priorytetowy rozwój określonego kierunku działalności, pracujących według programów autorskich, wykorzystujących dorobek wybitnych pedagogów z przeszłości i pedagogiki współczesnej, świadczących dodatkowo usługi edukacyjne. Liczba tych placówek sięga już 1,7 tys.

Jednak przy pozytywnych działaniach edukacji przedszkolnej, a w szczególności dotyczących: doskonalenia podstaw prawnych; wykorzystania współczesnych form, treści i metod kształcenia, wychowania i opieki przedszkolaków - pozostało bez rozstrzygnięcia kilka kwestii kluczowych. Zaliczyć można do nich zbyt niski odsetek dzieci objętych edukacją przedszkolną oraz dysproporcjonalność w świadczeniu usług edukacyjnych dla dzieci w wieku przedszkolnym w miastach i na wsiach.

Szczególnej uwagi wymagają dzieci starsze, przede wszystkim pięcioletnie. Dziś ponad 45% tych dzieci z różnych powodów nie uczęszcza do placówek przedszkolnych, co negatywnie wpływa na ich rozwój, jak również na osiągnięcia szkolne, uspołecznienie, stan zdrowia i życiowy start w przyszłość¹⁷⁵.

Jako priorytetowe kierunki w **dziedzinie wychowania przedszkolnego** określono zwiększenie uwagi na zwiększenie liczby dzieci objętych edukacją przedszkolną do 64% (obecnie - 49%), w tym na terenach wiejskich do 50% (obecnie - 22%), a w miastach do 80% (obecnie - 65%) poprzez wykorzystanie możliwości prywatnych, rodzinnych, indywidualnych, jak również społecznych form edukacji przedszkolnej^{11b}.

Średnie kształcenie ogólne to kolejne ogniwo (podsystem) w systemie oświaty Ukrainy. Funkcjonowanie i rozwój tego podsystemu został określony w aktach prawnych Ustawy Ukrainy „O kształceniu średnim ogólnym”. Podstawowe zadania średniego kształcenia ogólnego zostały ukierunkowane na:

- umożliwienie obywatelom realizacji prawa do nauki i otrzymania bezpłatnego wykształcenia średniego ogólnego;
- stworzenie niezbędnych warunków do funkcjonowania i rozwoju kształcenia średniego ogólnego;
- zagwarantowanie normatywno-prawnej strony obowiązku szkolnego na poziomie średniego kształcenia ogólnego;
- określenie struktury i treści średniego kształcenia ogólnego;

Tworzyć oświatę nowego typu. Tezy referatu Ministra Nauki i Edukacji Ukrainy S. Nikołajenki na październikowym Kolegium Ministerstwa Oświaty i Nauki Ukrainy „O wykonaniu przez Gabinet Ministrów Ukrainy Programu działań «Naprzeciw dążeniom ludzi odnośnie zapewnienia równego dostępu do dobrego wykształcenia»” „Oświata Ukrainy” 2005, 12 sierpnia, s. 2. Sprawozdanie Ministra Oświaty i Nauki S. Nikołajenki Rozwój nauki i edukacji w 2005-2006 r.”. W: „Oświata Ukrainy” 2006, 20 czerwca, nr 45^16, s. 4.

- wyznaczenie struktur kierujących podsystemem średniego kształcenia ogólnego oraz zasięgu ich pełnomocnictwa;
- określenie praw i obowiązków uczestników procesu dydaktyczno-wychowawczego, opracowanie prawa o średnim kształceniu ogólnym.

W artykułe 3 Ustawy Ukrainy „O kształceniu średnim ogólnym” określono średnie kształcenie ogólne jako proces ukierunkowany na opanowanie usystematyzowanej wiedzy o przyrodzie, człowieku, społeczeństwie, kulturze i gospodarce poprzez działalność poznawczą i praktyczną, co umożliwi rozwój intelektualny, społeczny i fizyczny jednostki.

Średnie kształcenie ogólne jest nieodłącznym składnikiem kształcenia ustawicznego. Jest ono ukierunkowane na zapewnianie wielostronnego rozwoju jednostki poprzez kształcenie i wychowanie oparte na wartościach ogólnoludzkich i zasadach wielokulturowości, systematyczności, wspólności kształcenia i wychowania, integracji, humanizmu, demokracji, świadomości społecznej, wzajemnego szacunku między narodami dla dobra człowieka, rodziny, społeczeństwa i państwa¹⁷⁷.

Edukacja początkowa ogólna. Kształcenie na tym etapie trwa cztery lata i odbywa się w ogólnokształcących i innych placówkach szkolnictwa średniego ogólnego, do struktury których włączono szkolnictwo pierwszego stopnia - szkołę początkową (klasy I-IV). W listopadzie 2000 roku rozporządzeniem Gabinetu Ministrów Ukrainy został wprowadzony państwowy standard kształcenia początkowego ogólnego oraz plan nauczania w szkole początkowej. Składa się on z następujących przedmiotów: język i literatura, matematyka, zdrowie i kultura fizyczna (WF - E.J.), podstawy technologii, sztuka, człowiek i otoczenie. W 2005 roku dobiegł końca proces wprowadzenia do szkoły początkowej nowych treści programowych i składowych elementów kształcenia.

Podstawowa średnia edukacja ogólna. Kształcenie na tym etapie trwa pięć lat. Podstawową placówką oświatową jest w tym przypadku szkoła podstawowa (klasy V-IX) oraz szkoła średnia ogólnokształcąca lub inne placówki oświatowe, do struktury których włączono szkolnictwo drugiego stopnia. Wraz z rokiem szkolnym 2005-2006 rozpoczęło się wdrożenie nowych programów edukacyjnych sprzyjających zwolnieniu uczniów od nadmiaru szczegółowości zbędnych informacji i terminologii. Treść programów edukacyjnych została ukierunkowana nie tylko na opanowanie przez uczniów nowej wiedzy, lecz także na kształtowanie u nich życiowo ważnych kompetencji.

Pełna średnia edukacja ogólna. Według obowiązujących rozstrzygnięć prawnych edukacja ta trwa dwa lata (w 12-letniej szkole - 3 lata). Jest to trzeci stopień kształcenia, który przebiega w szkole starszej oraz w innych średnich placówkach oświatowych (liceum zawodowym, technikach zawodowym, wyższym technikum zawodowym, jak i w innych technikum i kolegiach).

Ustawa Ukrainy nr 651 - XIV z dnia 13.05.1999. W: „O szkolnictwie średnim ogólnym”. Akty Ustawodawcze Ukrainy dotyczące oświaty. Rada Najwyższa Ukrainy. Komitet do spraw Oświaty i Nauki: Wydawnictwo Oficjalne: Wydawnictwo Parlamentarne, Kijów 2004, s. 79.

Artykuł 9 Ustawy Ukrainy „O kształceniu średnim ogólnym” określa typ szkół ogólnokształcących i innych placówek oświatowych stanowiących system średniego kształcenia ogólnego.

Obecnie, odpowiednio do obowiązującego poziomu kształcenia, wlicza się placówki edukacyjne I, II i III stopnia (początkowa edukacja ogólna, edukacja podstawowa średnia ogólna, edukacja pełna średnia ogólna). Szkoły należące do każdego z poziomów mogą funkcjonować wspólnie lub samodzielnie.

Ogólnokształcące placówki oświatowe:

- **średnia szkoła ogólnokształcąca.** Jest to placówka oświatowa I-III stopnia (I stopień - szkoła początkowa, II stopień - szkoła podstawowa, III stopień - szkoła starsza, zazwyczaj o konkretnym profilu kształcenia);
- **szkoła wyspecjalizowana (szkoła typu internatowego)** - ogólnokształcąca placówka oświatowa I-III stopnia z rozszerzonym nauczaniem poszczególnych przedmiotów i kursów;
- **gimnazjum** - ogólnokształcąca placówka oświatowa I-III stopnia z rozszerzonym nauczaniem poszczególnych przedmiotów związanych z konkretnym profilem zawodowym;
- **liceum** - ogólnokształcąca placówka oświatowa III stopnia o konkretnym profilu kształcenia i przygotowaniu do zawodu;
- **kolegium** - ogólnokształcąca placówka oświatowa III stopnia o profilu filologiczno-filozoficznym oraz (lub) kulturalno-estetycznym;
- **szkoła ogólnokształcąca typu internatowego** - ogólnokształcąca placówka oświatowa z częściowym lub pełnym utrzymaniem na koszt państwa uczniów potrzebujących pomocy społecznej;
- **szkoła specjalna ogólnokształcąca (szkoła typu internatowego)** - ogólnokształcąca placówka oświatowa dla dzieci wymagających pomocy w rozwoju fizycznym i (lub) umysłowym;
- **ogólnokształcąca szkoła sanatoryjna (szkoła typu internatowego)** - ogólnokształcąca placówka oświatowa I-III stopnia odpowiedniego profilu dla dzieci wymagających długotrwałego leczenia;
- **szkoła resocjalizacji społecznej** - ogólnokształcąca placówka oświatowa dla uczniów wymagających szczególnych warunków wychowania. Te szkoły prowadzone są osobno dla dziewcząt i chłopców;
- **szkoła wieczorowa (zmianowa)** - ogólnokształcąca placówka oświatowa II-III stopnia dla osób, które nie mogą uczęszczać do szkoły stacjonarnej¹⁷⁸.

Ponadto w systemie kształcenia średniego ogólnego funkcjonują jeszcze następujące placówki:

- **pozaszkolna placówka dydaktyczno-wychowawcza** - powołana w celu wychowania dzieci i zaspokojenia ich potrzeb w edukacji ustawicznej zgodnie z ich zainteresowaniami (humanistycznymi, technicznymi, artystyczno-estetycznymi, sportowymi itd.);

---

¹⁷⁸ Tamże, s. 81.

- międzyszkolny kombinat edukacyjno-produkcyjny - placówka oświatowa zaspokajająca potrzeby uczniów innych placówek ogólnokształcących w zakresie orientacji zawodowej, przysposobienia do zawodu, kształcenia zawodowego;
- kształcenia zawodowego-placówka oświatowa zapewniająca realizację potrzeby posiadania zawodowego i pełnego średniego wykształcenia ogólnego;
- uczelnia wyższa pierwszego stopnia - placówka oświatowa powołana w celu zaspokajania potrzeby uzyskania stopnia młodszego specjalisty i bakałarza, równoległe z tym zdobycie pełnego średniego wykształcenia na odpowiednim poziomie kwalifikacyjnym¹⁷⁹.

Przestawienie edukacji na 12-letni cykl kształcenia (proces ten rozpoczęto jeszcze w 2000 roku¹⁸⁰, ale de facto realizacja nastąpiła od 2005/2006 roku szkolnego), spowodowało konieczność przeprowadzenia zasadniczych zmian. I tak, szkoła podstawowa i wyższa w okresie przejściowym jeszcze funkcjonują według trybu 11-letniego. Jednocześnie już na tym etapie wprowadzono do szkół nowe programy nauczania. W państwowych standardach kształcenia na poziomie podstawowym i pełnym średnim oraz w podstawowym planie edukacyjnym szkoły podstawowej i starszej uwzględniono potrzeby zdobywania niezbędnych kompetencji. Jednak, zdaniem ekspertów, w podstawowym planie nauczania idea kształtowania tych kompetencji nie została dobrze usystematyzowana.

Członek Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy A. Sawczenko twierdzi, że w obecnej sytuacji, kiedy standardy państwowe zostały już przyjęte, warto maksymalnie wykorzystać możliwości opracowania treści programowych z wszystkich przedmiotów w celu synchronizacji treści nauczania i sposobów działania (nie tylko „co?”, ale i „jak?”). Natomiast, biorąc pod uwagę możliwości każdego podmiotu uczącego się - w postulatach określających poziom przygotowania ogólnokształcącego wyartykułować wszystkie składniki wiodącej zdolności uczenia się¹⁸¹.

Jakie są wskaźniki ilościowe tego ognia systemu szkolnictwa?

Państwowy system **szkolnictwa średniego** na Ukrainie obejmuje 21,6 tys. placówek oświatowych ogólnokształcących, w tym 14,9 tys. - na terenach wiejskich.

Dla dzieci zdolnych otwarto i obecnie funkcjonuje 273 gimnazjum, 232 licea, 25 kolegiów, sieć tych placówek z roku na rok rośnie.

Praktyka funkcjonowania szkół typu internatowego potwierdziła niezbędność istnienia placówek tego typu dla dzieci potrzebujących szczególnej pomocy państwa w zakresie kształcenia i rehabilitacji społeczno-zawodowej.

Biorąc pod uwagę zachodzące obecnie zmiany sytuacji demograficznej, w warunkach społeczno-ekonomicznych, doskonalą się sieć placówek oświato-

---

Tamże, s. 82.

Uchwały Gabinetu Ministrów Ukrainy z dnia 16.11.2000 r., nr 1717: „O wdrożeniu do ogólnokształcących placówek oświatowych nowych treści, struktury i 12-letniego okresu kształcenia”.

O. Sawczenko: Zdolność uczenia się jako kompetencja wiodąca kształcenia średniego ogólnego. W: Podejście kompetencyjne do współczesnej edukacji: praktyka światowa i perspektywy ukraińskie (Biblioteka Polityki Oświatowej). Kijów 2004. s. 45.

wych typu internatowego. Na początku nowego roku szkolnego 2006/2007 na Ukrainie funkcjonowało 401 szkół typu internatowego dla dzieci z zaburzeniem rozwoju fizycznego lub umysłowego oraz ogólnokształcących szkół resocjalizacji społecznej i 221 szkół prywatnych tego typu.

W oparciu o doświadczenia międzynarodowe, została uchwalona i jest w trakcie realizacji koncepcja **12-letniego kształcenia średniego ogólnego i 12-stopniowy system oceniania postępów edukacyjnych uczniów**. Wszystkie uzyskane stopnie w 12-stopniowej skali są promującymi i będą wpisane do odpowiedniego świadectwa szkolnego (maturalnego). Wywołuje to wiele słów krytyki ze strony rodziców, nauczycieli i różnych społecznych organizacji oświatowych. Jednak niezbędnym jest zwrócenie uwagi na fakt, że ocenianie według 12-stopniowej skali nie jest celem samym w sobie.

Na Ukrainie rozpoczęto **niezależne testowanie zewnętrzne**, prowadzone jako eksperyment na poziomie ogólnopaństwowym od 2005 roku. W testowaniu wzięło udział 43,3 tys. absolwentów ogólnokształcących placówek oświatowych, czyli co dziesiąta młoda osoba, która w tym roku ukończyła szkołę. We wszystkich regionach Ukrainy przygotowano 175 punktów, gdzie będzie odbywać się testowanie wyników nauczania. Rozbudowie ulega również sam system oceniania. Rozporządzeniem Rządu powołano Wszuchukraiński Ośrodek Oceny Jakości Kształcenia oraz osiem ośrodków regionalnych w obwodach lwowskim, odesskim, iwanofrankowskim, donieckim, Winnickim, dnipropietrowskim, charkowskim i na Krymie. W tej bardzo ważnej sprawie jest jeszcze wiele sprzeczności i problemów¹⁸². Metodyka organizacji niezależnego testowania zewnętrznego, jak również sposoby jego przeprowadzenia wymagają dalszego teoretycznego i metodycznego opracowania.

Do priorytetowych działań w sferze kształcenia średniego ogólnego należy: rozszerzenie form kształcenia pozaszkolnego na poziomie szkoły początkowej, sprawdzenie i wdrożenie modelu organizacji procesu kształcenia i wychowania „Szkoła - rodzina” wraz ze specjalnie opracowanymi planami i programami nauczania dla uczniów klas 1-4; zapewnienie dalszego przestawienia szkoły podstawowej na nowe treści i strukturę kształcenia; organizacja okręgów oświatowych w oparciu o żądania rodziców; kontynuacja realizacji programu państwowego „Autobus szkolny” oraz programu komputeryzacji i informatyzacji kształcenia średniego; aktywizacja współpracy z międzynarodowymi instytucjami finansowymi (z Bankiem Światowym), w celu uzyskania inwestycji zagranicznych w celu przyspieszenia reform strukturalnych w dziedzinie oświaty¹⁸¹.

Niewątpliwie realizacja tych priorytetowych kierunków wymaga działań konsekwentnych i zapewnienia systematycznego współdziałania wszystkich organów władzy ustawodawczej i wykonawczej, środowisk nauczycieli i naukowców, szerokich kręgów społecznych.

Sprawozdanie Ministra Oświaty i Nauki S. Nikołajenki „Rozwój nauki i edukacji w 2005-2006 r.”. W: „Oświata Ukrainy” 2006, 20 czerwca, nr 45^16, s. 4.

Sprawozdanie Ministra Oświaty i Nauki S. Nikołajenki. W: „Rozwój nauki i edukacji...”, dz.cyt., s. 4.

2.

Transformacja kształcenia zawodowego w Ukrainie w nowych warunkach społeczno-ekonomicznych

Wprowadzenie

Pod koniec 1998 roku w Kijowie ukazała się książka o niezwykłym tytule: „Ukraina - droga ku sobie. Problemy transformacji społecznej”. Jej autorzy Wasyl Kremień i Wasyl Tkaczenko rozpatrują wszechstronnie problem transformacji Ukrainy w okresie niepodległości w kontekście wielowiekowego rozwoju historycznego. Lata, które minęły od zdobycia przez Ukrainę w 1991 roku niepodległości, przyniosły społeczeństwu znaczną liczbę nowych problemów. Autorzy tej pracy udowadniają, że dwa zadania strategiczne - stworzenie państwa prawnego z pewnymi elementami państwa socjalnego oraz rozwój społeczeństwa obywatelskiego - są dalekie od realizacji. Z analizy rzeczywistości, obydwaj autorzy wyciągają sześć niezwykle ważnych wniosków, z których dwa (piąty i szósty) przytoczymy w całości:

„5. Szczególną uwagę należy poświęcić rozwiązaniu problemów społecznych i humanistycznych. Bez efektywnego rozwoju nauki, medycyny, kultury i oświaty społeczeństwo jest zdane na degradację. Zadanie to polega na wyodrębnieniu w każdym obszarze sfery humanitarnej minimum trzech zagadnień źródłowych oraz ich, w pierwszej kolejności, rozwiązaniu. Zagadnienie pierwsze. Na podstawie najlepszych osiągnięć w każdej z wymienionych dziedzin opracować całościowy system narodowy (np. system oświaty, system kultury, narodowy system służby zdrowia itp.).

Zagadnienie drugie. Przeprowadzić racjonalną adaptację każdej z tych dziedzin do nowej rzeczywistości społeczno-ekonomicznej, tzn. do gospodarki rynkowej, zachowując, a nawet podwyższając poziom zaspokajania potrzeb szerokich warstw ludności. Zagadnienie trzecie. Należy optymalizować więzi sfer humanitarnych państwa z europejskimi i światowymi obszarami humanitaryzmu, co wydaje się niezbędnym warunkiem dynamicznego rozwoju społeczeństwa ukraińskiego. Należy mądrze przeprowadzić syntezę najlepszych

osiągnięć naszego narodu i zsynchronizować je z pozytywnymi doświadczeniami cywilizacji światowej.

6. Na Ukrainie, należy stworzyć warunki najbardziej sprzyjające samopoznaniu, samorozwojowi i samorealizacji każdego obywatela. Na tym właśnie polega istota progresywnego rozwoju społecznego¹⁸⁴.

Każde z trzech wymienionych zagadnień odnosi się bezpośrednio do tak ważnego elementu systemu edukacyjnego, jakim jest oświata zawodowa.

2.1. Kształcenie zawodowe jako składowa oświaty ustawicznej

Kształcenie zawodowe w Ukrainie ukierunkowane jest na rozwój osobowości człowieka na różnych etapach jej istnienia. Mówimy w tym przypadku, o okresach fizycznego i społeczno-psychologicznego dojrzewania jednostki, rozwoju i stabilizacji jej sił witalnych i zdolności. Jednocześnie mamy na uwadze i te okresy, gdzie występuje rozwój inwolucyjny organizmu, gdzie jako pierwszoplanowe staje się badanie kompensacji zanikających funkcji i możliwości człowieka. Jako mechanizm ciągłego rozwoju duchowego, edukacja ustawiczna pozwala na systematyczne opanowywanie przez ludzi nowych informacji ekonomicznych, społeczno-politycznych, naukowych oraz technicznych¹⁸⁵.

Ciągłość oraz różnorodność oświaty ustawicznej - jako jej zasady podstawowe - są ściśle powiązane z zasadami jedności i następstwa systemu edukacyjnego, jego stopniowości, elastyczności i prognostyczności. Istota zasady ciągłości oświaty tkwi w rozumieniu systemu edukacyjnego jako całości, który łączy wszystkie ogniwa na różnych etapach istnienia człowieka, rozpoczynając od przedszkola, a kończąc na kształceniu podyplomowym, doskonaleniu kwalifikacji zawodowych oraz przekwalifikowaniu, a także na samokształceniu. Zatem chodzi o konsekwentny, kolejno po sobie występujący, wzajemnie powiązany proces nauczania człowieka w ciągu całego życia. Wszystko to w sposób naturalny zwiększa rolę orientacji osobowościowej w edukacji ustawicznej. Na czoło jej realizacji wysuwa się zasada kolejności jej ogniw. W tych warunkach wzrasta znaczenie własnych dążeń jednostki i potrzeb samorealizacyjnych na każdym etapie życia. Systematyczna działalność samoedukacyjna człowieka jest istotnym czynnikiem jego rozwoju osobowościowego.

Powyższe twierdzenia odnoszą się również do działalności edukacyjnej młodego państwa ukraińskiego, które pod koniec drugiego tysiąclecia rozpoczęło poszukiwania swojej, zupełnie nowej drogi rozwoju społeczno-ekonomicznego. W procesie tym pierwszoplanowe znaczenie odgrywa polityka państwa w sferze oświaty. Trzeba pamiętać bowiem, iż wysoki poziom kształcenia stanowi podstawową przesłankę rozwoju umysłowego, kulturalnego, psy-

---

W. Kremień, W. Tkaczenko: Ukraina droga ku sobie. Problemy społecznej transformacji. Kijów 1998, s. 440-441.

Koncepcja kształcenia ustawicznego. Kijów 1988, s. 3 (Projekt).

chicznego, społecznego i ekonomicznego współczesnego człowieka i całego społeczeństwa. Opracowując zasady konceptualne tego zagadnienia bardzo ważne jest uwzględnienie doświadczeń historycznych, tradycji, osiągnięć naukowo-pedagogicznych, specyfiki oraz stanu rzeczywistego i perspektywy rozwoju naukowo-technicznego, społeczno-ekonomicznego, jego współpracy międzynarodowej.

Jednym z ogniw edukacji ustawicznej jest oświata zawodowa. Od jej aktualnego stanu oraz określenia perspektywy rozwoju na najbliższą przyszłość, tj. do 2010-2020 roku, zależy w poważnym stopniu los państwa ukraińskiego. Ważnym czynnikiem umożliwiającym pokonanie barier kryzysowych oraz dalszy postęp - jest nauka, wiedza, ciągła edukacja zawodowa różnych warstw ludności.

Właśnie takie podejście znalazło się u podstaw koncepcji kształcenia zawodowego Ukrainy, opracowanej pod kierunkiem autorki tego tekstu i wspartej przez Narodową Akademię Nauk Ukrainy i zaakceptowaną przez resorty oświaty oraz pracy w 1991 roku¹⁸⁶.

2.2. Oświata zawodowa jako element polityki edukacyjnej państwa ukraińskiego

Formalno-prawne warunki rozwoju oświaty zawodowej w Ukrainie określa się na drodze ustawy konstytucyjnej. W szczególności w ustawie głównej (Konstytucji Ukrainy) wyartykułowane są prawa każdego obywatela do bezpłatnej nauki oraz obowiązku średniego wykształcenia ogólnego. „Państwo zapewnia dostępność i bezpłatność oświaty przedszkolnej, podstawowej i średniej ogólnokształcącej, zawodowej - technicznej, wyższej w państwowych i komunalnych instytucjach edukacyjnych; rozwój oświaty przedszkolnej, podstawowej i średniej ogólnokształcącej, pozaszkolnej, zawodowej - technicznej, wyższej i podyplomowej, różnych innych form kształcenia; przyznanie stypendiów państwowych i ulg uczniom i studentom”¹⁸⁷ (§53 Konstytucji Ukrainy).

Należy także wspomnieć, że zapisane w Konstytucji prawo każdego obywatela do pracy stwarza możliwość zarabiania na życie, pracując w zawodzie, który on swobodnie wybiera lub na który się zgadza. Gwarantem polityki państwowej w sferze oświaty zawodowej jest następujące stwierdzenie: „Państwo tworzy warunki dla całkowitej realizacji przez obywateli prawa do pracy, gwarantuje jednakowe możliwości w wyborze zawodu oraz rodzaju działalności zawodowej, realizuje programy kształcenia zawodowego, kształcenia i przekwalifikowywania kadr gospodarczych odpowiednio do zapotrzebowania społecznego”¹⁸⁸.

Prawidłowością jest fakt, że zapisy konstytucyjne są uwzględniane w pełni w 6 paragrafie Prawa Ukrainy „O edukacji” - opublikowanym w 1996 roku.

Koncepcja oświaty zawodowej Ukrainy. Kijów 1991, s. 21.

Konstytucja Ukrainy. Przyjęta 28 czerwca 1996 roku. Kijów 1997, s. 22.

Tamże, s. 22.

Przytoczymy te przepisy, bowiem mają one podstawowe znaczenia także dla kształcenia zawodowego. Otóż w wyżej wymienionych dokumentach do podstawowych zasad edukacyjnych na Ukrainie zalicza się:

- dostępność każdego obywatela do wszystkich form i rodzajów usług oświatowych, proponowanych przez państwo;
- tożsamość warunków dla każdego człowieka w celu całkowitej realizacji jego zdolności, talentu, wielostronnego rozwoju;
- humanizm, demokrację, pierwszeństwo ogólnoludzkich wartości duchowych;
- organiczne powiązanie z historią narodową i świata, kulturą i tradycjami;
- niezależność oświaty od partii politycznych, organizacji społecznych i religijnych;
- naukowy, świecki charakter edukacji;
- integracja z nauką i przemysłem;
- wzajemny związek z działalnością oświatową innych krajów;
- elastyczność i rozwój systemu edukacji;
- jedność i drożność form działalności oświatowej;
- ciągłość i różnorodność edukacji;
- połączenie zarządzania państwowego i samorządowego oświatą¹⁸⁹.

2.3. Zjawiska kryzysowe w ukraińskim systemie kształcenia zawodowego. Przyczyny historyczne i współczesne

System oświaty zawodowej Ukrainy od pierwszych lat niepodległości borykał się z poważnymi zjawiskami kryzysowymi, źródła w których tkwią dość poważnie w przeszłości. Bez wątplenia przynależność tej oświaty do ogólnorządzieckiego systemu edukacyjnego, sztywna centralizacja jego planowania i zarządzania są czynnikiem sprawczym wielu negatywnych skutków. Kształcenie kadr robotniczych było wtedy ukierunkowane, w znacznym stopniu, na zaspokajanie potrzeb gospodarki typu administracyjno-nakazowej, obciążonej kompleksem wojskowo-przemysłowym. Dlatego w okresie transformacji brak jest pracowników wykwalifikowanych do działalności w sferze socjalnej, turystycznej, usługowej, biznesie, hotelarstwie, służbie komunalnej itp. Siłą rzeczy, oświata zawodowo-techniczna nie była zorientowana na kształcenie robotników do pracy w warunkach gospodarki rynkowej. Za czasów Związku Radzieckiego nie było mowy o rynku pracy, ekonomicznej zdolności konkurencyjnej, rynku konsumenta czy też o prywatnym przedsiębiorstwie. Wszystkie te pojęcia należały do *kategorii burżuazyjnych*. Szczególną barierą okazała się centralizacja treści kształcenia. Ideologiczne podejście do opracowania dokumentacji organizacyjno-programowej, do podręczników oraz poradników metodycznych i technicznych spowodowało unifikację procesu kształcenia zawodowego, ogranicza-

---

Ustawa Ukrainy „O edukacji”. Kijów 1996, s. 3-4.

jące możliwości adaptacyjne oświaty zawodowej do potrzeb gospodarki regionalnej, lokalnej. Jednak szukanie przyczyn niedostatków obecnie istniejącej oświaty zawodowej tylko w przeszłości, zwłaszcza odnoszącej się do byłego Związku Radzieckiego nie byłoby w pełni obiektywne i uczciwe. Niewiele miałyby to wspólnego z działalnością naukową, raczej nosiłoby znamiona zachowania koniunkturalnego. Bowiem do pozostawionego *dziedzictwa zawodowo-technicznego* z czasów ZSRR trzeba dodać błędy popełniane już w działalności oświatowej wolnej Ukrainy. Błędy te wynikają m.in. z niezrozumienia współczesnych procesów społeczno-ekonomicznych, niedoceniań edukacji zawodowej, ignorowania tendencji światowych w tej dziedzinie. Jednocześnie należy pamiętać o ogromie trudności związanych z próbą *wpisania się* (integrowania) w światową przestrzeń społeczno-ekonomiczną.

Jak widać, problemy przeszłości, współczesność i przyszłość oświaty zawodowej są ze sobą splecione. Zatem wszystko wydaje się dość czytelne. Społeczno-ekonomiczne zjawiska kryzysowe generują sytuację bardziej kryzysową, rzecz można, chorobliwą w oświacie zawodowej Ukrainy. Przejawia się to głównie w obniżeniu jakościowych i ilościowych wskaźników rozwoju systemu kształcenia zawodowego.

Jednak obok ilościowych wskaźników istnieje warstwa wewnętrzna problemu związana ze wskaźnikami jakościowymi i poziomem przygotowania absolwentów zakładów (szkół) zawodowych (PTOZ) do rozwiązywania zasadniczo nowych zadań społeczno-gospodarczych. Uwzględnić także należy fakt opóźnienia w pojawieniu się teoretycznych koncepcji (modeli) oświaty zawodowej i ich naukowych uzasadnień. Okazuje się, że również niedoceniań doświadczenia zagranicznego, jego ignorowanie („u nas wszystko jest najlepsze, najbardziej współczesne, wzorcowe, a u «burżujów» wszystko złe, ulegające rozkładowi”) ma istotny wpływ na jakościowe wskaźniki kształcenia zawodowego w Ukrainie. W konsekwencji doprowadziło to do obniżenia ogólnego poziomu oświaty zawodowej. Mówi o tym między innymi, J.A. Zjaziun, stwierdzając, że: „(...) Należy uwzględnić stosunkowo niski ogólny poziom wykształcenia ludności w odniesieniu do potrzeb społecznych, w porównaniu z zachodnimi, wysokorozwiniętymi państwami. Jest to oczywiste, że utrzymanie niskiego poziomu kulturalno-oświatowego ludności, spowoduje negatywne skutki społeczno-moralne oraz zawodowe pracujących, obniży wydajność pracy, może wywołać inne zjawiska negatywne, jak np. przestępczość”¹⁹⁰.

Na Ukrainie placówki (zakłady) oświaty zawodowej stanowią duży potencjał, który może z powodzeniem sprostać wymogom współczesnego rozwoju gospodarczego kraju oraz zaspokoić potrzeby obywateli w zakresie zdobywania kwalifikacji zawodowych.

Nie należy śpieszyć się z odrzucaniem doświadczenia zdobytego w minionym okresie. W nim zawarte są także elementy ważne, które można wykorzy-

---

J.A. Zjaziun: Oświata i nauczyciel w kontekście tworzenia państwowości Ukrainy. Materiał do wystąpienia na plenarnym posiedzeniu ANP Ukrainy. Kijów 1998, s. 3.

stać we współczesnych warunkach społeczno-ekonomicznych naszego państwa. Jednak nasilanie się kryzysu ekonomicznego, wynikające stąd poważne niedo-finansowanie oświaty oraz nie zawsze kompetentne zarządzanie - przyczyniły się do pogłębiania się tendencji negatywnych, w tym wyjątkowo ważnym ogniwie edukacji. Stąd rozwój oświaty zawodowej w Ukrainie stał się powolniejszy, co powoduje jej coraz większe opóźnienia w stosunku do dynamicznych zmian zachodzących w społeczeństwie.

2.4. Reformowanie oświaty zawodowej w Ukrainie

Potrzeba zlikwidowania wcześniej powstałych oraz zaistniałych obecnie sprzeczności i wad w przygotowaniu kadr pracowniczych w Ukrainie zrodziły konieczność podjęcia działań reformatorskich oświaty zawodowej. W tym celu, na podstawie rozporządzenia Prezydenta Ukrainy, w grudniu 1995 roku powołano Komisję ds. Reformowania Oświaty Zawodowej. Komisja ta opracowała podstawowe kierunki (założenia) reformowania tego elementu systemu edukacyjnego, które zostały zatwierdzone rozporządzeniem Prezydenta Ukrainy 8 maja 1996 roku. Zgodnie z tym rozporządzeniem reformowanie oświaty zawodowej w Ukrainie rozłożono na lata 1996-2000 i przyjęto następujące kierunki działań⁹¹:

1. Modernizacja treści oświaty zawodowej, ustalenie podstawowych wymogów jakościowych ze światowymi osiągnięciami nauki, techniki, technologii i wzorcowych doświadczeń w zakresie kształcenia zawodowego.

Klasyfikacja zawodów i specjalności robotniczych w byłym ZSRR, w tym i na Ukrainie, obejmowały ponad 7000 pozycji, co prowadziło do kształcenia w bardzo wąskich specjalnościach, przez co absolwenci PTOZ mieli ograniczone możliwości uczestnictwa w szeroko rozumianym procesie produkcyjnym oraz nie byli zbyt konkurencyjni na rynku pracy. Powstała zatem konieczność modernizacji treści kształcenia zawodowego, ustalenia naukowo uzasadnionego rejestru zawodów i specjalności przystającego do potrzeb społeczno-ekonomicznych i kulturalno-oświatowych kraju oraz opracowania państwowych standardów oświaty zawodowo-technicznej.

W celu realizacji wskazanych zadań przyjęto, że:

- na podstawie analizy rodzajów zadań zawodowych oraz funkcji wykonawców w sferze produkcyjnej i usługowej - należy przeprowadzić scalanie (łączenie) specjalności i zawodów, zapewniając przejście od zawodów wąskoprofilowych do zawodów o szerokim profilu, w wyniku czego powstanie nowa, zmieniona klasyfikacja zawodów;
- istnieje konieczność przygotowania wspólnej, oświatowej i gospodarczej klasyfikacji zawodów i specjalności;

Rozporządzenie Prezydenta Ukrainy „Podstawowe kierunki reformy systemu kształcenia zawodowego” z dnia 8 maja 1996 r.

- opracowanie państwowych standardów kształcenia zawodowego, typowych planów i programów nauczania, systemu kontroli jakości kształcenia zawodowego, zmodernizowanego programu wychowawczego placówek oświaty zawodowej;
  - opracowanie i wydanie nowej generacji podręczników, poradników i innej literatury do nauczania i uczenia się oraz wyprodukowanie odpowiednio nowych pomocy dydaktycznych i technicznych środków nauczania;
  - opracowanie i zrealizowanie programu edukacji informatycznej dla przyszłych robotników;
  - doskonalenie organizacji i procedury udzielania licencji oraz atestacji dla placówek kształcenia zawodowego.
2. Optymalizacja sieci placówek (zakładów) kształcenia zawodowego oraz struktury tego kształcenia.

Zapewnienie zmian w strukturze zatrudnienia, deformacja kwalifikacyjna w kształceniu kadry robotniczej oraz niewłaściwa *geografia* szkół zawodowych wywołały konieczność optymalizacji sieci placówek (zakładów) kształcenia zawodowego oraz jego struktury. W związku z tym uznano, iż należy:

- ustalić potrzeby kadrowe oraz poziomy kwalifikacji, odpowiadające tendencjom rozwoju poszczególnych gałęzi gospodarczych;
  - przeprowadzić analizy możliwości (potencjału) szkół zawodowych oraz uporządkować ich sieci z uwzględnieniem ogólnokrajowych i regionalnych potrzeb kadrowych, odpowiednie rozmieszczenie terytorialne poprzez zmianę profili i specjalizacji oraz powołanie nowych placówek o różnych typach własności, określenie możliwości powołania docelowo regionalnych lub międzyregionalnych kompleksów szkoleniowo-produkcyjnych.
3. Doskonalenie i demokratyzacja form zarządzania oświatą zawodową.

Z uwagi na ważność kształcenia zawodowego dla rozwoju gospodarczego i społecznego kraju uznano, że należy podjąć następujące decyzje:

- pozostawić jako ogólnopaństwową własność placówek kształcenia zawodowego (do czasu wyjścia z kryzysu oraz przebudowy gospodarki kraju), pozostawić zarządzanie centralne oświatą zawodową - rozszerzając autonomię poszczególnych placówek, utrzymać państwową regulację systemu kształcenia pracowniczych kadr;
  - przeanalizować możliwość doskonalenia zarządzania oświatą zawodową - zakładając powstanie w Ministerstwie Oświaty Komitetu ds. Kształcenia Zawodowego i jego agend w Autonomicznej Republice Krymskiej, w Okręgu Kijowskim w Sewastopolskim Kuratorium Oświaty;
  - wznowić działalność regionalnych centrów metodycznych kształcenia zawodowego;
  - założyć czasopismo poruszające problemy kształcenia zawodowego o zasięgu krajowym.
4. Opracowanie przepisów prawnych regulujących wzajemne stosunki pomiędzy placówkami kształcenia zawodowego a odbiorcami kadry pracowniczej.

Radykalne reformy polityczne i ekonomiczne w Ukrainie wymagają wdrażania nowych mechanizmów pomiędzy takimi elementami struktury gospodarczej, jak rynek pracy, system doksztalcania, doskonalenia oraz przekwalifikowywania kadry pracowniczej. W tym celu należy opracować propozycje zmian i uzupełnień w ustawodawstwie dotyczącym ulg dla przedsiębiorstw, instytucji i innych zakładów aktywnie uczestniczących w kształceniu zawodowym. Należy także opracować ustawę o bazowanym przedsiębiorstwie dla placówek kształcenia zawodowego oraz ustawę o kompleksach (zespołach) szkoleniowo-produkcyjnych o charakterze komercyjnym.

W przyjętym trybie należy przydzielić rolniczym placówkom (zakładom) zawodowym nieruchomości, które pozwoliłyby na realizację procesu dydaktycznego-produkcyjnego w odpowiednim zakresie.

5. Spowodowanie rozwoju placówek oświaty zawodowej różnych typów.

Przebudowa stosunków społeczno-ekonomicznych w Ukrainie zrodziła konieczność wprowadzenia większej różnorodności typów placówek kształcenia zawodowego. W tym celu uznano, iż należy:

- opracować podstawy normatywno-prawne oraz zasady organizacyjno-programowe działalności nowych typów zakładów oświaty zawodowej;
- upowszechnić szczeblowy system kształcenia zawodowego;
- rozbudować sieć wyższych szkół zawodowych, szkół-agrofirm i innych oraz zorganizować w nich kształcenia pracowników o wysokich kwalifikacjach dla produkcji i usług.

6. Doprowadzenie do powszechnego uczestnictwa placówek kształcenia zawodowego w realizacji Państwowego Programu Zatrudnienia Ludności.

W zakładach kształcenia zawodowego realizowane winno być przekwalifikowywanie bezrobotnych, co spowoduje wzrost zdolności konkurencyjnej młodzieży i ludzi dorosłych na rynku pracy. Jednak zadanie to nie było wówczas jeszcze w pełni możliwe do wykonywania, stąd koniecznością stało się:

- opracowanie i wdrożenie regulacji prawnych w zakresie zatrudnienia absolwentów PTOZ z jednoczesnym ustaleniem praw i obowiązków placówek kształcenia zawodowego oraz odbiorców kadr pracowniczych;
- utworzenie - w oparciu o istniejące placówki - kombinatów (zespołów) kształcenia zawodowego, zdolnych do zaspokojenia potrzeb rynku pracy oraz wymagań państwowych organów zatrudnienia w zakresie kształcenia i przekwalifikowania zawodowego.

7. Zapewnienie finansowania oświaty zawodowej. W celu poprawienia bezpieczeństwa finansowego i materialnego oświaty zawodowej w Ukrainie, należało wówczas:

- opracować akty prawne zapewniające odpowiedni stan materialno-techniczny placówek kształcenia zawodowego;
- uznać, w okresie wychodzenia z kryzysu, finansowanie oświaty zawodowej;

- uwzględnić konieczność pełnego, zgodnego z ustaleniami bezpieczeństwa materialnego PTOZ, w przypadku realizacji w tych placówkach, inwestycji międzynarodowych;
  - opracować mechanizmy samofinansowania w placówkach oświatowych polegających głównie na świadczeniu płatnych usług edukacyjnych, na prowadzeniu komercyjnej działalności szkoleniowo-produkcyjnej i szkoleniowo-usługowej oraz na pozyskiwaniu inną drogą środków pozabudżetowych;
  - przygotować i przekazać propozycje prawne zwolnień państwowych placówek kształcenia zawodowego od wszystkich rodzajów podatków i wpłat celowych;
  - opracować i upowszechnić mechanizmy wzmocnienia ochrony socjalno-ekonomicznej pracowników i uczniów szkół zawodowych.
8. Zapewnienie kadry potrzebnej dla realizacji zadań przez oświatę zawodową. W celu zapewnienia dla PTOZ odpowiedniej kadry inżynierjno-pedagogicznej przyjęto następujące działania:
- uporządkowanie zgodnie z potrzebami, systemu kształcenia kadr inżynierjno-technicznych dla PTOZ poprzez powołanie odpowiednich (specjalnych) wydziałów w uczelniach wyższych;
  - opracowanie i upowszechnienie nowych mechanizmów doskonalenia kwalifikacji dla kadry kierowniczej i inżynierjno-pedagogicznej oświaty zawodowej.
9. Zapewnienie zaplecza naukowego dla oświaty zawodowej. Dla realizacji tego zadania przewidywano:
- wprowadzenie finansowania celowych prac naukowo-badawczych oraz eksperymentalnych dotyczących aktualnych zagadnień z zakresu kształcenia zawodowego;
  - zwiększenie naboru na studia doktoranckie oraz staże habilitacyjne dla osób zajmujących się problematyką kształcenia zawodowego.
10. Opracowanie prawnych podstaw kształcenia zawodowego.

Dotychczas na Ukrainie nie było aktów prawnych bezpośrednio regulujących stosunki w sferze kształcenia zawodowego. Wymagał też zasadniczych zmian system branżowych aktów normatywnych. W celu rozwiązania wymienionych problemów zostało przewidziane opracowanie i przekazane parlamentowi Ukrainy projektu Ustawy Ukrainy „O edukacji zawodowej” (w lutym 1998 r. Ustawa ta została zatwierdzona). Zaplanowano także opracowanie i upowszechnienie pełnej dokumentacji formalno-prawnej dotyczącej całości organizacji i realizacji kształcenia kwalifikowanych kadr dla gospodarki Ukrainy.

Przytoczone wyżej dziesięć podstawowych kierunków reformowania oświaty zawodowej w Ukrainie, urzeczywistnione w Rozporządzeniu Prezydenta, stanowią indeks podstawowych, ściśle ze sobą powiązanych, problemów o zasadniczym, ogólnokrajowym znaczeniu. Ich rozwiązanie wymagało naukowych uzasadnień.

Niestety, z przykrością trzeba stwierdzić, że zbyt pośpieszne przystąpienie do realizacji „Podstawowych kierunków reformowania oświaty zawodowej” - konieczność pilnego złożenia rządowi raportu o natychmiastowym wykonaniu działań i zadań wynikających z tego dokumentu, spowodowały powstanie nowych, znaczących problemów w systemie oświaty zawodowej Ukrainy. Wielu naukowców, na łamach prasy pedagogicznej i rządowej, zwracało uwagę na negatywne zjawiska.

Przytoczmy fragment jednego z takich artykułów zamieszczony w gazecie „Kurier Rządowy” z dnia 23 września 1997 roku „Naszym zdaniem, kierownicy jednostek państwowych, którym powierzono nadzór nad kształceniem wykwalifikowanych kadr dla gospodarki, nie rozumieją istoty pojęcia «reformowanie». Przypomnijmy: reforma to zmiany progresywne w określonej sferze życia społecznego, które nie niszczą podstaw istniejącej struktury; jest to innowacja o określonej treści”.

Zmiany w obszarze oświaty, w tym także w obszarze kształcenia zawodowego, nie mogą się sprowadzać jedynie do zmian strukturalnych, organizacyjnych. W takim podejściu są podejmowane nieprzemyślane rozwiązania, które przewidują nie zawsze uzasadnione zabiegi, zawierające ogólnikowe hasła - rozporządzenia typu *udoskonalić sieć, zlikwidować, przeprowadzić reorganizację* i inne. I wszystko to natychmiast, bez odpowiedniej konkretyzacji i bez odpowiedniego przygotowania - realizować. Takie podejście tylko szkodzi sprawie zmian w kształceniu zawodowym.

Pracownicy oświaty zostali zaskoczeni rozporządzeniem rządowym nr 1033 z sierpnia 1997 r. oraz Uchwałą Gabinetu Ministrów z 29 maja 1998 roku, zgodnie z którą należy zlikwidować 164 szkoły zawodowe. A przypomnijmy inny aspekt tak zwanego reformowania. Jest tam sformułowany wymóg zapewnienia kształcenia minimum 500 uczniów w szkole zawodowej. Czy ktoś uzasadnił, że w celu odpowiedniej organizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego i szkoleniowo-produkcyjnego należy dysponować nie mniejszą niż 500 liczbą uczniów? A w odległym rejonie górskim też należy gromadzić tysiące uczniów pod jednym dachem? To wszystko gabinetowe biurokratyczne wymysły, na których oświata zawodowa mogła jedynie stracić.

Niewątpliwie reorganizacja procesu kształcenia w wielu szkołach zawodowych była obiektywnie niezbędna. Jednak wymagało to zapewnienia odpowiedniej kadry, bazy, podręczników i poradników. Natomiast w Ukrainie zamiast tego mechanicznie łączyło się szkoły o różnym profilu, dostatecznie odległym, realizując w dodatku to zadanie w rekordowo krótkim terminie. O tym, że coś takiego wymyślono świadczą niektóre fragmenty wystąpień w Radzie Najwyższej Ukrainy.

„Uporządkowanie sieci zakładów oświaty zawodowej przewiduje ich połączenie, specjalizację oraz zmianę profilu w celu zmniejszenia kosztów państwa na oświatę zawodową. Ich liczba do roku 2000 może być zredukowana z 1150 do 900 - bez utraty funkcji społecznych przez nich realizowanych” (z wystą-

pienia Ministra Oświaty M.Z. Zgórowskiego na VI sesji Rady Najwyższej Ukrainy w dniu 10.12.1996 r.).

„Nasilają się próby odebrania przez władzę oraz inne instytucje i organizacje majątku szkół zawodowych. W ostatnich latach na skutek różnych przyczyn zlikwidowano 120 szkół zawodowych”¹⁹².

Ze względu na niezaprzeczalne fakty powstaje pytanie: Czy takiego typu reformowanie realizowano w celu wzrostu poziomu edukacyjnego, czy obniżenie kosztów na tę dziedzinę życia społecznego? Jesteśmy przekonani, że właściwą jest ta druga odpowiedź. Jednak powiedzmy jasno, że takie oszczędzanie - przyczyni się do płaczu w przyszłości¹⁹³.

Jak widać, treść tej dość trudnej publikacji naukowców w „Kurierze Rządowym” dokładnie odzwierciedla problemy i sprzeczności powstające w procesie reformowania oświaty zawodowej w Ukrainie. Oprócz innych przyczyn, należy tutaj wskazać jeszcze jedną. Otóż Ukraina nie posiada odpowiedniego organu państwowego, którego zdaniem byłoby rozwiązywanie problemów kształcenia kwalifikowanych kadr pracowniczych oraz który pełniłby rolę koordynatora działalności różnych ministerstw związanych z kształceniem zawodowym. Połączenie Państwowego Komitetu Oświaty Zawodowej z Ministerstwem Oświaty, które nastąpiło w 1989 roku, spowodowało jedynie redukcję kadry urzędniczej. Dla problemów kształcenia zawodowego fakt ten wywołał tylko same negatywne skutki. Powstał Naczelny Zarząd Oświaty Zawodowej, w którym zatrudniono 16 osób, które nie były w stanie ogarnąć tak obszernego kompleksu problemów. Porównajmy to choćby z sytuacją w Turcji. Otóż w tamtejszym Ministerstwie Oświaty funkcjonowały wówczas 4 zarządy (departamenty) zajmujące się kształceniem zawodowym. Do nich należały zarządy: Męskiej Oświaty Zawodowej, Żeńskiej Oświaty Zawodowej, Kształcenia Komercyjno-Turystycznego, Kształcenia Zawodowego Czeladników dla Rzemiosła. W każdej z 4. wymienionych jednostek, zatrudnionych było więcej niż 60 specjalistów¹⁹⁴.

2.5. Kształcenie zawodowe a problemy bezrobocia w początkach transformacji

Na początku podkreślmy, że udział oświaty zawodowej w zwalczaniu bezrobocia jest zupełnie nowym zadaniem tych placówek. Wiadomo, że rynek pracy jest kategorią ekonomiczną, stanowi wskaźnik określonych stosunków społecznych pomiędzy potrzebami a propozycją siły roboczej. „Zatrudnienie oraz

---

Wystąpienie deputowanego S.J. Selifontiewa na posiedzeniu Rady Najwyższej Ukrainy w dniu 22 kwietnia 1997 r.

S. Dorognucow, N. Niczkało, J. Zjaziun: Reforma z odcieniem zniszczenia. W: „Kurier Rządowy” z 23 września 1998 r.

T.M. Desjatow: Współczesny system kształcenia zawodowego w Turcji. Czerkasy 1998, s. 74-75.

bezrobocie są najistotniejszymi wskaźnikami wykorzystania zasobów ludzkich w procesie produkcyjnym i usługowym¹⁹⁵.

Z przytoczonego fragmentu można wywnioskować, że w warunkach gospodarki rynkowej kategorie ekonomiczne i pedagogiczne stają się wzajemnie uzasadnione i są ściśle ze sobą powiązane. Z danych statystycznych wynika, że wraz ze wzrostem liczby ludzi bezrobotnych maleje liczba wolnych miejsc pracy oferowana przez rynek. W tej sytuacji szczególnego znaczenia nabiera problem udziału oświaty zawodowej w podwyższeniu poziomu kwalifikacji ludzi poszukujących pracy lub w ich przekwalifikowywaniu. Jest to zatem ważny czynnik wpływający na poprawę efektywności gospodarczej.

W pierwszych latach transformacji udział oświaty zawodowej Ukrainy w procesie podwyższenia kwalifikacji bezrobotnych i ich przekwalifikowaniu został opisany w dwóch dokumentach Gabinetu Ministrów i Rządu Ukrainy, a mianowicie w:

- Koncepcji państwowego systemu orientacji zawodowej ludności - z dnia 27 stycznia 1994 roku;
- Koncepcji kształcenia zawodowego, przekwalifikowywaniu oraz doskonalenia kwalifikacji bezrobotnych - z dnia 1 lutego 1996 roku.

W pierwszym z tych dokumentów określono podstawowe działania w zakresie tworzenia i rozwoju orientacji zawodowej oraz struktury organizacyjnej systemu.

Drugi ze wspomnianych dokumentów przewidywał:

- przeprowadzenie w przedsiębiorstwach, w różnego rodzaju zakładach pracy, wśród pracowników przewidzianych do zwolnienia, placówek oświatowych (w tym szkół ogólnokształcących) - działalności informacyjnej o możliwościach kształcenia zawodowego finansowanego z państwowego funduszu wspierania zatrudnienia ludności;
- kształtowanie takich warunków uczenia się zawodu i specjalności przez bezrobotnych, by uwzględniały ich zainteresowania, przyzwyczajenia, zdolności oraz stan zdrowia, czyli innymi słowy ich predyspozycje;
- sporządzenie listy zintegrowanych zawodów i specjalności w celu takiego kształcenia zawodowego bezrobotnych, które będzie odpowiadało potrzebom rynku pracy i było zgodne z ogólną klasyfikacją zawodów;
- kształtowania lub podwyższania poziomu kwalifikacji bezrobotnych z uwzględnieniem nowych kierunków rozwoju nauki i techniki oraz współczesnych metod zarządzania;
- zapewnienie ścisłej współpracy organów oświatowych i służb zatrudnienia w zakresie kształcenia zawodowego bezrobotnych;
- zatrudnienie w systemie kształcenia zawodowego, przekwalifikowywania i doskonalenia specjalistów z życia gospodarczego;

---

¹⁹⁵ Rozwój oświaty zawodowej w okresie społeczno-ekonomicznych reform. W: „Kompas” 1998, s. 12.

- doskonalenie procesu dydaktyczno-wychowawczego drogą upowszechniania aktywnych metod nauczania, nowych technologii pedagogicznych oraz informatyzacji;
- stworzenie ekonomicznych zachęt dla placówek oświatowych, przedsiębiorstw, instytucji i organizacji do zwiększenia jakości kształcenia zawodowego;
- zorganizowanie międzynarodowej współpracy w zakresie kształcenia zawodowego bezrobotnych w celu wymiany doświadczeń oraz doprowadzenia tego rodzaju kształcenia do poziomu porównywalnego z poziomem rozwiniętych krajów świata.

Treść opisanych działań ściśle koresponduje z realizacją Rozporządzenia Prezydenta Ukrainy „O reformie oświaty zawodowej”. Spowodowało to konieczność rozbudowy sieci placówek kształcenia zawodowego realizujących proces przekwalifikowywania bezrobotnych. Zadania te powierzono placówkom o dużych osiągnięciach pedagogicznych, posiadających nowoczesną bazę dydaktyczną i szkoleniową, odpowiednią kadre inżynieryjno-pedagogiczną, przygotowaną do takiej działalności. Pozytywną rolę w tej sprawie odegrał fakt przejścia od ogólnopaństwowego planowania kształcenia i przekwalifikowywania bezrobotnych do planowania regionalnego.

Ważnym faktem historii oświaty w Ukrainie stało się zatwierdzenie w lutym 1998 roku Ustawy „O oświacie zawodowej”. Ustawa ta przebyła 7-letnią drogę przed „swoim urodzeniem”. Jeszcze w 1991 roku w „Koncepcji kształcenia zawodowego Ukrainy”, o której wspomniano wyżej, została wykazana konieczność przyjęcia takiej ustawy. Jej pierwsza wersja została opracowana w 1992 roku.

Celem tej ustawy była regulacja stosunków społecznych w sferze oświaty zawodowej, by:

- zapewnić obywatelom Ukrainy oraz obcokrajowcom i osobom bez obywatelstwa, prawnie przebywającym w Ukrainie, możliwość zdobycia wykształcenia zawodowego, zgodnie z ich zamiłowaniem, zainteresowaniami i zdolnościami oraz możliwości przekwalifikowywania i doskonalenia zawodowego;
- zaspokoić potrzeby gospodarki w zakresie wykwalifikowanych kadr, zdolnych do konkurencji na rynku pracy;
- wesprzeć realizację państwowej polityki zatrudnienia;
- zapewnić niezbędne warunki funkcjonowania i rozwoju placówek kształcenia zawodowego o różnych formach własności i podległości¹⁹⁶.

Oświata zawodowa pracuje na rzecz wszystkich dziedzin gospodarczych (przemysł, rolnictwo, transport, budownictwo, sfera biznesu i usług).

W roku szkolnym 1998/99 w 995 placówkach kształcenia zawodowego kwalifikacje zdobywało 525 tysięcy maturzystów średnich szkół ogólnokształcących oraz 21 tysięcy osób skierowanych przez Urzędy Zatrudnienia.

Ustawa Ukrainy „O oświacie zawodowej”. W: „Kształcenie Zawodowe”, nr 1 z 1998, s. 2.

W relacji: system kształcenia zawodowego-rynek pracy pojawiły się również negatywne tendencje spowodowane niskim poziomem przygotowania oraz zbyt wąskim profilem specjalizacji. Z tego powodu część absolwentów szkół zawodowych nie znajdowała zatrudnienia. Rząd, chcąc przeciwdziałać nasilaniu się tych tendencji, podjął zmianę profilu placówek kształcenia zawodowego z wąkospecjalistycznego kształcenia na szerokoprofilowe. Zatwierdzony został Państwowy Rejestr Zawodów (klasyfikacja zawodów) dla placówek oświaty zawodowej. Zgodnie z 10 artykułem Ustawy powstała Międzybranżowa Rada ds. Oświaty Zawodowej pod przewodnictwem wicepremiera Ukrainy. Rada ta istnieje do dziś i pełni funkcje organu koordynującego w zakresie określenia i realizowania zadań kształcenia zawodowego.

Najważniejszy jednak czynnik, decydujący o jakości transformacji oświaty zawodowej w Ukrainie - to treści kształcenia zawodowego, ich modernizacja, wybór i strukturyzacja odpowiadająca współczesnym potrzebom oraz wymogom rewolucji informatyczno-technologicznej.

2.6. Modernizacja treści oświaty zawodowej jako zadanie pierwszoplanowe

Treści nauczania są pochodną podstawowych funkcji oświatowych, polegających m.in. na wpojeniu młodzieży wartości ogólnoludzkich i ogólnonarodowych. Treści nauczania - to układ wiedzy o przyrodzie, społeczeństwie, ludzkim myśleniu, a ponadto układ teoretycznych i praktycznych umiejętności i nawyków oraz sposobów działania, w tym działaniu twórczego, wartości światopoglądowych, moralnych i estetycznych, odpowiednich zachowań, które uczeń powinien opanować w procesie nauczania-uczenia się. Tak rozumiana definicja treści ma charakter uniwersalny i odnosi się do wszystkich poziomów kształcenia realizowanych w systemie edukacyjnym.

Istotnym problemem oświatowym, ale także społeczno-ekonomicznym każdego kraju w odniesieniu do edukacji ustawicznej jest ciągła modernizacja treści kształcenia, w tym kształcenia zawodowego i ich strukturyzacja oraz uzasadnienie tego procesu, zgodnie z zachodzącymi zmianami naukowo-technicznymi i technologicznymi oraz wyższymi wymogami jakościowymi kształcenia specjalistów.

Na rodzaj, zakres i głębię treści kształcenia zawodowego mają wpływ czynniki zarówno o charakterze obiektywnym, jak i subiektywnym.

Do obiektywnych czynników warunkujących treści nauczania należą: potrzeby społeczne na rozwój siły roboczej oraz zapewniania kadr dla rewolucji informatyczno-technologicznej. W wyniku tego rozwoju rodzą się nowe pomysły, teorie, powstają całkowicie nowe materiały wymagające nowych technologii wytwarzania i nowych technik w celu szybkiego zastosowania w różnych dziedzinach przemysłowych, rolniczych i usługowych.

Do grupy czynników obiektywnych w warunkach ukraińskich można zaliczyć ponadto:

- konieczność integracji gospodarki ukraińskiej z gospodarką światową;
- powstanie rynku pracy jako nowego zjawiska ekonomicznego i społecznego;
- powstanie niepaństwowego sektora gospodarki;
- zasadnicze rozbieżności pomiędzy współczesnymi wymaganiami a realizowanymi treściami nauczania, formami organizacyjnymi oraz infrastrukturą programowo-metodyczną kształcenia zawodowego;
- wzrastająca niezależność różnych regionów Ukrainy w zakresie rozwoju oświaty zawodowej;
- rozszerzenie uprawnień oraz odpowiedzialności wszystkich podmiotów działalności społeczno-gospodarczej w odniesieniu do działalności oświatowej, w tym kształcenia zawodowego.

Do subiektywnych czynników warunkujących treści kształcenia zawodowego zaliczamy: poziom zrozumienia przez decydentów i organizatorów oświatowych roli edukacji zawodowej - dla rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, priorytety polityki społecznej oraz stanowisko środowiska naukowego.

Podkreślmy jeszcze raz, wiodąca rola w systemie oświatowym i we wszystkich jego podsystemach przypada - treściom nauczania i wychowania. W Ukrainie, ważne wtedy znaczenie, miał art. 15 Ustawy „ O edukacji”. Podkreśla się w nim, że państwowe standardy edukacyjne określają wymagania co do treści, ich zakresu i poziomu ogólnego i zawodowego. Są one podstawą do oceny poziomu kształcenia ogólnego i zawodowego - niezależnie od form studiowania.

Zgodnie z wymogami Ustawy zostały opracowane wymagania treściowe dla oświaty zawodowej, które następnie zostały zatwierdzone jako państwowe standardy kształcenia zawodowego Ustawą „O edukacji zawodowej”. Głównie problem ten jest omówiony w 32 art. wspomnianej Ustawy, który przytaczamy w całości: „Państwowy standard kształcenia zawodowego - to zbiór wymagań dotyczący treści kształcenia zawodowego, poziomu kwalifikacji absolwenta szkoły zawodowej, niezbędnych środków dydaktycznych oraz poziomu ogólnego abiturientów”. Państwowe standardy kształcenia zawodowego obejmują:

- charakterystyki kwalifikacyjne absolwenta;
- typowe plany nauczania dla kształcenia pracowników wykwalifikowanych;
- typowe programy nauczania dla poszczególnych przedmiotów objętych planami nauczania, w tym praktycznej nauki zawodu;
- wykaz podstawowych, obowiązujących środków dydaktycznych;
- sposoby (podane w ujęciu systemowym) sprawdzania wiadomości, umiejętności i nawyków uczniów (słuchaczy) oraz kryteria ich atestacji kwalifikacyjnej.

Praktyczna realizacja wymagań sformułowanych w art. 32 cytowanej Ustawy winna być ściśle powiązana z zaleceniami odpowiednich organizacji międzynarodowych, zamieszczonych w szeregu dokumentów, zwłaszcza

w „Konwencji o kształceniu zawodowym” uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w dniu 10 listopada 1989 roku.

Opracowanie Państwowych Standardów Kształcenia Zawodowego winno być realizowane z uwzględnieniem tendencji światowych, prognoz dotyczących tempa i kierunków rozwoju techniczno-technologicznego, wyników badań z zakresu różnych dziedzin nauki, w tym pedagogiki zawodowej i psychologii. Powstawanie takich standardów, ich modernizacja wymaga teoretyczno-metodologicznego uzasadnienia, określenia pewnych reguł. Ważnym jest, by w tym procesie (powstawania i doskonalenia) uwzględnić takie cechy, jak wielopoziomowość (szczeblowość), elastyczność, uniwersalność, wariantowość oraz kolejność treści kształcenia zawodowego. W standardach tych powinny być także uwzględnione ogólnospołeczne zasady, takie jak demokratyzacji, humanizacji, ciągłości, otwartości, elastyczności, indywidualizacji, zróżnicowania, integracji oraz edukacyjnych działań wyprzedzających.

Opracowując standardy wymagań dla kształcenia zawodowego nie należało ich budować jedynie na istniejącym stanie wiedzy o różnych dziedzinach przemysłowych, rolnictwie oraz sferze usług, bowiem w ostateczności byłyby to wymogi „dla przeszłości” a nie „dla przyszłości”. W tej sprawie niezbędne było podejście perspektywistyczne. Należało zatem uwzględnić wyniki prognoz rozwoju technologicznego, informatycznego, materiałowego oraz tworzenia niekonwencjonalnych technologii i najnowszych technik łączności.

Podczas opracowywania owych standardów istotną czynnością było ustalenie normatywnego układu wskaźników, świadczących o wykształceniu osoby na danym poziomie edukacyjnym.

Należy podkreślić, że dobór treści nauczania nie może być procesem samorzutnym.

Treści kształcenia zawodowego winny być kreowane w oparciu o naukowe podstawy. Z tego też względu w Ukrainie zrodził się problem opracowania koncepcji standardów kształcenia zawodowego pod naukowym kierownictwem Instytutu Pedagogiki i Psychologii Oświatowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy oraz Instytutu Treści i Metod Nauczania Ministerstwa Oświaty Ukrainy. Po opracowaniu w dniu 27 maja 1998 roku standardy te zostały zatwierdzone przez Kolegium resortu oświaty Ukrainy.

Treść tego dokumentu, ze względu na jego znaczenie dla modernizacji kształcenia zawodowego, omówiona zostanie dość dokładnie.

Koncepcja Państwowego Standardu Oświaty Zawodowej składa się z sześciu rozdziałów. Wprowadzenie stanowią tutaj „Uwagi ogólne”, w których czytamy: „Koncepcję tę opracowano zgodnie z wymaganiami Ustawy Ukrainy „O edukacji”, Ustawy Ukrainy „O edukacji zawodowo-technicznej” oraz innych wewnątrzukraińskich aktów prawnych”. W treściach dokumentu uwzględniano również doświadczenia Ukrainy wyniesione z dotychczas realizowanego kształcenia zawodowego, doświadczenia państw Europy Środkowowschodniej w przystosowaniu szkolnictwa zawodowego do gospodarki rynkowej, wreszcie doświadczenia państw z dawno ustabilizowaną gospodarką rynkową.

Opracowanie tej Koncepcji zostało uwarunkowane szeregiem czynników, a w szczególności:

- dynamicznymi zmianami wymagań w stosunku do treści nauczania, wynikających z głębokich przemian społeczno-ekonomicznych, a przede wszystkim techniczno-technologicznych;
- powstaniem relacji rynkowych, u podstaw, których istnieją różne formy własności, konkurencja oraz współczesne mechanizmy regulacji gospodarczej;
- koniecznością państwowego wpływu na poziom kwalifikacji zawodowej pracowników państwowej kontroli w zakresie zapewnienia realizacji niezbędnych treści kształcenia zawodowego w różnego typu państwowych i niepaństwowych placówkach oświaty zawodowej;
- zwiększeniem uczestnictwa Ukrainy w międzynarodowym podziale pracy, co wymaga uznania kwalifikacji ukraińskich robotników na światowym rynku pracy;
- koniecznością wzrostu poziomu oświaty zawodowej - w nowych warunkach społeczno-ekonomicznych, z uwzględnieniem rozwoju gospodarczego kraju.

Praktyczne znaczenie Koncepcji polegała na tym, że była ona dokumentem wyjściowym do opracowywania konkretnych standardów treściowych kształcenia zawodowego dla poszczególnych specjalności zamieszczonych w Państwowym Rejestrze Zawodów. Standaryzowane wymagania treściowe dla oświaty zawodowej miały i mają charakter formalno-prawny i są powszechnie obowiązujące.

Istota, cel oraz zasady opracowania Państwowych Standardów Oświaty Zawodowej są opisane w kolejnym rozdziale Koncepcji. Przez Państwowy Standard Kształcenia Zawodowego rozumie się zbiór państwowych wymagań treściowych dla kształcenia zawodowego, poziomu kwalifikacji absolwenta zakładu kształcenia zawodowego, obowiązujących środków dydaktycznych oraz ogólnego poziomu abiturienta. Celem tych standardów jest:

- zapewnienie ekwiwalentności kwalifikacji zawodowych we wszystkich rejonach Ukrainy i poza jej granicami;
- zwiększenie jakości kształcenia zawodowego pracowników w oparciu o znormalizowanie wymagania i uporządkowanie systemu kontroli efektywności kształcenia zawodowego;
- określenie kompetencji w zakresie doboru treści kształcenia zawodowego dla centralnych i regionalnych organów oświatowych, nadzorujących pracę placówek kształcenia zawodowego.

Opis oraz struktura Standardu Kształcenia Zawodowego zajmują odrębny kolejny rozdział Koncepcji.

Państwowy Standard Oświaty Zawodowej zawiera:

1. Charakterystykę kwalifikacyjną absolwenta, która stanowi zbiór wymagań w zakresie wiedzy zawodowej, zawodowych umiejętności oraz nawyków. Jest ona opisanym modelem zawodu, zawierającym cele końcowe kształ-

cenią zawodowego. Charakterystyki te opracowuje się na podstawie branżowej charakterystyki kwalifikacyjnej. Określa ona ogólne wymagania oraz poziom integracji wiedzy, umiejętności i nawyków absolwenta odpowiednio do poziomu kwalifikacji (stopnia, klasy, kategorii).

2. Ramowy plan nauczania dla konkretnego zawodu, umieszczonego w Państwowym Rejestrze Zawodów, który obejmuje:
  - listę obowiązujących przedmiotów oraz liczbę godzin przeznaczonych na ich realizację;
  - wzajemne relacje pomiędzy różnymi formami nauczania (teoretyczne, praktyczne, laboratoryjne itp.);
  - rodzaj, formy oraz częstotliwość sprawdzania wiadomości i umiejętności;
  - planowany poziom kwalifikacji absolwenta;
  - tygodniową liczbę godzin;
  - wykaz obowiązujących środków dydaktycznych;
  - poziom kształcenia, ogólną liczbę godzin oraz formę kształcenia.

Ramowe plany nauczania określają strukturę fakultatywnych treści kształcenia zawodowego. Na realizację tych treści w standardzie przeznaczono do 20% czasu ogólnego. Ramowe plany nauczania nadal miały być opracowywane przez instytucje państwowe o charakterze nauko-wo-metodycznym. Ostatecznie, fakultatywne treści kształcenia zawodowego zostały określane w roboczych (szczegółowych) planach nauczania, opracowywanych przez placówki kształcenia zawodowego. W miarę lokalnych potrzeb, w roboczych planach nauczania można było wprowadzić dodatkowe przedmioty do wyboru.

3. Programy nauczania dla poszczególnych przedmiotów, ściśle określające treści, które uczeń lub słuchacz powinien opanować w postaci wiadomości, umiejętności i nawyków. W programach nauczania, opracowywanych przez państwowe instytucje metodyczne z udziałem nauczycieli szkół zawodowych i specjalistów odpowiednich branż z życia gospodarczego - przewidziano 20% rezerwy czasowej na treści wymienne, wariantowe. Treści te zawarte są w roboczych programach nauczania.
4. Roboczy program nauczania - jest dokumentem uzupełniającym treści kształcenia zawarte w programie nauczania - zgodnie ze zmianami zachodzącymi w technice, technologii, organizacji pracy itp. Oznacza to wprowadzenie mechanizmu systematycznego aktualizowania treści kształcenia zawodowego.
5. Programy zajęć praktycznych oraz praktyki zawodowej, które zawierają głównie wykaz umiejętności i nawyków zawodowych dla konkretnych rodzajów działania praktycznego oraz sposoby i metody ich kształtowania.

W Ustawie Ukrainy „O edukacji zawodowej” przewidziano okresowe aktualizowanie ramowych planów i programów nauczania przynajmniej co 5 lat.

Modernizacja programów nauczania może być w rzeczywistości realizowana w każdym roku. Kontrole modernizacji treści kształcenia zawodowego przeprowadzają organy nadzorujące pracę placówek oświaty zawodowej.

Pod koniec lat 90. minionego stulecia w Ukrainie wyróżniono 3 poziomy kształcenia zawodowego.

Kształcenie na pierwszym poziomie umożliwiało opanowanie mało skomplikowanych operacji produkcyjnych i usługowych wchodzących w zakres kwalifikacji dla tak zwanych prostych zawodów. Uprawnia to absolwenta do wykonywania czynności zawodowych pod bezpośrednim nadzorem robotnika bardziej doświadczonego i wykwalifikowanego. Kształcenie na pierwszym stopniu realizowane jest drogą przyspieszonego kształtowania niezbędnych umiejętności zawodowych i nawyków w kombinatach edukacyjno-kursowych oraz innych zakładach podobnego poziomu, w tym przypadku nie wymagało to od ucznia, słuchacza posiadania ukończonego bazowego wykształcenia ogólnego.

Na drugim poziomie kształcenia realizowano nauczanie w masowych zawodach robotniczych. Zdobyte na tym poziomie kwalifikacje uprawniają do samodzielnego wykonywania zadań zawodowych charakterystycznych dla stanowisk robotniczych. Kształcenie na tym poziomie realizowane było (i jest) w szkołach zawodowych oraz innych placówkach oświaty zawodowej i wymaga od uczniów, słuchaczy posiadania bazowego wykształcenia ogólnego - średniego.

Z kolei na trzecim poziomie kształcenia realizowano proces umożliwiający zdobycie wysokich kwalifikacji, odnoszących się do zawodów złożonych. Od absolwenta na tym poziomie kształcenia wymagano między innymi umiejętności tworzenia algorytmów czynności w sytuacjach nietypowych, na podstawie opanowanych wcześniej umiejętności działań w sytuacjach typowych. Kształcenie na trzecim poziomie realizowano głównie w szkołach zawodowych oraz centrach oświaty zawodowej.

Kształcenie na drugim i trzecim poziomie ukierunkowano również na kształtowanie takich umiejętności, jak umiejętność uczenia się, analizowania, oceniania, komunikacji, współpracy, działalności w zespole, adaptacji oraz elastyczności. Osoby posiadające bazowe wykształcenie ogólne średnie mogły na drugim i trzecim poziomie kształcenia, równoległe z nabywaniem kwalifikacji, uzyskać pełne wykształcenie średnie w zawodowej lub innej placówce edukacyjnej.

W przypadku, gdy w placówce kształcenia zawodowego uczniowie zdobywali pełne wykształcenie średnie, to placówka taka swoją działalność dydaktyczną powinna była realizować zgodnie z Państwowym Standardem ogólnego wykształcenia średniego. Przy tym treści poszczególnych przedmiotów ogólnokształcących, zgodnie z wymogami charakterystyki kwalifikacyjnej absolwenta, winny były być dostosowane do specyfiki jego przyszłej działalności zawodowej.

System sprawdzania wiedzy, umiejętności i nawyków uczniów i słuchaczy oraz kryteria kwalifikacyjne zostały określone w artykule 26 Ustawy Ukraina „O edukacji zawodowej”. Z kolei konkretne formy kontroli bieżącej, końcowej i dystansowej oraz częstotliwość i terminy ich przeprowadzania ustalono w typowych i roboczych planach nauczania.

Ważną składową Koncepcji stanowi zagadnienie przygotowania kadry inżynieryjno-pedagogicznej. Treść kształcenia tej kadry jest zawarta w Państwowym Standardzie Oświaty Wyższej.

Zasadniczym kierunkiem w rozwiązywaniu zadań oświaty zawodowej jest kreowanie nowego typu nauczyciela kształcenia zawodowego, który w sposób naturalny łączy funkcję nauczyciela teoretycznych przedmiotów z zadaniami nauczyciela zajęć praktycznych. Pozwoliło to na zniwelowanie różnic w sposobach i metodach realizacji treści teoretycznych i praktycznych.

Do pracy w zakładach (placówkach) oświaty zawodowej są także przyjmowani doświadczeni fachowcy z przemysłu, legitymujący się odpowiednim przygotowaniem specjalistycznym. W takim przypadku warunkiem koniecznym jest zdobycie przez nich, w trybie przyspieszonym, odpowiedniego przygotowania pedagogicznego. Mogło to być realizowane w odpowiednich centrach doskonalenia nauczycieli lub kolegiach nauczycielskich, a także w innych instytucjach. Szczególne znaczenie w przygotowaniu nauczycieli kształcenia zawodowego ma proces jego doskonalenia, zwłaszcza w pierwszych latach jego pracy. Najczęściej stosowane formy tego doskonalenia to - kształcenie podyplomowe, udział w pracach komisji metodycznych, udział w seminariach naukowo-metodycznych i naukowo-praktycznych oraz w konferencjach, konkursach, szkołach doświadczenia pedagogicznego i praktycznego itd. Prawa i obowiązki oraz gwarancje socjalne są również określone w Ustawie „O edukacji zawodowej”.

W odrębnym rozdziale tej Ustawy podane są kluczowe wymogi gwarantujące odpowiedni poziom nauczania w placówkach kształcenia zawodowego.

W celu upowszechnienia kształcenia zgodnie z wymogami Państwowego Standardu Oświaty Zawodowej - niezbędne są odpowiednie badania naukowe oraz przygotowanie zestawów dokumentacji pedagogicznej i metodycznej oraz niezbędnych środków dydaktycznych.

Badania naukowe odnoszące się do wspomnianych standardów i procesu kształcenia zawodowego prowadzone są przez instytucje naukowo-metodyczne Ministerstwa Oświaty i Nauki oraz instytuty naukowo-badawcze Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy.

Obudowa dydaktyczna procesu kształcenia zawodowego składa się z następujących elementów:

- planów i programów nauczania,
- norm wyposażenia sal dydaktycznych, pracowni, laboratorium itp.,
- literatury pedagogicznej i metodycznej,
- literatury specjalistycznej,
- poradników i norm techniczno-technologicznych,
- norm wyposażenia w środki techniczne.

W Ustawie „O edukacji zawodowej” określono również tryb wdrażania Państwowego Standardu Oświaty Zawodowej. Stwierdza się tam, iż standard powinien być aktualizowany nie rzadziej niż raz w ciągu 5 lat. Wprowadzenie zaktualizowanego standardu winno być poprzedzone szkoleniem kadry nadzorującej, metodycznej i nauczycielskiej (inżynieryjno-pedagogicznej), podczas których dokona się zmian oraz przygotowania nowej dokumentacji programowo-metodycznej. Przed powszechnym wdrożeniem zmodernizowanych stan-

dardów może być dokonane jego wstępne, pilotażowe sprawdzenie w praktyce, w wybranych placówkach kształcenia zawodowego.

Podsumowując, można stwierdzić, że zawarte w Koncepcji Państwowego Standardu Oświaty Zawodowej tezy określiły ważne i perspektywiczne kierunki pracy dla rozwoju ukraińskiego systemu kształcenia zawodowego.

2.7. Transformacja kształcenia zawodowego w Ukrainie w kontekście europejskiego procesu integracyjnego

Podjmując próbę określenia obecnego stanu przeobrażeń ukraińskiej oświaty zawodowej, przypomnijmy jeszcze raz jej nie tak odległą historię. Do 1991 roku, kiedy Ukraina wchodziła w skład byłego Związku Radzieckiego, funkcjonował tylko jeden typ placówek kształcenia zawodowego - szkoła zawodowo-techniczna (PTO). Tego rodzaju placówka była instytucją zunifikowaną, działającą na ogromnym obszarze od granicy z Polską, Czechosłowacją i Węgrami aż do Pacyfiku. Nie trzeba specjalnie nikomu uświadamiać, co oznacza unifikacja w sferze oświaty. Podstawowym skutkiem takiego podejścia jest ograniczenie twórczości pedagogicznej oraz działalności innowacyjnej.

Mówiąc o tych rozwiązaniach należy także obiektywnie stwierdzić, że i w tamtych warunkach, gdzie dominowały sztywne podejścia i unifikacja, można doszukać się wartościowych rozwiązań. Chodzi głównie o strukturę procesu przygotowania zawodowego, o połączenie kształcenia ogólnego z zawodowym, wreszcie o zsynchronizowanie działalności placówek doradztwa pedagogicznego z działalnością ośrodków doskonalenia nauczycieli. W przyjmowanych nowych rozwiązaniach w Ukrainie należy uwzględnić to, co było w tym okresie wartościowe, ale przede wszystkim trzeba odwołać się do obecnych i perspektywicznych potrzeb i osiągnięć nauki i praktyki ukraińskiej, jak i do doświadczeń i osiągnięć ogólnoeuropejskiej myśli pedagogicznej.

Na podstawie rezultatów badań z zakresu teorii i metodyki kształcenia zawodowego opracowano w Ukrainie koncepcję rozwoju edukacji zawodowej, która została zatwierdzona przez Ministerstwo Oświaty i Nauki Ukrainy w lipcu 2004 roku.

Zgodnie z założeniami tej koncepcji, polityka państwa w zakresie kształcenia zawodowego powinna uwzględnić:

- zapewnienie bezpłatnej nauki pierwszego zawodu w państwowych i samorządowych szkołach;
- utworzenie szkół zawodowych umożliwiających zdobycie matury ogólnokształcącej oraz zapewniających elastyczność programową nakierowaną na potrzeby rynku pracy, a zwłaszcza przygotowanie kadr do wykonywania nowych zawodów;
- stworzenie warunków prawnych, by szkoły zawodowe mogły prowadzić działalność usługową dla mieszkańców w zakresie dokształcania i doskonalenia zawodowego oraz przekwalifikowywania bezrobotnych;

- rozwój współpracy z przedsiębiorstwami, urzędami, organizacjami oraz państwowym urzędem pracy;
- udział pracodawców w zapewnieniu funkcjonowania i rozwoju kształcenia zawodowego;
- odbudowa bazy materialno-technicznej szkół zawodowych oraz wprowadzenie technologii informacyjnych do procesu nauczania-uczenia się zawodu.

Warto podkreślić, że realizacja tych zadań jest możliwa w praktyce, jeśli zostanie do tego przygotowany odpowiedni system prawny. W tym przypadku widać wyraźnie związki pedagogiki zawodowej, a w szczególności teorii i dydaktyki zawodowej z prawem (prawo oświatowe).

W warunkach zwiększania się integracyjnych procesów w Europie i przyjęcia przez Ukrainę jako strategicznego celu wejścia do struktur Unii Europejskiej, pojawiło się pytanie co do zakresu i rodzaju wewnętrznych reform, jakie należy przeprowadzić. Edukacja zawodowa to jeden z ważniejszych obszarów w naszym państwie, stanowiących swoisty klucz w integracyjnych procesach. Dlatego problem opracowania i wprowadzania narodowego systemu zdobywania kwalifikacji z uwzględnieniem doświadczeń zagranicznych należy obecnie do podstawowych na Ukrainie. Zresztą w Polsce i innych państwach jest to również problem aktualny i ważny. Nadawanie kwalifikacji zawodowych winno być regulowane i koordynowane na szczeblu centralnym, istnieje bowiem problem porównywalności i uznawalności dyplomów oraz konieczności przepływu kwalifikowanych kadr w wymiarze regionalnym, krajowym i międzynarodowym.

Takie podejście jest zgodne z Deklaracją Kopenhaską, podpisaną w listopadzie 2002 roku pt. Deklaracja Europejskiej Komisji i Ministrów Oświaty Europejskich Państw „O rozwoju i współpracy w dziedzinie oświaty zawodowej i nauki w Europie”. Wartość tego dokumentu polega na ukazaniu nowych zadań w zakresie edukacji zawodowej, w tym:

- utworzenie wspólnego europejskiego planu w dziedzinie kształcenia zawodowego;
- zapewnienie porównywalności kwalifikacji w celu wprowadzenia europejskiego dodatku do dyplomów i świadectw - zaświadczenia o pobieraniu nauki za granicą;
- rozwiązanie problemów uznania kompetencji i kwalifikacji zgodnie z europejskim systemem kwalifikacji dla zapewnienia równoważności i porównywalności kwalifikacji;
- utworzenie wspólnego systemu uznawalności dyplomów i świadectw, zapewniającego porównywalność dzięki wprowadzeniu odpowiednich mechanizmów uznawania kompetencji i kwalifikacji między różnymi państwami i na różnych poziomach, sformułowanie ogólnych zasad certyfikacji, które wyznaczałyby jednostki akredytacyjne, wprowadzające określone moduły nauczania;
- opracowanie ogólnych zasad uznawania nieformalnego i spontanicznego nauczania realizowanego przez różne podmioty oświatowe;

- opracowanie standardów kwalifikacji uznawanych i wykorzystywanych przez wszystkie środowiska zajmujące się kształceniem zawodowym;
- zapewnienie jakości kształcenia zawodowego poprzez opracowanie i wprowadzenie jakości oraz kryteriów oceny;
- zaspokojenie potrzeb w zakresie przygotowania nauczycieli kształcenia zawodowego z uwzględnieniem ich kwalifikacji pedagogicznych.

Realizacja tych zadań to sprawa, która wymaga zaangażowania wielu ośrodków edukacyjnych i gospodarczych na różnych szczeblach struktury państwowej, a przede wszystkim wymaga czasu.

Dla dalszego rozwoju oświaty zawodowej na Ukrainie, jej modernizacji w warunkach globalizacji i procesów integracji, ważne miejsce zajmuje poznanie zagranicznego doświadczenia w zakresie kształcenia kadr dla gospodarki, analiza naukowych prac z innych państw analizujących ten problem oraz rezultaty badań w tej dziedzinie. Warto w tym miejscu podkreślić wyjątkową wartość prac z zakresu pedagogiki zawodowej znanych polskich uczonych - Tadeusza Nowackiego, Zygmunta Wiatrowskiego, Stanisława Kaczora - twórców pedagogiki pracy, nowej subdyscypliny pedagogicznej.

Proces transformacji i dotychczasowe prace modernizacyjne oświaty zawodowej w Ukrainie doprowadziły do przyjęcia rozwiązań, które zostały scharakteryzowane w rozdziale pt. „System oświaty zawodowej w Ukrainie”.

3.

Teoretyczne przesłanki rozwoju oświaty zawodowej w Ukrainie

Omówienie teoretyczno-metodologicznych przesłanek rozwoju oświaty zawodowej w Ukrainie wymaga sięgnięcia do korzeni, tzn. historii tej oświaty. Tak wyjątkowy i wieloaspektowy problem opisany został w encyklopedii pt. „Proftechoswita Ukrainy: XX wieku”, które wydane zostało w Kijowie w 2001 roku¹⁹⁷. W słowie wstępnym do tej pozycji prezydent APN Ukrainy, akademik Wasyl Kremień napisał: „Zebrać po ziarnku jej doświadczenie, usystematyzować, odnaleźć zapomniane, przypomnieć naukowców po nazwiskach, odtworzyć znaczniejsze zjawiska i zdarzenia - jest to złożona, lecz wdzięczna praca, tym bardziej jeżeli wydarzeniem staje się wejście w świat encyklopedii «Proftechoswita Ukrainy: XX wiek». Rzeczywiście jest to unikalna książka, poświęcona oświacie zawodowej Ukrainy, w której omówiono nie tylko system oświaty, ale także wskazano historię narodu, jego ekonomiczny potencjał. Jest to pierwsza pozycja tego typu wydana w niepodległej Ukrainie.

Pracownicy i wychowankowie systemu zawodowej oświaty na różnych etapach jej działalności razem z narodem zaznaczali szlaki zwycięstw i porażek, zdobywali wiedzę, doświadczenie oraz kwalifikacje. Byli potrzebni, ich intelekt, upór, ciężka praca, współtworzyła duchowe i materialne wartości państwa. Miną wieki, ale przeżyje to, co zostało utworzone przez człowieka - twórcę, jego złotymi rękoma, rozumem i sercem”¹⁹⁸.

Jak wiadomo, każdy naród jest łańcuchem, który stanowią dzieci, nowe pokolenia, generacje, mentalności, charakter, tradycje, sposoby życia. Wszystko to bierze swój początek w wychowaniu i kształceniu. Dlatego całkiem zrozumiała jest chęć zachowania historii zawodowej, jej doświadczeń. W ogólnym zarysie historycznym, na podstawie badań źródeł, dokumentów i literatury, a także wyników badań naukowych można ustalić, jak w różnych etapach historycznych rodziła się edukacja zawodowa, kształcił się jej oryginalny system

---

Oświata zawodowa w XX wieku: Encyklopedyczne wydanie. Pod red. N.G. Nyczkało, Kijów 2004, s. 872.
Tamże, s. 3.

w różnych regionach Ukrainy, z uwzględnieniem społecznych, etnicznych, psychologicznych, gospodarczych, demograficznych osobliwości.

Naród ukraiński z pokolenia na pokolenie przekazywał swoje tradycje i doświadczenia zawodowe, miłość do pracy, do sztuki. Dziś o tym świadczą historyczne, etnograficzne wystawy, muzea w Kijowie oraz w innych regionach państwa. O tym opowiadają autorzy licznych monografii, albumów wydanych na Ukrainie. Powołajmy się dla przykładu na jedną pozycję pt.: „Skarby Muzeum etnografii Instytutu Narodoznawstwa Ukrainy”. Autorami tak unikalnej pracy są Stefan Pawluk i Roman Czemyłk. Dzieło swoje rozpoczynają takimi słowami: „Historia muzealnictwa ukraińskiego rozpoczęła się w drugiej połowie XIX wieku, wtedy kiedy Europa przeżywała okres formowania narodów. Polityczne i społeczne zmiany polegały na tym, aby uświadomić przeszłość kulturową, znaczenie własnego narodu poprzez jego elity. Synteza oryginalnego, tradycyjnego bytu oraz osiągnięć wysokiej kultury tworzyły poczucie narodowej wspólnoty głównie przez odtworzenie, zachowanie i popularyzację wśród społeczeństwa dorobku kulturalnego.

Druga połowa XIX wieku była okresem kreatywnym w tym zakresie. Kolekcje muzealne historyczne, etnograficzne, sztuki ludowej i przemysłowe zostały początkowo zgromadzone w Kijowie, Dniepropietrowsku, Lwowie i in. We Lwowie, który w tym czasie był jednym z głównych ośrodków kultury, polityki, religii, zostało założonych kilka muzeów - Miejskie Przemysłowe Muzeum (1874), Muzeum Historii (1893), Muzeum Starożytności Towarzystwa Naukowego im. T. Szewczenki (1895). Na bazie Miejskiego Przemysłowego Muzeum i Muzeum im. T. Szewczenki w 1951 roku założono Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego (dziś Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego Instytutu Narodoznawstwa Państwowej Akademii Nauk Ukrainy)”⁹⁹.

Dlaczego tak szczegółowo zatrzymujemy się na tym zagadnieniu, skoro mówimy o teoretycznych podstawach rozwoju oświaty zawodowej w Ukrainie? Nieprzypadkowo. Otóż głównym powodem założenia we Lwowie Miejskiego Muzeum Przemysłowego, jak i podobnych muzeów w Polsce, na Słowacji, w Czechach i innych państwach Europy, była idea odrodzenia i rozwoju ludowego przemysłu jako źródła dawnego artyzmu. Jak wiadomo ze źródeł historycznych, szereg światowych wystaw i organizacja następnych tego typu muzeów oraz szkół zawodowych w większych miastach Europy, było wielką akcją i dobrym przykładem do naśladowania.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na głębokie myśli i wnioski Wielkiego Polaka - Ojca Świętego Jana Pawła II - był on, w moim głębokim przekonaniu, wybitnym pedagogiem i psychologiem XX i XXI wieku. Jako osoba duchowna i uczony, Jan Paweł II zwracał szczególną uwagę na problem pracy w życiu człowieka. Mówił, że początkiem i końcem w nauce jest człowiek: „praca to znaczy człowiek, człowiek pracujący” (Homilia wygłoszona podczas mszy św. dla świata pracy, Gdańsk-Zaspa 11.06.1087) Papież przedstawiał

C. Pawluk, R. Czemyłk: Skarby Muzeum Etnograficznego Ukrainy. Lwów 2005, s. 6.

integralną wizję człowieka, która ogarnia wszystkie wymiary jego istnienia, i która dobra materialne i instynktowne podporządkowuje życiu wewnętrznemu i duchowemu" Oba te wymiary z jednej strony umiejscawiają człowieka wśród reszty istot żyjących, z drugiej - otwierają na transcendencję"²⁰⁰.

Także warto podkreślić inne stwierdzenie Jana Pawła II, że „naukowa analiza problematyki pracy wykazała nieaktualność mechanicznych i czysto ekonomicznych interpretacji działalności produkcyjnej. Dzisiaj, bardziej niż w latach ubiegłych, koncepcje tego typu okazują się nieprzydatne do interpretacji faktów, ponieważ nie są w stanie uznać najbardziej podstawowej cechy pracy, jako wolnej i twórczej działalności człowieka" (Przesłanie Jana Pawła II do uczestników międzynarodowej konferencji nt. Praca jako kwestia społeczna. Rzym 14.09.2001)".

Ogólnoludzkie i ogólnopedagogiczne znaczenie zawiera również teza, wygłoszona w przemówieniu do pracowników przez Jana Pawła II w 1981 roku: „Doświadczenie wspólnej pracy pozwala na własne oczyszczenie, odkrywanie wartości u innych ludzi. Tak właśnie może się z wolna rodzić klimat zaufania, który każdemu pozwala wzrastać, rozwijać się i bardziej „być" (Przemówienie do robotników, w dniu 19.03.1981)"²⁰¹. W słowach Ojca Świętego Jana Pawła II odzwierciedlony jest osobisty i społeczny wymiar pracy, który ma wpływ na rozwój osobowości, przygotowanie do pracy z uwzględnieniem nowych, społecznych wymogów i potrzeb.

Do historii pedagogiki ukraińskiej wpisane zostały doświadczenia narodu z różnych etapów jego skomplikowanych dziejów. Zwróćmy uwagę na dziedzictwo nowego wielkiego rodaka Grigoria Sawycza Skoworody (1722-1794). Czołowy filozof - naukowiec, humanista, poeta i pedagog swoje życie poświęcił poznaniu świata oraz poszukiwaniu prawdy. Prawda to, zgodnie z jego przekonaniem, forma szczęśliwego, sensownego życia człowieka. Ważnym krokiem do szczęścia, twierdził G. Skoworoda, jest ustalenie w rezultacie samopoznania, swego życiowego przeznaczenia oraz wyboru „pożytecznego dzieła". W spadku filozoficznym naukowca znajdziemy przychyłność i urodę człowieka, jego działalność wyznaczona jest ludzkim szczęściem. W dialogu „Rozmowa, niezapomniany alfabet, lub abecadło świata", które jest końcowym dziełem w jego cyklu rozmów na temat szczęścia, zawarta jest koncepcja autorska uniwersalnego sposobu osiągnięcia szczęścia - kultywowanie pracy²⁰².

Widzimy tutaj obraz uczonego na stronach twórczego i epistolarnego spadku, który marzy o społeczeństwie wolnym i szczęśliwym, lecz uświadamia nam, że społeczna równość nie może kończyć się na koncepcji myślowej. Dlatego też stawia tezę o „nierówności równości", która jest zgodna z jego humanistyczną koncepcją widzenia świata, z poszanowaniem człowieka, który ma róż-

---

Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II. Pod red. Ks. A. Zwolińskiego, Radom 2003, s. 388.

¹ Tamże, s. 388-389.

² Pedagogika ukraińska w dwóch tomach. Tom I: X-XIX w. Pod red. O.W. Suchorulińskiej. Skrypt dla studentów.

ne talenty, wykonuje jakąś pracę, niezależnie od pochodzenia. Niezwykłą wartość posiada fakt podkreślenia przez niego korzyści i chluby z uprawiania zawodu, jako społecznie potrzebnego zajęcia. **Sugeruje on konieczność zachwywania się „pracowitymi” ludźmi: „Zdrowy rolnik jest szczęśliwszy od chorego cara. Nie tylko, nawet lepszy od zdrowego cara”²⁰³.**

Wydaje się, iż mimo specyfiki współczesnego, informatycznego społeczeństwa, idee Jana Pawła II i Grigorija Skoworody - czołowych synów i duchowych ojców narodu polskiego i ukraińskiego - nabierają głębokiego sensu, są aktualnie i perspektywiczne w odniesieniu do różnych sfer ludzkiego życia.

Otóż, jako podstawę rozwoju oświaty zawodowej można przyjąć pozycje naukowe traktujące o ogólnych i specyficznych prawach, osobliwościach, zasadach i warunkach oświaty, nauczania, uczenia się i kształtowania osobowości zawodowej (wykwalifikowanego pracownika, nauczyciela, lekarza, inżyniera itd.). **Pedagogika zawodowa zajmuje się relacjami wychowania człowieka do pracy zawodowej i kształtowania zawodowych i społecznych cech jego osobowości niezbędnych do wykonywania pracy w różnych dziedzinach gospodarki, w tym w przemyśle, rolnictwie oraz sferze usług.** Celem tego procesu jest kształtowanie zawodowych kompetencji z uwzględnieniem współczesnych i perspektywicznych wymagań gospodarki rynkowej. Ta gałąź pedagogiki odkrywa, teoretyczne i dydaktyczne, podstawy procesu kształcenia w szkole zawodowej każdego szczebla oraz w systemie pozaszkolnego kształcenia zawodowego, w tym także w warunkach produkcji.

Tak jak każda nauka, pedagogika zawodowa ma swój przedmiot. Mieści się w nim:

- system i proces kształcenia i wychowania, kształcenie teoretyczne i praktyczne, kształtowanie osobowości zawodowej oraz jedność i łączność procesu opanowywania umiejętności zawodowych z procesem zmian osobowości człowieka;
- cel i specyfika treści oświaty zawodowej, która wyznaczona jest społecznymi potrzebami oraz zmianami technicznymi i technologicznym rozwojem;
- specyfika opanowywania wiedzy naukowo-technicznej, zawodowej, sposobów działalności zawodowej, rozwoju zawodowego osobowości człowieka-pracownika, jego zawodowych kompetencji i właściwości.

Zatem pedagogika zawodowa jest nauką o problemach teorii i praktyki oświaty zawodowej i wzajemnych stosunkach między tymi kategoriami w różnych etapach rozwoju zawodowego człowieka-pracownika.

Teoria kształcenia zawodowego, odmiennie od innych dziedzin wiedzy pedagogicznej, opiera się na podstawie wzajemnych relacji praw pedagogiki i prawidłowości funkcjonowania różnych gospodarczych sfer działalności człowieka. W warunkach gospodarki rynkowej, dynamicznych zmian na rynku pracy, znaczenie tej relacji wyraźnie wzrasta.

Zgodnie z poglądami rosyjskiego uczonego S.J. Batyszewa, pedagogika zawodowa ukierunkowana jest na zapewnienia funkcjonowania i rozwoju systemów:

---

²⁰³ Tamże, s. 204.

człowiek-społeczeństwo-przyroda; technika-produkcja-społeczeństwo; człowiek-praca-grupa zawodowa.

W tworzeniu podstaw teoretycznych kształcenia zawodowego czy szerzej, pedagogiki zawodowej, ważne miejsce zajmuje wspomniany wcześniej S.J. Batyszew. W ciągu wielu lat dydaktyczno-wychowawczej oraz naukowej działalności w zakresie kształcenia zawodowego opracował on:

- teorię szczeblowego systemu przygotowania i doksztalcenia zawodowego;
- teorię kształcenia studyjnego jako określonej strategii kształcenia zawodowego (kształcenie laboratoryjne);
- teorię grupowania zawodów w celu szerokoprofilowego przygotowania pracowników;
- problemowo-analityczny system kształcenia, który z powodzeniem został zastosowany w przygotowaniu ludzi do pracy z aparaturą i liniami automatycznymi oraz w nauczaniu niektórych zagadnień z teorii procesów technologicznych;
- teorię praktycznego kształcenia realizowanego w zakładach pracy;
- nowe charakterystyki kwalifikacyjne, które stanowią wymogi dotyczące przygotowania zawodowego;
- teorię i metodykę kształcenia blokowego w nauczaniu zawodu;
- system kierowania pracowników na poszczególne formy doskonalenia zawodowego;
- założenia dotyczące relacji pomiędzy kształceniem ogólnym a kształceniem zawodowym w procesie nauczania-uczenia się zawodu i in.²⁰⁴.

S.J. Batyszew teoretycznie uzasadnił prawidłowość wzajemnego oddziaływania oświaty i produkcji. Zaznaczył on, że pedagogika zawodowa nie jest izolowanym systemem wiedzy - jest ona połączona ze wszystkimi sferami życia człowieka jako pracą zawodową. Dlatego organizatorzy systemu oświaty zawodowej, wykładowcy i organizatorzy kształcenia zawodowego winni opierać wiedzę specjalistyczną, związaną z daną branżą, ale także pedagogiczną, pozwalającą na skuteczne nauczanie treści zawodowych.

S.J. Batyszew wyodrębnił siedem obszarów wiedzy, która stanowi zainteresowanie badawcze pedagogiki zawodowej. Autor zaliczył do nich:

- I. Wiedzę o rodzajach produkcji i usług, dla których przygotowuje się pracowników, bowiem te procesy determinują powstawanie zawodów.
- II. Wiedzę na temat mechanizacji, automatyzacji i informatyzacji procesów produkcyjnych i usługowych, bowiem poziom technologiczny wyznacza treść prac.
- III. Wiedzę na temat ciągłości procesów technologicznych, bowiem zgodnie ze stopniem ciągłości procesów technologicznych wyznaczane są formy organizacji pracy.

Pierwsza międzynarodowa konferencja poświęcona pamięci S.J. Batyszewa. Zbiór prac naukowych. Nikołajew 2003, s. 80-81.

- IV. Wiedzę na temat stanu organizacji pracy, bowiem stan organizacji pracy wyznacza obowiązki pracowników.
- V. Wiedzę na temat urządzeń, które mają zastosowanie w procesie technologicznym, bowiem wiedza na ten temat ukierunkowuje specjalizację pracowników.
- VI. Wiedzę na temat ogólnokrajowych i regionalnych komponentów treści oświaty zawodowej.
- VII. Wiedzę na temat związku pomiędzy ogólnym i zawodowym przygotowaniem uczniów, bowiem wiedza z tego zakresu pozwala opracować system wiedzy, nawyków i umiejętności uczniów dla różnych przedmiotów²⁰⁵.

Zastanawiając się nad tymi obszarami warto zaznaczyć, że każdy z nich łączy w sobie duży zasób gospodarczych, pedagogicznych, psychologicznych i metodycznych zagadnień, które stanowią zainteresowanie pedagogiki zawodowej ze względu na nierozłączność tych zagadnień w procesie nauczania-uczenia się zawodu.

Należy podkreślić, że oświata zawodowa, jako pewien system, obejmuje kształcenie na rzecz wszystkich branż działalności gospodarczej. Jej przedmiotem jest także rozwój zawodowy człowieka na różnych etapach jego życia. W warunkach informacyjno-technologicznego społeczeństwa wszystkie procesy znacznie są przyspieszone i stają się bardziej dynamiczne. Świadectwem tego jest koncepcja „trzech fal” cywilizacji E. Tofflera. Odpowiednio pierwsza fala trwała ponad 10 tysięcy lat, druga - prawie 3 stulecia, a trzecia - ponad 100 lat. E. Toffler teoretycznie uzasadnił swoją koncepcję zakładając jedność podmiotu i przedmiotu oddziaływania. W ciągu ostatnich dziesięcioleci w rezultacie „krzemowej rewolucji” (za T. Stounerem) oraz innych czynników, stosunki między podmiotem i przedmiotem wyraźnie uległy zmianie na korzyść tego ostatniego. Szybki rozwój technologiczny, o czym świadczą liczne nowe naukowe odkrycia, wysokie technologie „ostatecznie upodmiotowiają rozwój społeczeństwa. W takich warunkach pojedynczy człowiek chce więcej spożywać, więcej zarobić, więcej zobaczyć, a tradycyjny model życia nie odpowiada jego wymogom, zapotrzebowaniu. Ważne dla niego jest to, co wyprzedza standardy dzisiejszego dnia”²⁰⁶.

Przyspieszenie rozwoju społecznego uwarunkowane jest obiektywną zmianą wymagań życiowych samego podmiotu, a to wpływa na zmiany jego świadomości. Podwyższenie poziomu świadomości własnego „Ja” warunkuje coraz większe wymagania o charakterze socjalnym i ekonomicznym.

Dla kształcenia zawodowego działającego na rzecz gospodarki rynkowej oznacza to konieczności zachowania humanistycznego charakteru, korygującego system wartości oparty na pieniądzu. Jest to możliwe w sytuacji, gdy nauczyciele kształcenia zawodowego otrzymają staranne psychologiczno-pedagogiczne przygotowanie.

N.G. Nyczkało: Zasady pedagogiki zawodowej S.J. Batyszewa w XXI stuleciu. Kijów 2001, s. 904.
W. Iljin: Postmetodyka humanizmu. Agora 2006. s. 119.

Pedagogika zawodowa uzasadnia prawidłowości procesu nauczania-uczenia się zawodu, wskazuje na wyprzedzający charakter przygotowania zawodowego, na jego ciągłość oraz na integrację oświaty zawodowej, nauki i produkcji, a także równy dostęp do dobrego wykształcenia zawodowego przez różne grupy społeczne. Zajmuje się również elastycznością procesu nauczania-uczenia się zawodu, rozwojem różnych form własności, regionalizacją oświaty zawodowej, połączeniem ogólnego i zawodowego przygotowania, standaryzacją, jednością zawodowego nauczania i wychowania, ekologią oraz wariantowością rozwiązań w nauczaniu zawodu.

Na początku XXI wieku wzrasta znaczenie kierunków badań w pedagogice zawodowej, zwłaszcza badań dotyczących czynników, które będą wpływać na rozwój systemu przygotowania kadr dla gospodarki w bliższej i dalszej perspektywie.

Wydaje się, że do tych czynników w Ukrainie można zaliczyć:

- zmiany demograficzne;
- migracje siły roboczej;
- wzrost podaży siły roboczej w porównaniu z popytem na nią;
- zwiększającą się sprzeczność między wzrostem zapotrzebowania na fachowców o wysokich kwalifikacjach a rzeczywistym poziomem ich wykształcenia;
- obniżenie jakości kwalifikacji pracowniczych wskutek starzenia się społeczeństwa oraz wyjazdów wysokokwalifikowanych osób do innych państw;
- przejście na 12-letni system nauczania w szkole ogólnej oraz nauczanie profilowe w dalszym etapie edukacji;
- rozwój zakładów produkcyjnych i usługowych, których działalność oparto na wysokich technologiach;
- wzrost wymagań pracodawców w stosunku do poziomu umiejętności pracowników;
- wzrost roli społecznego partnerstwa.

Pedagogika zawodowa jest subdyscypliną, która ma charakter integrujący. Uzasadnia ona swoje teorie, uwzględniając rezultaty badań z innych nauk. Wynika to z faktu, że edukacja zawodowa obejmuje kształtowanie i rozwój człowieka - profesjonalisty z różnych branż.

- IV. Wiedzę na temat stanu organizacji pracy, bowiem stan organizacji pracy wyznacza obowiązki pracowników.
- V. Wiedzę na temat urządzeń, które mają zastosowanie w procesie technologicznym, bowiem wiedza na ten temat ukierunkowuje specjalizację pracowników.
- VI. Wiedzę na temat ogólnokrajowych i regionalnych komponentów treści oświaty zawodowej.
- VII. Wiedzę na temat związku pomiędzy ogólnym i zawodowym przygotowaniem uczniów, bowiem wiedza z tego zakresu pozwala opracować system wiedzy, nawyków i umiejętności uczniów dla różnych przedmiotów²⁰⁵.

Zastanawiając się nad tymi obszarami warto zaznaczyć, że każdy z nich łączy w sobie duży zasób gospodarczych, pedagogicznych, psychologicznych i metodycznych zagadnień, które stanowią zainteresowanie pedagogiki zawodowej ze względu na nierozłączność tych zagadnień w procesie nauczania-uczenia się zawodu.

Należy podkreślić, że oświata zawodowa, jako pewien system, obejmuje kształcenie na rzecz wszystkich branż działalności gospodarczej. Jej przedmiotem jest także rozwój zawodowy człowieka na różnych etapach jego życia. W warunkach informacyjno-technologicznego społeczeństwa wszystkie procesy znacznie są przyspieszone i stają się bardziej dynamiczne. Świadectwem tego jest koncepcja „trzech fal” cywilizacji E. Tofflera. Odpowiednio pierwsza fala trwała ponad 10 tysięcy lat, druga - prawie 3 stulecia, a trzecia - ponad 100 lat. E. Toffler teoretycznie uzasadnił swoją koncepcję zakładając jedność podmiotu i przedmiotu oddziaływania. W ciągu ostatnich dziesięcioleci w rezultacie „krzemowej rewolucji” (za T. Stounerem) oraz innych czynników, stosunki między podmiotem i przedmiotem wyraźnie uległy zmianie na korzyść tego ostatniego. Szybki rozwój technologiczny, o czym świadczą liczne nowe naukowe odkrycia, wysokie technologie „ostatecznie upodmiotowiają rozwój społeczeństwa. W takich warunkach pojedynczy człowiek chce więcej spożywać, więcej zarobić, więcej zobaczyć, a tradycyjny model życia nie odpowiada jego wymogom, zapotrzebowaniu. Ważne dla niego jest to, co wyprzedza standardy dzisiejszego dnia”²⁰⁶.

Przyspieszenie rozwoju społecznego uwarunkowane jest obiektywną zmianą wymagań życiowych samego podmiotu, a to wpływa na zmiany jego świadomości. Podwyższenie poziomu świadomości własnego „Ja” warunkuje coraz większe wymagania o charakterze socjalnym i ekonomicznym.

Dla kształcenia zawodowego działającego na rzecz gospodarki rynkowej oznacza to konieczności zachowania humanistycznego charakteru, korygującego system wartości oparty na pieniądzu. Jest to możliwe w sytuacji, gdy nauczyciele kształcenia zawodowego otrzymają staranne psycho! ogiczno-pedagogiczne przygotowanie.

N.G. Nyczkało: Zasady pedagogiki zawodowej S.J. Batyszewa w XXI stuleciu. Kijów 2001, s. 904.

W. Iljin: Postmetodyka humanizmu. Agora 2006, s. 119.

Pedagogika zawodowa uzasadnia prawidłowości procesu nauczania-uczenia się zawodu, wskazuje na wyprzedzający charakter przygotowania zawodowego, na jego ciągłość oraz na integrację oświaty zawodowej, nauki i produkcji, a także równy dostęp do dobrego wykształcenia zawodowego przez różne grupy społeczne. Zajmuje się również elastycznością procesu nauczania-uczenia się zawodu, rozwojem różnych form własności, regionalizacją oświaty zawodowej, połączeniem ogólnego i zawodowego przygotowania, standaryzacją, jednością zawodowego nauczania i wychowania, ekologią oraz wariantowością rozwiązań w nauczaniu zawodu.

Na początku XXI wieku wzrasta znaczenie kierunków badań w pedagogice zawodowej, zwłaszcza badań dotyczących czynników, które będą wpływać na rozwój systemu przygotowania kadr dla gospodarki w bliższej i dalszej perspektywie.

Wydaje się, że do tych czynników w Ukrainie można zaliczyć:

- zmiany demograficzne;
- migracje siły roboczej;
- wzrost podaży siły roboczej w porównaniu z popytem na nią;
- zwiększającą się sprzeczność między wzrostem zapotrzebowania na fachowców o wysokich kwalifikacjach a rzeczywistym poziomem ich wykształcenia;
- obniżenie jakości kwalifikacji pracowniczych wskutek starzenia się społeczeństwa oraz wyjazdów wysokokwalifikowanych osób do innych państw;
- przejście na 12-letni system nauczania w szkole ogólnej oraz nauczanie profilowe w dalszym etapie edukacji;
- rozwój zakładów produkcyjnych i usługowych, których działalność oparto na wysokich technologiach;
- wzrost wymagań pracodawców w stosunku do poziomu umiejętności pracowników;
- wzrost roli społecznego partnerstwa.

Pedagogika zawodowa jest subdyscypliną, która ma charakter integrujący. Uzasadnia ona swoje teorie, uwzględniając rezultaty badań z innych nauk. Wynika to z faktu, że edukacja zawodowa obejmuje kształtowanie i rozwój człowieka - profesjonalisty z różnych branż.

4.

System kształcenia zawodowego w Ukrainie

4.1. Ogólna charakterystyka systemu kształcenia zawodowego w Ukrainie

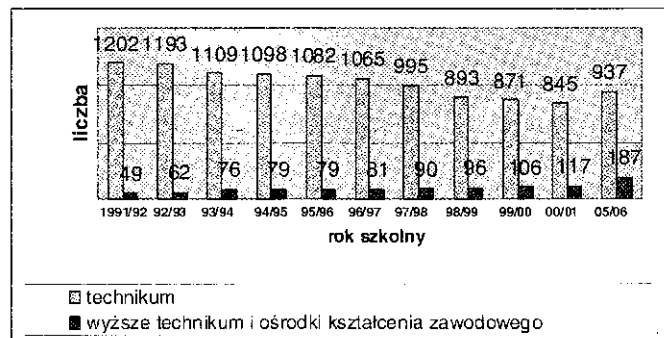
Na początku XXI stulecia, w warunkach rozwoju gospodarki rynkowej, wyjątkowego znaczenia nabiera **kształcenie zawodowe** - nieodłączne ogniwo kształcenia ustawicznego w Ukrainie.

Podstawy prawne, organizacyjne, finansowo-gospodarcze funkcjonowania i rozwoju kształcenia zawodowego zostały określone w Ustawie Ukrainy „O kształceniu zawodowym” (1998). Należy podkreślić, że jest ona aktem prawnym o mocy obowiązującej. Poza tym jest pierwszym w tym zakresie dokumentem prawnym uchwalonym w republikach poradzieckich.

Zgodnie z tą Ustawą system kształcenia zawodowego w Ukrainie „obejmuje wszystkie placówki kształcenia zawodowego (niezależnie od formy własności i podporządkowania), edukacyjno-metodyczne, metodyczne, dydaktyczno-wychowawcze, dydaktyczno-produkcyjne, w tym komercyjne, wydawniczo-poligraficzne, kulturalno-oświatowe, sportowe, zdrowotne i inne zakłady, instytucje, organizacje i organy nadzorujące, których działalność jest nakierowana na przygotowanie wykwalifikowanych pracowników”.

Rozporządzenie Prezydenta Ukrainy z dnia 08.05.1996 roku „Główne kierunki reformy kształcenia zawodowego w Ukrainie” określiło najważniejsze zadania transformacji tego ogniwa oświaty oraz jego perspektywy rozwoju.

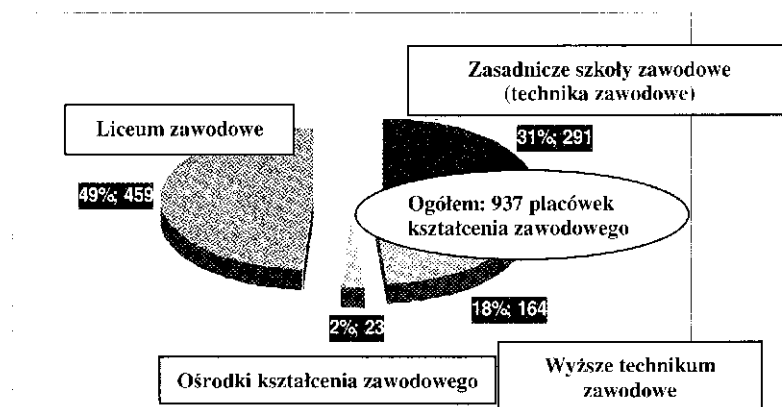
Ministerstwu Oświaty i Nauki Ukrainy obecnie podporządkowano 962 państwowe placówki kształcenia zawodowego (PKZ), w których pobiera naukę około 523 tys. obywateli, w tym ponad 350 tysięcy osób (70%) wraz z zawodem zdobywa pełne ogólne wykształcenie średnie.

Wykres 1. Sieć placówek kształcenia zawodowego w Ukrainie w latach 1991–2006

Źródło: Kształcenie zawodowe Ukrainy XX stulecia: Wydanie encyklopedyczne pod red. N.G. Nyczkało. Kijów–Artek 2004.

Analiza danych statystycznych (wykres 1) obrazuje zauważalne zmiany w rozwoju sieci placówek kształcenia zawodowego w latach 1991-2006. W roku szkolnym 1991/1992 na Ukrainie funkcjonowały 1202 szkoły zawodowe (typu technikum) i 49 wyższych szkół zawodowych i ośrodków kształcenia zawodowego. W ciągu następnych pięciu lat ich liczba wynosiła odpowiednio 1065 i 81, a w roku szkolnym 2000/2001 liczba szkół zawodowych zmniejszyła się do 845, natomiast liczba szkół wyższych zawodowych wzrosła do 117. W ciągu kolejnych pięciu lat w sieci placówek kształcenia zawodowego dokonały się następujące zmiany: ogólna liczba funkcjonujących na Ukrainie placówek kształcenia zawodowego wzrosła do 937, w tym: 291 (31%) - zasadniczych szkół zawodowych, 459 (49%) liceów zawodowych, 164 (18%) wyższych szkół zawodowych, 23 (2%) ośrodków kształcenia zawodowego. Stan ilościowy sieci placówek kształcenia zawodowego w Ukrainie według ich typów ilustruje wykres 2.

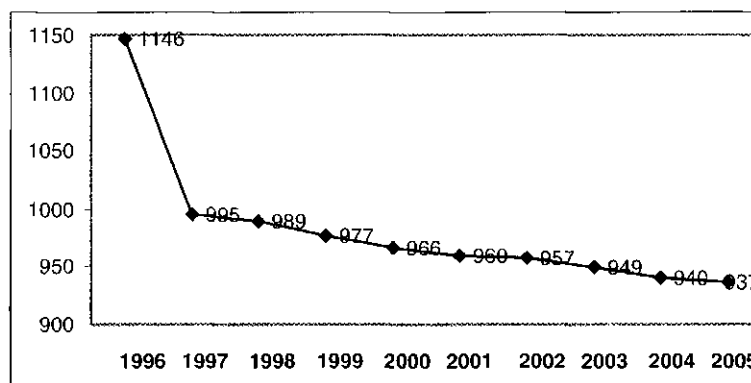

Wykres 2. Ogólna liczba placówek kształcenia zawodowego według ich typów (stan na dzień 1 grudnia 2005 r.)

Źródło: Nikołajenko S.M.: Strategia rozwoju edukacji na Ukrainie: początek XXI stulecia. Kijów 2006, s. 38.

Charakterystyczną cechą ukraińskiego systemu kształcenia zawodowego w latach 1996-2005 jest spadek ogólnej liczby szkolnych placówek kształcenia zawodowego, co wyraźnie można zaobserwować na wykresie 3.

Jak widać, w latach 1996 i 1997 na Ukrainie zaobserwowano szybki spadek liczby placówek kształcenia zawodowego. Można to uzasadnić różnymi przyczynami, przede wszystkim społeczno-ekonomicznymi oraz brakiem zrozumienia ze strony kierownictwa organów władzy państwowej i urzędników centralnej i regionalnej administracji - faktu, że na sprawy przygotowania kadr pracowniczych dla gospodarki nie należy patrzeć jedynie w kategoriach doraźnych. Szczególnie jest to ważne obecnie, w okresie kiedy wiele dziedzin gospodarki jeszcze się nie w pełni rozwinęło, a nawet jest w stanie kryzysu i doraźnie nie potrzebuje dużej ilości wykwalifikowanych kadr. Ponadto współcześni menedżerowie nie zawsze myślą perspektywicznie o zapotrzebowaniu na odpowiednich fachowców. Przygotowanie zasobów ludzkich wymaga inwestycji, lecz współcześni pracodawcy (z niewielkimi wyjątkami) tego nie rozumieją.

Wykres 3. Sieć placówek kształcenia zawodowego w Ukrainie

Źródło: „Oświata Ukrainy”: Materiały informacyjno-analityczne z działalności Ministerstwa Oświaty i Nauki Ukrainy za 2005 rok i główne zadania na rok 2006. Kijów 2006. s. 22.

Negatywna tendencja zmniejszania się liczby placówek kształcenia zawodowego trwała do roku szkolnego 2005/2006. Właśnie od tego momentu odnotowujemy aktywny rozwój poszczególnych dziedzin gospodarczych, a w szczególności: przemysłu, budownictwa, sfery usług. To spowodowało zmianę sposobu myślenia kierowników przedsiębiorstw, instytucji i organizacji, którzy zaczęli nareszcie myśleć o perspektywach rozwoju swoich firm. Właśnie pozytywne myślenie o przyszłości firm, w znacznym stopniu, sprzyjało zahamowaniu spadku sieci placówek kształcenia zawodowego, a potem przyczyniło się do jej ilościowego i jakościowego rozwoju.

Zwróćmy zatem uwagę na dane zestawione w zaprezentowanych wyżej trzech wykresach i przeanalizujmy je szczegółowiej. Na ich podstawie można stwierdzać, że sieć szkół zawodowych zmieniała się nie mechanicznie, nie bezmyślnie. Mieliśmy do czynienia z przeobrażeniami zróżnicowanymi, odzwier-

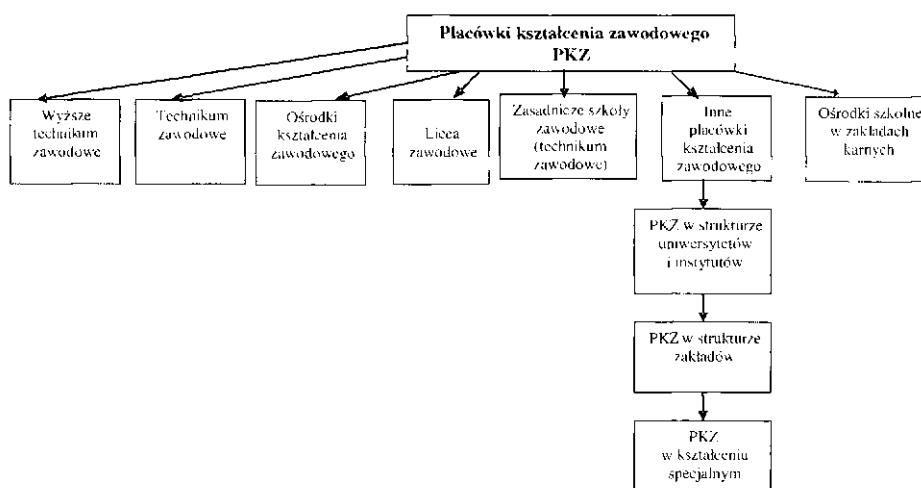
ciędlającymi pozytywne, jak i negatywne zmiany w różnych sektorach gospodarki. Analityczne spojrzenie na te przeobrażenia pozwala zauważyć, że w pierwszych latach niepodległości Ukrainy w organach władzy państwowej, jak i administracji różnego szczebla przeważało niedocenywanie roli szkolnictwa zawodowego. W związku z tym w stolicy i różnych regionach kraju były podejmowane decyzje o zamknięciu szeregu placówek kształcenia zawodowego, zwłaszcza tych, do których należały budynki w dobrym stanie, a nawet całe zespoły zabudowań. Na skutek takiej negatywnej polityki placówki te zostały zlikwidowane, ich budynki przekazano różnym instytucjom, organizacjom, prywatnym szkołom oraz strukturom komercyjnym. Takie podejście dominowało szczególnie w Kijowie oraz większych centrach wojewódzkich. Pracownicy szkolnictwa zawodowego, Wszuchukraińska Spółka Pracowników Szkolnictwa Zawodowego, prezydentem, której był wtedy poseł Ukrainy, prezes Komitetu do Spraw Oświaty i Nauki Stanisław Mykołajenko, uparcie walczyli przeciw przyjętym decyzjom. Warto zaznaczyć, że udało im się uchronić przed zamknięciem dużą liczbę szkół, które dziś są perspektywiczne, a kształcenie i wychowanie w nich organizowane jest na wysokim poziomie i ma charakter innowacyjny. Jedną z takich szkół jest Międzyregionalna Wyższa Szkoła Zawodowa w Kijowie (była Szkoła Zawodowa nr 43), którą wielokrotnie planowano zamknąć, a pomieszczenia przekazać innym strukturom.

Jednak bez względu na różne problemy, ostre dyskusje w ciągu wszystkich lat istnienia niepodległej Ukrainy, w sieci placówek kształcenia zawodowego w jej rozwoju zachodziły pozytywne zmiany jakościowe. Wcześniej, za czasów radzieckich, w Ukrainie mógł funkcjonować tylko jeden typ placówki kształcenia zawodowego - zasadnicze szkoły zawodowe. Obecnie, odpowiednio do Ustawy Ukrainy „O kształceniu zawodowym”, funkcjonuje ponad 15 różnorodnych placówek kształcących kadry pracownicze. Świadczy to o demokratycznych procesach, które zachodzą w systemie edukacji Ukrainy, w tym również w kształceniu zawodowym. Wykres 4. przedstawia rodzaje placówek zawodowych obecnie funkcjonujących w systemie edukacyjnym Ukrainy.

Wprowadzenie do systemu szkolnictwa zawodowego różnego typu placówek uważamy za tendencję pozytywną, która w warunkach niepodległej Ukrainy będzie się nadal rozwijała. Nie wywołuje wątpliwości fakt, że funkcjonowanie za czasów radzieckich tylko jednego typu placówek (zasadnicze szkoły zawodowe), w warunkach skrajnie ścisłej centralizacji, w sposób negatywny odbijało się na treściach i formach kształcenia, nie pozwalało na uwzględnienie specyfiki dorosłych uczniów i słuchaczy, ich poprzednich doświadczeń w sferze produkcyjnej i społecznej. W niepodległej Ukrainie, obok tradycyjnych szkół zawodowych, rozwija się jednocześnie sieć liceów zawodowych, wyższych szkół zawodowych oraz ośrodków kształcenia zawodowego. Charakterystyczną cechą na początku XXI wieku stało się utworzenie innych rodzajów szkół zawodowych, a szczególnie: szkół zawodowych w strukturze uniwersytetów i innych uczelni; szkół zawodowych w strukturze przedsiębiorstw, specjalnych szkół zawodowych.

W warunkach niepodległej Ukrainy, niestety, nie zwrócono uwagi na zagadnienie poszerzenia sieci ośrodków edukacyjnych i zasadniczych szkół zawodowych przy instytucjach penitencjarnych. Tuż po uzyskaniu niepodległości wiele takich placówek zostało zlikwidowanych. Wskutek tego wielu młodych ludzi, jak i osób w wieku dojrzałym, odbywających wyroki w miejscach ograniczenia wolności, zostało całkowicie pozbawionych możliwości przygotowania się do podjęcia pracy w warunkach gospodarki rynkowej. W związku z tym Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Akademia Nauk Pedagogicznych Ukrainy wraz z Ministerstwem Oświaty i Nauki wypracowali wspólny plan działań ukierunkowany na rozwiązanie tego skomplikowanego problemu społecznego. Był on włączony również do porządku obrad posiedzenia Kolegium Departamentu do Spraw Wykonania Wymierzonych Kar (maj 2006 r.) przy udziale przedstawicieli obwodowych wydziałów spraw wewnętrznych oraz wydziałów nauki i oświaty.

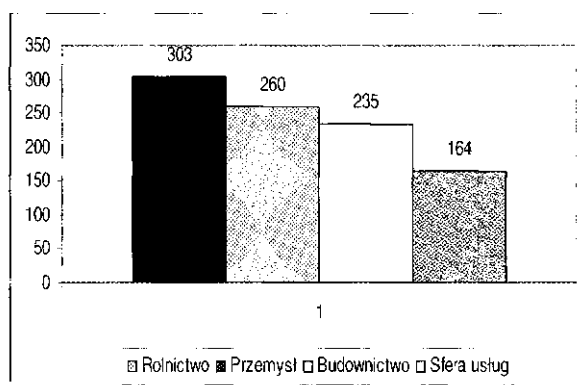
Wykres 4. Rodzaje placówek kształcenia zawodowego w obecnym systemie edukacyjnym Ukrainy

Źródło: opracowanie własne.

Na tym posiedzeniu została przeprowadzona szczegółowa analiza stanu wychowania i kształcenia w zamkniętych zakładach kształcenia zawodowego, które jeszcze funkcjonują przy zakładach karnych. Szczególne wrażenie na uczestnikach wywołała wystawa dzieł sztuki plastycznej i dekoracyjno-użytkowej oraz koncert solistów i zespołów amatorskich, które odbyły się po zakończeniu tego niezwykłego posiedzenia. Mimowolnie rodził się niepokój o przyszłość tych utalentowanych osób, wśród których znaczący odsetek stanowiła młodzież. W jakim kierunku potoczy się rozwój izolowanej od życia społeczno-ekonomicznego, odbywającej wyroki, a jednocześnie utalentowanej grupy młodych osób? Co się stanie z ich talentem? Może on przepaść lub będzie służyć jako narzędzie dla popełnienia nowych przestępstw? Niestety dane

statystyczne potwierdzają taką ewentualność. Toteż zagwarantowanie skazanym wysokiego poziomu kształcenia zawodowego z uwzględnieniem zmian zachodzących na rynku pracy, wyłonieniu nowych zawodów, związanych z technologią informacyjną będzie najlepszym rozwiązaniem w tej sytuacji. A więc jest to nie tylko problem organów ścigania, ale przede wszystkim jest to problem pedagogiczny, psychologiczny oraz społeczno-ekonomiczny.

Bardzo interesujące są dane dotyczące sieci szkół zawodowych według kierunków kształcenia: przemysł, budownictwo, rolnictwo, sfera usług. Aspekt ten jeszcze wymaga specjalnego studiowania i analizy. Na wykresie 5 przedstawiono usystematyzowane dane o placówkach kształcenia zawodowego różnego typu, według profilu ich specjalizacji. W tym zestawieniu zawarte jest 129 placówek nowego typu, tj. 106 wyższych techników zawodowych, 11 ośrodków kształcenia zawodowego, 3 technika rolnicze z własnymi farmami oraz 9 techników zawodowych o profilu artystycznym.

Wykres 5. Sieć placówek kształcenia zawodowego (PKZ) według profili kształcenia

Na szczegółową analizę zasługują zagadnienia dotyczące specyfiki uczniów szkół zawodowych. Na różnych etapach historii kraju był on zróżnicowany. Na przykład, do 1969 roku w tego typu szkołach pobierały naukę osoby, które ukończyły siedem, osiem, a później dziewięć klas. Na początku wprowadzenia do szkół zawodowych zmian związanych z przygotowaniem wykwalifikowanych robotników ze średnim wykształceniem, w szkołach tych nadal pobierały naukę osoby, zdobywające jednocześnie wykształcenie średnie ogólne. W tych warunkach struktura uczniów szkół zawodowych była zróżnicowana. Niewątpliwie wymagało to wykorzystania różnego podejścia psychologicznego i metod pedagogicznych w pracy z dziećmi w wieku 14-15 lat, a także 16-18 lat. Po odzyskaniu przez Ukrainę niepodległości, nieustannie pojawiały się nowe problemy dotyczące kształcenia zawodowego, przekwalifikowania bezrobotnych. Odpowiednio do obowiązującego stanu prawnego, do rozwiązywania tych problemów została wykorzystana baza materialna placówek kształcenia zawodowego.

Dane statystyczne wskazują, że we współczesnych placówkach kształcenia zawodowego zdobywają zawód lub zmieniają kwalifikację trzy kategorie osób:

uczniowie i słuchacze; uczniowie zdobywający pełne wykształcenie średnie; słuchacze bezrobotni. Taka sytuacja dotycząca organizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego, jego różnicowania oraz ustalenia treści, form i metod ogólnego i specjalnego przygotowania wymaga podejścia nowatorskiego. Dotyczy to również bezpośredniego kształcenia w wybranym zawodzie oraz praktyki zawodowej w przedsiębiorstwach o profilu działalności odpowiadającej kierunkowi nauczania. Takie poszukiwania nowatorskie są realizowane w wielu placówkach kształcenia zawodowego funkcjonujących w różnych regionach Ukrainy. Przede wszystkim są to szkoły zasadnicze, wyższe szkoły zawodowe oraz ośrodki kształcenia zawodowego, na bazie których zostały utworzone eksperymentalne platformy (stanowiska) pedagogiczne Instytutu Pedagogiki i Psychologii Kształcenia Zawodowego Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy. Założenie w 2006 roku nowego Instytutu w strukturze Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy - Instytutu Szkolnictwa Zawodowego - sprzyjało poszerzeniu tej inicjatywy z wykorzystaniem bazy szkół zawodowych ukierunkowanych na różne dziedziny przemysłu.

Szkolnictwo zawodowe realizuje ważne funkcje pomocy społecznej dla młodzieży. W szkołach zawodowych pobiera naukę 8,6 tys. sierot (1,8% - osoby zdobywające swój pierwszy zawód), ponad 50 tys. półsierot (9,6%), 170 tys. osób z rodzin biednych i patologicznych (33%).

W celu wyłonienia i wsparcia młodzieży utalentowanej w szkołach zawodowych, placówkach doskonalenia zawodowego, rozwoju aktywności twórczej młodzieży - wśród uczących się są prowadzone konkursy mistrzostwa zawodowego.

Finansowanie placówek kształcenia zawodowego odbywa się z budżetu państwa, co sprzyja większej stabilności finansowej szkół zawodowych. Jednak należy podkreślić, że nakłady te są niskie i niewystarczające dla modernizacji bazy dydaktycznej, nie zapewniają jej współczesnej aparatury i niezbędnych materiałów. Plan wydatków z budżetu państwa na szkolnictwo zawodowe w Ukrainie w 2001 r. zakładał kwotę 396 mln grzywien, co stanowiło 1,2% ogólnych wydatków z budżetu Ukrainy. Od 2000 r. z pieniędzy uzyskanych z alternatywnych źródeł (odpłatne usługi edukacyjne, własna działalność produkcyjna itp.) placówki kształcenia zawodowego zaczęły tworzyć specjalne fundusze. Jednak reguły ograniczające finansowanie danych placówek, wymogi urzędu skarbowego nie pozwalają ich kierownikom rozsądnie zagospodarować uzyskanych pieniędzy i wydać je na cele dydaktyczno-wychowawcze.

W celu umożliwienia skutecznego wykonania Ustawy Ukrainy „O szkolnictwie zawodowym” w Gabinetcie Ministrów i Ministerstwie Oświaty i Nauki Ukrainy podpisano szereg aktów normatywno-prawnych. Wśród nich są rozporządzenia: „O placówkach kształcenia zawodowego”, „O wyższych szkołach zawodowych i ośrodkach kształcenia zawodowego”, „O szkole-agrofirmie”, „O organizacji procesu edukacyjno-produkcyjnego”, „O wielopoziomym kształceniu zawodowym”, „O kolejności udostępnienia miejsc pracy dla odbycia przez uczniów praktyk zawodowych w przedsiębiorstwach” i in.

Zaznaczmy, że stan prawny, w tym podpisane rozporządzenia o różnych typach placówek kształcenia zawodowego, dość szybko tracą swoją aktualność i zaczynają hamować działalność innowacyjną. Naszym zadaniem należy znieść wiele ograniczeń i regulacji, nadać większą swobodę działalności placówkom kształcenia zawodowego, niewątpliwie połączoną z wysoką odpowiedzialnością za wyniki tej działalności. Sprzyjają temu istniejące warunki demokratycznego państwa. Należy jednak zaznaczyć, że w Ukrainie istnieje jeszcze wiele pozostałości po czasach radzieckich, zwłaszcza rozporządzeń wydanych w latach 70-80. ubiegłego stulecia. Od tego czasu minęło 30-40 lat, zaszły znaczne zmiany w technologiach, technice, mamy już zupełnie inne wymagania dotyczące działalności zawodowej i poziomu niezbędnych kompetencji zawodowych. Dlatego też często kierownicy niektórych placówek kształcenia zawodowego są nastawieni na przestarzałe rozwiązania i metody pracy dydaktyczno-wychowawczej, ich zdaniem bardzo efektywne. Nieodpowiadające realiom dnia dzisiejszego poglądy, czasem bardzo subiektywne, hamują rozwój szkolnictwa zawodowego oraz jego modernizację.

W związku z dynamicznymi zmianami i nowymi wymaganiami rynku pracy podjęto odpowiednie kroki w kierunku optymalizacji oraz uporządkowywania sieci szkół kształcenia zawodowego, utrzymując obecną liczbę uczniów, co gwarantuje utrzymanie odpowiedniej ilości etatów dla pracowników dydaktycznych. Podjęto realne kroki w kierunku zmniejszenia liczby specjalizacji i zwiększenia przygotowania fachowców w zawodach szerokoprofilowych. Wzrosła do 129 liczba placówek kształcenia zawodowego nowego typu. **Obecnie nauczanie w szkołach i innych zakładach prowadzone jest w 342 zawodach.**

Analizując ten aspekt warto uznać, że przygotowanie wykwalifikowanych kadr z odpowiednim stopniem specjalizacji (od 1 do 6 stopnia) jest jeszcze jednym z anachronizmów pozostałym po epoce radzieckiej. Jest to anachronizm dlatego, że w warunkach wysoko technologicznie rozwiniętych przedsiębiorstw, procesów integracyjnych w różnych dziedzinach gospodarki, nikomu nie jest potrzebny absolwent szkoły zawodowej z niskim poziomem specjalizacji, ponieważ potrafi on wykonać tylko kilka prostych operacji i czynności zawodowych. Dziś jest potrzebny specjalista wysoko wykwalifikowany, przygotowanie, którego jest osadzone na szerokiej bazie umiejętności. Pracodawca potrzebuje dziś fachowca, który potrafi wykonać kilka zbliżonych operacji, może pracować w pokrewnych zawodach, na podobnych stanowiskach w różnych branżach gospodarczych.

Niestety, we współczesnych warunkach w Ukrainie istnieją trudności w rozwiązaniu tego problemu. Przyczyna tkwi w tym, że podstawy prawne dotyczące oceniania działalności zawodowej oraz wynagrodzenia pracownika opierają się na dawnych zasadach: przepisach JKTW (Jedyny Kwalifikacyjno-Taryfowy Wskaźnik). Przejście na przygotowanie pracowników bez stopnia kwalifikacji jest sprzeczne z systemem płac. W ten sposób powstała, i nie znikła do dziś, jeszcze jedna bariera w przygotowaniu wykwalifikowanych pracowników.

W celu przeprowadzenia innowacji chociażby w jednej branży, chociażby w zakresie jednej profesji, Instytut Spawania Elektrycznego im. E.O. Patona Narodowej Akademii Nauk Ukrainy, Międzybranżowy Ośrodek Przygotowania Zawodowego i Atestacji Spawaczy Elektrycznych (elektrospawaczy) oraz Instytut Pedagogiki i Psychologii Kształcenia Zawodowego Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy wspólnie z Departamentem Kształcenia Zawodowego Ministerstwa Oświaty i Nauki Ukrainy postanowili utworzyć inicjatywną grupę w sprawie opracowania dla tych zawodów nowych standardów kształcenia. Na czele grupy stanął znany nie tylko w kraju naukowiec, Prezydent Narodowej Akademii Nauk Ukrainy, Borys Paton.

W celu koordynowania działalności placówek zajmujących się przygotowaniem i przekwalifikowaniem pracowników w systemie kształcenia ustawicznego w uczelniach wyższych, wspólnego wykorzystania bazy materiałowo-technicznej, opracowania i prawidłowej realizacji procesu kształcenia obecnie w Ukrainie funkcjonuje ponad 70 produkcyjno-szkoleniowych kompleksów w szkołach wyższych, które organizują swoją działalność we współpracy z placówkami kształcenia zawodowego.

Zgodnie z aktualnym stanem prawnym Ukrainy, obecnie jest możliwa realizacja stopniowego przygotowania pracowników - od kwalifikowanego robotnika do bakałarza. Środowisko uczelni wyższej pozytywnie wpływa na intelektualizację szkoły zawodowej. Jest to jedna z większych zalet działalności placówek kształcenia zawodowego w strukturze kompleksów uczelnianych. Dobrym przykładem takiego rozwiązania programowo-organizacyjnego może być Kolegium Techniczne we Lwowie, które funkcjonuje w strukturach Politechniki Lwowskiej od roku szkolnego 2002/2003.

Do takiego rozwiązania można zaliczyć:

- oderwanie procesu kształcenia zawodowego od branż produkcyjnych odpowiedniego profilu;
- odejście od ukierunkowania zawodowego zajęć z przedmiotów ogólnokształcących;
- ograniczenie zajęć pracowniczych i szkoleniowo-produkcyjnych ze względu na brak odpowiedniej bazy w wyższych uczelniach;
- zbyt małe przywiązanie wagi do praktyk zawodowych w procesie kształcenia;
- zmiana profilu kształcenia szkół zawodowych, wycofanie się z przygotowywania wykwalifikowanych pracowników dla konkretnych branż.

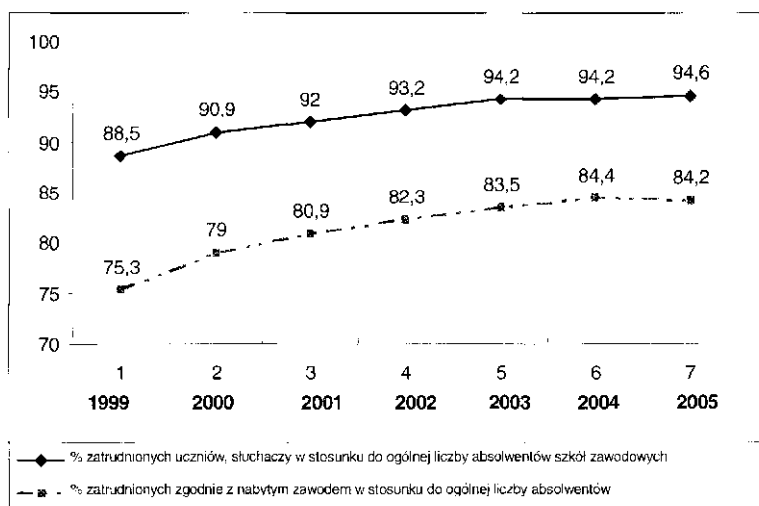
Zgodnie z Rozporządzeniem Prezydenta Ukrainy z dnia 03.12.1999 r. „O działaniach bezzwłocznych w celu przyspieszeniu reform w sektorze agrarnym” szkoły rolnicze maksymalnie uwzględniają obecnie zachodzące w systemie agrarno-przemysłowym zmiany. I tak, zmiana form własności we wsiach dyktuje odpowiednie zmiany w systemie organizacji produkcji rolniczej i w strukturze zawodowo-kwalifikacyjnej kształcenia kadr robotniczych dla rolnictwa. Taki pracownik powinien w nowych społeczno-ekonomicznych warunkach potrafić organizować produkcję roślin i zwierząt. Jednocześnie zawodowe szkoły rol-

nicze aktywnie uczestniczą w procesie przyłączenia mieszkańców wsi, zwłaszcza emerytów, do wykorzystania działek rolniczych na zasadach dzierżawienia, a także pozwolenia nowoutworzonym przedsiębiorstwom rolnym na prowadzenie usług technicznych i in.

W celu realizacji Rozporządzenia Prezydenta Ukrainy z dnia 12.04.2000 r. „O zabezpieczenie interesów ekonomicznych i osłony społecznej pracowników sfery socjalnej wsi oraz rozwiązania odrębnych problemów, wynikających z realizacji reformy agrarnej” Ministerstwo Oświaty i Nauki Ukrainy, regionalne agendy administracji zarządzania oświatą, wspólnie z miejscowymi organami władzy wykonawczej i samorządami, podjęli działania umożliwiające pracownikom placówek edukacyjnych i emerytom przydzielenia działek ziemi. Obecnie są rozpatrywane zagadnienia dotyczące kredytowania państwowych szkół zawodowych rolniczych i zwolnienia ich od podatku gruntowego.

4.2. Zatrudnienie absolwentów szkół zawodowych

Jedną z ważnych i wyjątkowo złożonych spraw jest problem zatrudnienia absolwentów placówek kształcenia zawodowego. Dane statystyczne, zestawione na wykresie 6, charakteryzują dynamikę zatrudnienia absolwentów tych szkół na Ukrainie w ciągu 7 lat. Z wykresu wyraźnie widać, że stopa zatrudnienia absolwentów placówek kształcenia zawodowego jest wysoka i wynosi: w 1999 r. - 88,5%, w 2002 r. - 93,2%, w 2005 r. - 94,6%.

Wykres 6. Zatrudnienie absolwentów placówek kształcenia zawodowego w Ukrainie w latach 1999-2005

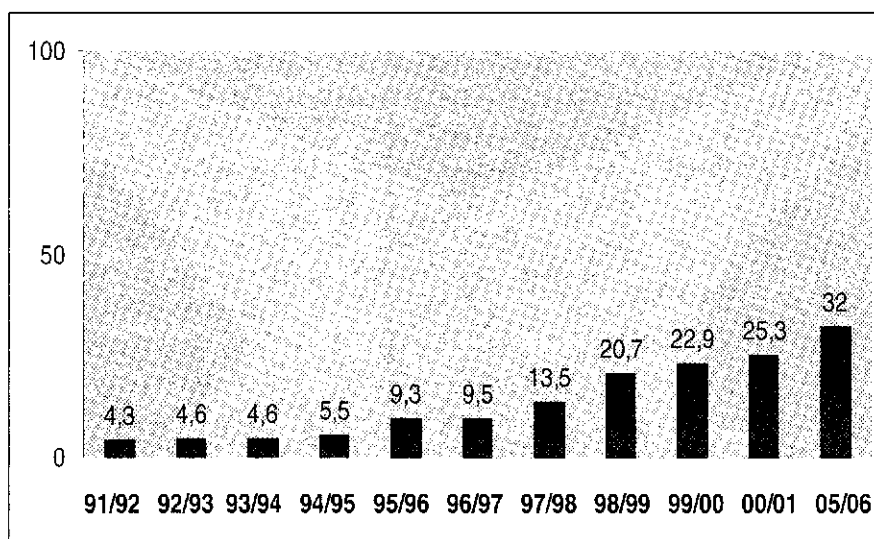
Źródło: „Oświata Ukrainy” Materiały informacyjno-analityczne dotyczące działalności Ministerstwa Oświaty i Nauki Ukrainy w roku 2005 i zadania podstawowe na rok 2006. Kijów 2006, s. 29.

Z kolei poziom zatrudnienia absolwentów zgodnie z uzyskanym zawodem jest znacznie niższy i wynosi: w 1999 r. - 75,3%, w 2002 r. - 82,3%, w 2004 r. - 84,4%, a w 2005 r. - 84,2% (tu obserwujemy spadek). Jednocześnie warto zauważyć, że w praktyce realny stan zatrudnienia absolwentów szkół zawodowych jest znacznie niższy od podanego oficjalnie. Zdarza się, że po 1-3 miesiącach pracy absolwenci zostają bez pracy i rejestrują się w urzędzie pracy jako bezrobotni.

Obecnie doskonaleniu, z uwzględnieniem potrzeb regionów, podlega sieć placówek kształcenia zawodowego przygotowujących do zawodu, jak i przekwalifikujących bezrobotnych. Liczba takich placówek wzrosła z 360 w roku szkolnym 2004/2005 do 419 w 2005-2006 roku szkolnym.

Realizacja państwowego programu zatrudniania osób jest urzeczywistniana przy aktywnym udziale lokalnych władz oświatowych i placówek kształcenia zawodowego.

Każdego roku wzrasta liczba słuchaczy, którzy dostali skierowanie z urzędu pracy i kształcą się, przekwalifikują lub dokształcają się w zakresie różnych zawodów robotniczych. W przedsiębiorstwach i instytucjach są rezerwowane miejsca pracy dla osób z wadami psychofizycznymi, dzieci-sierot oraz dzieci, które pozostały bez opieki rodzicielskiej. Zatrudnianiu absolwentów szkół zawodowych sprzyja przygotowanie ponad 50% w dwóch lub więcej pokrewnych (lub podobnych) specjalności. Pozwala to na rozszerzenie sfery ewentualnego wykorzystania absolwentów w przedsiębiorstwach, sprzyja podwyższeniu poziomu ich fachowości, oznacza wzrost poziomu ich konkurencyjności na rynku pracy.

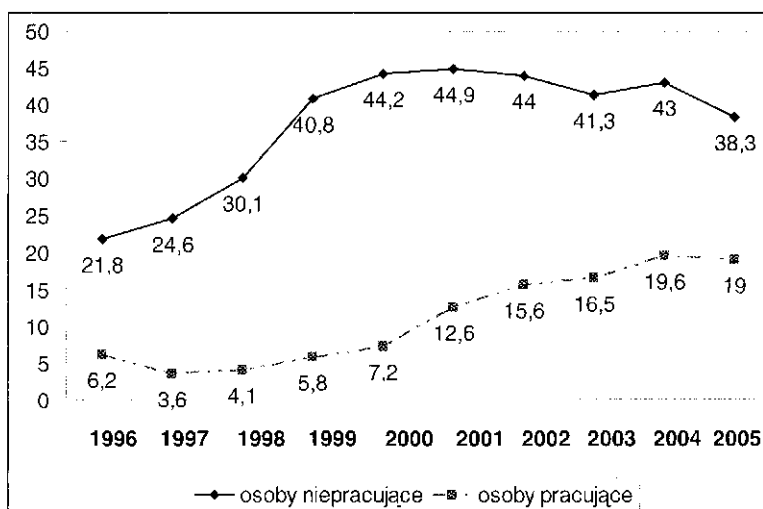

Wykres 7. Liczba słuchaczy placówek kształcenia zawodowego pozyskanych spośród osób niepracujących w latach 1991–1996

Źródło: opracowanie własne na podstawie aktualnych danych statystycznych.

Dane statystyczne przedstawione na wykresie 7 dają podstawy by sądzić, że bez względu na bardzo skomplikowane problemy wynikające z organizacji kształcenia zawodowego, doksztalcania i przekwalifikowania bezrobotnych w szkołach zawodowych, z każdym rokiem stopniowo będzie wzrastać liczba osób, które otrzymały skierowanie z urzędu pracy w celu zdobycia nowego zawodu lub podwyższenia osiągniętych już kwalifikacji. Jednocześnie należy pamiętać, że nauczyciele i pracownicy organizujący praktyki w przedsiębiorstwach od lat uczyli tylko młodzież i nie zawsze gotowi są do pracy z osobami dorosłymi, dodajmy bezrobotnymi. A jak wiadomo osoby te mają już za sobą pewne życiowe, społeczne i zawodowe doświadczenia. Oprócz tego każdy z nich ma swoje uwarunkowania psychofizyczne, wiekowe, związane z płcią i doświadczeniem życiowym. Dlatego wykładowcy pracujący w systemie kształcenia zawodowego z osobami dorosłymi powinni posiadać specjalne psychologiczno-pedagogiczne przygotowanie.

Dane uzyskane, na podstawie analizy zmian zachodzących w okresie od 1999-2005 roku wśród absolwentów szkół zawodowych pozyskanych spośród osób bezrobotnych, przedstawiono na wykresie 8.

Wykres. 8. Liczba absolwentów placówek kształcenia zawodowego w Ukrainie pozyskanych spośród osób niepracujących w latach 1996-2005

Źródło: „Oświata Ukrainy”: Materiały informacyjno-analityczne dotyczące działalności Ministerstwa Oświaty i Nauki Ukrainy w roku 2005 i zadania podstawowe na rok 2006. Kijów 2006. s. 30.

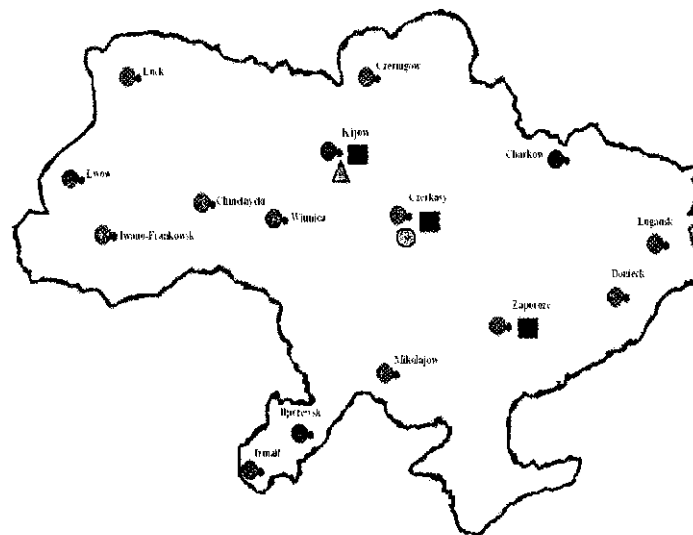
W celu zapewnienia efektywnego kształcenia zawodowego, przekwalifikowania, doksztalcania, a w następstwie zatrudnienia bezrobotnych resorty Oświaty i Nauki oraz Pracy i Polityki Społecznej utrzymały poziom wydatków na kształcenie zawodowe osób bezrobotnych otrzymujących skierowane z urzędów pracy. Opracowano także rozporządzenie dotyczące organizacji kształcenia

zawodowego osób bezrobotnych z wykorzystaniem kształcenia w systemie modułowym; przygotowano projekt rozporządzenia o kształceniu zawodowym, przekwalifikowaniu i doksztalcaniu bezpośrednio w przedsiębiorstwach; został zatwierdzony plan oraz program kursu „Postępowania przy poszukiwaniu pracy” i in. W wielu specjalnych średnich placówkach oświatowych prowadzono zajęcia z takich przedmiotów, jak „Metody poszukiwania pracy”, „Postępowania przy poszukiwaniu pracy”, „Technologia kariery”, poza tym wykorzystywano gry zawodowe, psychologiczne i pedagogiczne, seminaria. Celem tych przedsięwzięć jest przygotowanie młodzieży do poruszania się po rynku pracy, kształtowanie umiejętności poszukiwania realnych i optymalnych możliwości zatrudnienia.

Rozszerza się sieć zagranicznych kontaktów szkół zawodowych. Obecnie w Ukrainie realizowanych jest kilka projektów po wprowadzeniu nowych technologii kształcenia zawodowego. W ramach programu „Transform” przy udziale Republiki Federalnej Niemiec, na bazie wyższych szkół zawodowych, utworzono 16 efektywnie funkcjonujących ośrodków szkoleniowo-treningowych i firm przygotowujących fachowców do działalności komercyjnej. Ich doświadczenia wdrażane są obecnie we wszystkich regionach Ukrainy.

Na schemacie 1. przedstawiono mapę Ukrainy z zaznaczeniem miast, w których funkcjonują firmy szkoleniowo-treningowe jako szkoły zawodowe nowego typu. Wielką rangę tych placówek podkreśla Narodowe Obserwatorium Szkolnictwa Zawodowego.

Legenda:

- ▲ Ukraiński Narodowy Ośrodek Praktyczno-Szkoleniowy „Central”
- Modelowy ośrodek szkoleniowy
- Firma praktyczno-szkoleniowa
- ⊗ Bank praktyczno-szkoleniowy

Schemat 1. Placówki kształcenia zawodowego nowego typu

Od września 2000 roku Ministerstwo Oświaty i Nauki Ukrainy wspólnie z Europejskim Funduszem Oświaty oraz wspierającymi państwami z UE rozpoczęło wdrażanie międzynarodowego projektu „Reforma szkolnictwa zawodowego w Ukrainie”. Realizacja tego projektu umożliwia:

- opracowanie standardów kwalifikacji zawodowych oraz dokumentację szkoleniowo-programową z masowych zawodów;
- poprawę efektywności kształcenia młodzieży oraz bezrobotnych w oparciu o nowe technologie;
- przeprowadzenie doksztalcenia i realizacji stażów zawodowych dla nauczycieli;
- stworzenie bazy danych komputerowych umożliwiających realizację programu szkoleń przygotowujących specjalistów dla różnych branż w oparciu o doświadczenia wysoko rozwiniętych państw.

4.3. Nadzór nad szkolnictwem zawodowym w Ukrainie

Nadzór nad szkolnictwem zawodowym na poziomie krajowym i regionalnym stanowi zagadnienie priorytetowe dla współczesnego, jak i przyszłościowego rozwoju tego kształcenia.

W Ustawie Ukrainy „O szkolnictwie zawodowym” (1998) określono instytucje państwowe nadzorujące kształcenie zawodowe na każdym szczeblu administracyjnym. Do tych instytucji należą:

- ministerstwa i inne centralne organy władzy wykonawczej, którym podporządkowane są szkoły zawodowe;
- Rada Ministrów Autonomicznej Republiki Krym, państwowe administracje obwodowe, kijowska i sewastopolska rada miejska oraz utworzone przez nią urzędy nadzorujące szkolnictwo zawodowe.

Jednocześnie rozszerza się autonomia szkół zawodowych oraz kompetencje lokalnych organów nadzorujących kształcenie zawodowe. Na mocy rozporządzenia Gabinetu Ministrów Ukrainy z dnia 07.04.1998 r., w celu koordynacji działań dotyczących studiowania i realizacji polityki państwowej w dziedzinie kształcenia zawodowego, demokratyzacji form kierowania i współpracy zainteresowanych tą sprawą centralnych i lokalnych organów, władzy wykonawczej, samorządów, a także przedsiębiorstw i organizacji, została utworzona Międzybranżowa Rada do Spraw Szkolnictwa Zawodowego.

Wyższym kolegiatnym organem samorządowym szkoły zawodowej jest walne zebranie (konferencja), na którym, zgodnie z kompetencjami, rozwiązywane są sprawy dotyczące szkoleniowo-produkcyjnej, dydaktyczno-wychowawczej, metodycznej i finansowo-gospodarczej działalności szkoły. Kompetencje te obejmują również wyłanianie i rekomendowanie kandydatów na stanowisko dyrektora szkoły zawodowej. Decyzje walnego zebrania (konferencji) mają moc doradczą. W szkołach zawodowych również funkcjonują samorzady uczniowskie.

Na pewno nie przesadzimy mówiąc, że współczesny system nadzoru nad kształceniem zawodowym w naszym kraju jest przestarzały i niedoskonały. Cechuje go brak konsekwencji w realizacji polityki państwowej, co do przygotowania kwalifikowanych robotników w warunkach gospodarki rynkowej. Na ten temat bardzo krytycznie wypowiadał się 11 marca 2003 roku poseł Rady Najwyższej Stanisław Nikołajenko na obradach Dnia Rządu poświęconych problemom szkolnictwa zawodowego. Między innymi, stwierdził on: „Proponujemy Prezydentowi Ukrainy, Rządowi i Radzie Najwyższej określić strukturę państwową, która będzie czuwać nad wszystkimi problemami dotyczącymi kształcenia zawodowego. Obecnie istniejący w strukturze Ministerstwa Edukacji i Nauki departament nie jest w stanie tego zrobić. Czas najwyższy, żeby utworzyć komitety, agencje, stowarzyszenia, które połączyłyby wysiłek wszystkich ministerstw i przedsiębiorców w celu przygotowania robotników wysokiej klasy. Na uwagę naszych oponentów z Rządu o tym, że utworzenie odrębnego organu władzy państwowej jest sprzeczne z logiką reformy administracyjnej, transformacjami rynku itd., odpowiem prosto. Taki organ jest niezbędny, ponieważ w kraju nie ma instytucji, która mogłaby zająć się tym problemem. Takie stanowisko zajmują dyrektorzy wielu przedsiębiorstw. Jeżeli Rząd po raz kolejny nie wysłucha propozycji przedsiębiorców, praktyków, posłów, nie wprowadzi odpowiednich zmian organizacyjnych, to nie będzie komu realizować działalności materialno-technicznej, naukowo-metodycznej, informacyjnej, społecznej szkół i innych placówek kształcenia zawodowego”²⁰⁷.

W całości zgadzamy się z zasadniczą tezą S. Nikołajenki przedstawioną na posiedzeniu Parlamentu w marcu 2003 r. Wtedy właśnie została przyjęta Uchwała Rady Najwyższej „O stanie i perspektywach rozwoju kształcenia zawodowego w Ukrainie”. W tej Uchwale jest wielce znaczący zapis:

„Rekomendować Prezydentowi Ukrainy: ...rozpatrzenie zagadnienia o celowości utworzenia centralnego organu władzy wykonawczej o specjalnym pełnomocnictwie z zakresu kształcenia zawodowego”²⁰⁸.

Od tego momentu minęło ponad 4 lata, a wyszło jak w przysłowiu ludowym - „Krzykiem skrzypiec nie nastroisz”. Obecnie problem ten pozostał w fazie rozmów na wysokim szczeblu, a realizacja tych rozmów wydaje się być perspektywą dość odległą. Obecnie w Departamencie Szkolnictwa Zawodowego Ministerstwa Oświaty i Nauki Ukrainy pracuje 14-15 osób, które fizycznie nie są w stanie ogarnąć ogromu spraw związanych z procesem kształcenia wykwalifikowanych pracowników w szkołach zawodowych różnego typu i form własności, jak również przygotowania kadr bezpośrednio w przedsiębiorstwach. Przy okazji zaznaczmy, że w niewielkiej Grecji w Departamencie Kształcenia Zawodowego Ministerstwa Edukacji pracuje ponad 200 specjalistów.

---

²⁰⁷ Nikołajenko S.: Zabezpieczenie gospodarki państwa wysoko wykwalifikowaną kadrą. W: Kształcenie Zawodowe” 2003, s. 11.

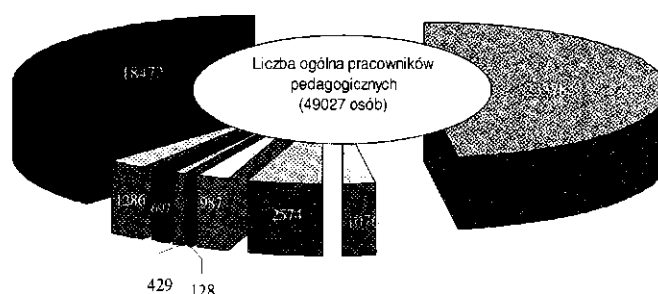
²⁰⁸ Tamże, s. 3.

Mimo nikłego zainteresowania tym problemem na poziomie państwowym, w Ukrainie jednak prowadzone są poszukiwania lokalnych modeli nadzoru nad kształceniem zawodowym.

Myślimy, że zaproponowany model kierowania kształceniem zawodowym na szczeblu regionalnym jest uzasadniony i rozwojowy. Jego realizacja wymaga uwzględnienia specyfiki każdego regionu, utworzenia należnych społeczno-ekonomicznych i organizacyjno-programowych warunków, ścisłej współpracy organów władzy państwowej i urzędów, spółek i stowarzyszeń, jak również ciągłości rozwoju partnerstwa. Czekają nas wielka praca na wiele lat i wymaga to tworzenia odpowiedniego stanu prawnego, adekwatnego do współczesnych uwarunkowań.

4.4. Nauczyciel współczesnej szkoły zawodowej

Bez cienia wątpliwości można powiedzieć, że efektywność działalności systemu oświaty zawodowej, jakoś kształcenia kadr pracowniczych i młodszych specjalistów zależy od poziomu psychologiczno-pedagogicznego i kierunkowego przygotowania nauczycieli kształcenia zawodowego. Na wykresie 9 przedstawiono uogólnione dane statystyczne z 2005/2006 roku szkolnego dotyczące struktury kadr pedagogicznych szkół zawodowych.

Legenda:

- 18 472 (38,68%) – nauczyciele teoretycznych przedmiotów, w tym zawodowych
- 1 286 (2,62%) – wychowawcy
- 697 (1,42%) – metodocy
- 429 (0,88%) – psychologowie szkolni
- 128 (0,26%) – pedagodzy szkolni
- 987 (2,01%) – dyrektorzy
- 2 574 (5,25%) – zastępcy dyrektorów
- 1 076 (2,2%) – nauczyciele – starsi mistrzowie kształcenia praktycznego
- 23 378 (47,68%) – nauczyciele – mistrzowie kształcenia praktycznego

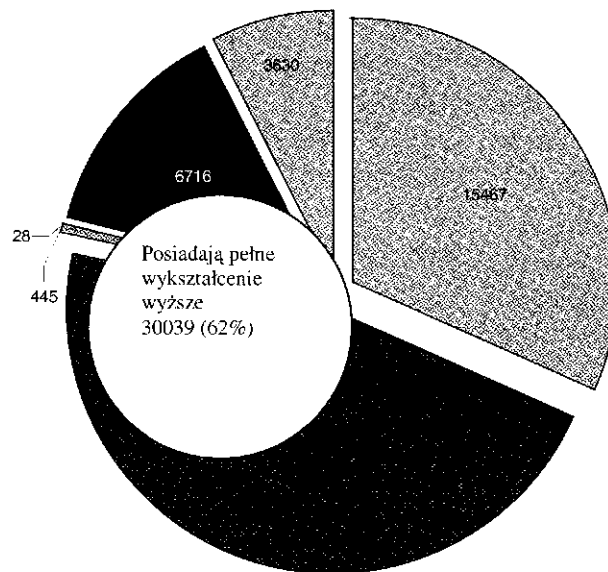
Wykres 9. Struktura kadry pedagogicznej według pełnionej funkcji (stan na dzień 1 stycznia 2005 r.)

Źródło: „Oświata Ukrainy”: Materiały informacyjno-analityczne dotyczące działalności Ministerstwa Oświaty i Nauki Ukrainy w roku 2005 i zadania podstawowe na rok 2006. Kijów 2006, s. 20.

Z danych statystycznych przedstawionych na wykresie 9, wynika, że w strukturze nauczycieli szkół zawodowych pojawili się psychologowie i pedagodzy szkolni. Obecnie jest ich zdecydowanie za mało, nawet w stolicy Ukrainy, jednak wprowadzenie tych stanowisk w szkołach zawodowych jest zjawiskiem pozytywnym.

Należy także podkreślić, że najwięcej wśród pracowników pedagogicznych jest nauczycieli (mistrzów) praktycznego kształcenia (23,4 tys. osób - 47,7%), jak również wykładowców przedmiotów ogólnokształcących i specjalistycznych (18,5 tys. osób - 37,7%). Właśnie tym kategoriom pracowników pedagogicznych powinno poświęcać się szczególną uwagę.

Prawie co drugi dyrektor szkoły zawodowej i co trzeci jego zastępca oraz ponad połowa nauczycieli przedmiotów teoretycznych posiadają odpowiednie kwalifikacje dotyczące zawodu, którego uczą się jego uczniowie. Większość nauczycieli zawodu (mistrzów) posiadają kwalifikacje w dwóch lub więcej zawodach oraz odpowiednie przygotowanie psychologiczno-pedagogiczne.

Legenda:

- 22 850 (47%) – osoby posiadające kwalifikację w dwóch i więcej zawodach
- 15 467 (31%) – osoby posiadające niepełne wykształcenie wyższe
- 6 716 (14%) – inżynierowie-pedagodzy
- 3 630 (7%) – osoby posiadające wykształcenie zawodowe
- 445 (1%) – posłowie
- 28 (0,1%) – doktorzy

Wykres 10. Nauczyciele szkół zawodowych wg wykształcenia i kwalifikacji

Źródło: „Oświata Ukrainy”: Materiały informacyjno-analityczne dotyczące działalności Ministerstwa Oświaty i Nauki Ukrainy w roku 2005 i zadania podstawowe na rok 2006. Kijów 2006, s. 2.

Przechodząc od analizy ilościowej do analizy jakościowej kadr pedagogicznych, wyłania się wniosek, że współczesna struktura nauczycieli szkół zawodowych nie w pełni odpowiada współczesnym potrzebom tych szkół. W roku szkolnym 2005-2006 wykształceniem wyższym legitymowało się tylko 62% nauczycieli kształcenia zawodowego. Niepełne wyższe wykształcenie posiadało 31% osób, a 7% nauczycieli legitymuje się tylko wykształceniem zawodowym (to są najlepsi niedawni absolwenci szkół zawodowych). Przyczyna takiego stanu rzeczy wiąże się z tym, że wielu wykładowców i nauczycieli wysokiej klasy odeszło ze szkół zawodowych z powodu niskiego uposażenia i znaleźli zatrudnienie w prywatnych zakładach, na dobrze płatnych stanowiskach.

Do pozytywnych cech charakteryzujących nauczycieli szkół zawodowych należy zaliczyć to, że 31% nauczycieli zawodu (mistrzów) posiada najwyższą kategorię zawodową „Robotnik wykwalifikowany”, a 45% nauczycieli zdobyło odpowiednio wysokie stopnie kwalifikacyjne. Oznacza to, że bez względu na trudne warunki gospodarcze i społeczne w Ukrainie, które niewątpliwie negatywnie skutkują w odniesieniu do kształcenia zawodowego, w tym systemie pozostało jeszcze liczne grono **specjalistów-patriotów** kształcenia zawodowego, w rękach, których obecnie spoczywa cały system i różne zadania innowacyjne.

W dokumentach UNESCO, w szczególności w rekomendacjach odnoszącej się do oświaty technicznej i pedagogicznej, przyjętych na 31 sesji Generalnej Konferencji UNESCO w 2001 r., znaczną uwagę poświęcono zagadnieniu dotyczącemu kadr pedagogicznych. W rozdziale LX „Personel” temu problemowi poświęcono 18 artykułów. Na przykład w artykule 74 podkreśla się, że „wszystkich wykładowców, instruktorów, opiekunów prowadzących zajęcia praktyczne, trzeba rozpatrywać jako personel wykładowczy; im powinien zostać przyznany status podobny do tego, który mają ich koledzy z systemu oświaty ogólnej”²⁰⁹.

W związku z tym kadry pedagogiczne szkół zawodowych zostają objęte również rekomendacją o stanie nauczycielstwa przyjętą 5 października 1966 r. na specjalnej międzyrządowej konferencji, gdzie to zagadnienie było rozpatrywane. Jest to wykładnia dotycząca przygotowania zawodowego i kontynuacji kształcenia, zatrudnienia i kariery zawodowej, praw i obowiązków nauczycieli, warunków niezbędnych dla efektywnego kształcenia i pracy, opłaty, ubezpieczenia społecznego. W dokumentach UNESCO została zadeklarowana niezbędność likwidacji wcześniej utworzonych różnic między wykładowcami pracującymi w zawodowych placówkach oświatowych i placówkach kształcenia ogólnego.

Jednocześnie w omawianym dokumencie UNESCO zapisano wymagania dotyczące zatrudnienia nauczycieli przedmiotów technicznych i nauczycieli innych przedmiotów zawodowych, w pełnym i niepełnym wymiarze godzin. Przede wszystkim „powinni posiadać odpowiednie cechy osobowości, cechy

---

²⁰⁹ Tamże, s. 23.

moralne, zawodowe i pedagogiczne, jak również wykazać się dobrym przygotowaniem ogólnym, które umożliwi im pracę w stale zmieniającym się środowisku dydaktycznym, technologicznym i społecznym i powinni posiadać umiejętność adaptacji do jego warunków²¹⁰. Zatem przed wykładowcami przedmiotów technicznych i innych zawodowych, w zakresie kształcenia ogólnego stawiane są następujące wymagania: zapoznania się z szerokim kręgiem specjalności; rozwoju człowieka i jego zdolności, rozpatrywania specjalności zawodowych w szerokim kontekście społecznym, ekonomicznym, ekologicznym, historycznym i kulturalnym; być przygotowanym do prowadzenia orientacji zawodowej uczniów z uwzględnieniem treści przedmiotów szkolnych.

W tym dokumencie międzynarodowym zaznacza się, że przygotowanie do pracy w zawodzie wykładowcy w dziedzinie kształcenia technicznego i zawodowego powinno odbywać się przeważnie na poziomie programu studiów wyższych. Dlatego niezbędne jest posiadanie ukończonego wykształcenia średniego lub innego równoważnego wykształcenia. Podkreśla się również, że przy opracowaniu wszystkich programów powinno uwzględniać się następujące cele:

- w dziedzinie kształcenia zawodowego starać się o utrzymanie istniejących standardów oraz sprzyjać ich doskonaleniu;
- rozwijać u przyszłych nauczycieli umiejętności do realizacji teoretycznych, jak i praktycznych treści zawodowych ze szczególnym akcentem na wykorzystanie informacyjnych i komunikacyjnych technologii tam, gdzie jest to niezbędne;
- zagwarantowanie takiego poziomu edukacji, żeby przyszli wykładowcy zdobyli wiedzę pozwalającą im, po dodatkowym stażu, na realizację treści z pokrewnych dziedzin²¹¹.

W warunkach współczesnych szczególnie aktualne są sugestie dotyczące kształtowania u pedagogów gotowości do wykorzystania metod kształcenia na odległość oraz badań naukowych z odpowiedniej dziedziny.

Wydaje się słusznym zwrócenie uwagi na precyzyjność propozycji dotyczących szeregu obowiązkowych szczegółów w kształceniu wszystkich pedagogów szkolnictwa zawodowego zarówno w trakcie pierwszego etapu kształcenia, jak i w trakcie uzupełnienia i podnoszenia kwalifikacji. W szczególności dotyczy to teorii pedagogiki, psychologii i socjologii kształcenia w odniesieniu do branż zawodowych, na rzecz których będzie przyszły nauczyciel pracował; umiejętności kierowania pracą w klasie, różnych metod nauczania, metod oceniania, organizacji praktyki pedagogicznej itd. Ponadto idzie o:

- zapoznanie nauczyciela z metodami zarządzania w oświacie;
- przygotowanie go do planowania pracy w trakcie zajęć praktycznych i laboratoryjnych oraz do umiejętnego wykorzystania i obsługi sprzętu laboratoryjnego i innego wyposażenia pracowni;

Tekst odnowiony. Znowelizowana rekomendacja dotycząca kształcenia technicznego i zawodowego. Propozycja dyrektora generalnego UNESCO. Konferencja generalna, sesja 31. Paryż 2001, s. 24.

¹ Tamże, s. 25.

- dobre przygotowanie z zakresu BHP z akcentem na opanowanie norm i zasad bezpieczeństwa i przestrzeganie tych norm w miejscu pracy traktowane jako przykład osobisty²¹².

Zwrócono również uwagę na motywowanie, przez różne podmioty, kadry pedagogicznej do kontynuacji kształcenia niezależnie od posiadanego wykształcenia i stworzenia im odpowiednich do tego warunków. Kształcenie ustawiczne powinno mieć różne instrumenty zapewnienia jakości kształcenia pozwalające na:

- stałe sprawdzanie wiedzy, kompetencji, umiejętności oraz ich doskonalenie;
- systematyczne aktualizowanie posiadanych specjalistycznych umiejętności i specjalistycznej wiedzy;
- okresowe staże w odpowiednim sektorze zawodowym.

Należy podkreślić, że w „Zrewidowanej propozycji dotyczącej kształcenia zawodowego” zostały uwzględnione sugestie Drugiego Kongresu Międzynarodowego z zakresu kształcenia zawodowego, który odbył się w Seulu (Republika Południowej Korei) w kwietniu 1999 r. W tym akcie uwzględniono zadania i problemy, które pojawią się w XXI stuleciu na skutek globalizacji i prężnego rozwoju technologii informatycznych i komunikacyjnych²¹³.

Przygotowując teoretyczno-metodologiczne uzasadnienie całokształtu problemów związanych z przygotowaniem nauczycieli kształcenia zawodowego, warto wziąć pod uwagę deklaracje przedstawione we „Wnioskach o rozwoju zasobów ludzkich i przygotowaniu kadr” przyjętych na 88 sesji konferencji Międzynarodowej Organizacji Pracy w 2000. Za podstawę do tego dokumentu posłużył referat „Przygotowanie kadr i zapewnienie zatrudnienia: sprzyjanie integracji społecznej, podwyższenie wydajności oraz zatrudnieniu młodzieży”.

Dla systemów kształcenia zawodowego różnych państw, w tym i Ukrainy, zasadniczo ważną jest kolejna deklaracja: „Zmiany technologiczne zachodzące na rynkach finansowych, pojawienie się globalnych rynków towarów i usług, konkurencja międzynarodowa, szybki wzrost bezpośrednich inwestycji zagranicznych, nowe strategie w biznesie i nowa taktyka kierowania nimi, nowe formy organizacji biznesu i pracy - to najistotniejsze przeobrażenia i zmiany w sferze pracy. Wiele z nich jest składnikami globalizacji, która ogarnęła różne procesy sprzyjające szybkiej integracji ekonomicznej we współczesnym świecie”²¹⁴. W tym dokumencie również zostało podkreślone, że oświata zawodowa i przygotowanie do pracy są elementami ekonomicznej, jak i społecznej reakcji na proces globalizacji. One są tymi środkami, za pomocą których można pod-

---

² Tamże, s. 25-26.

³ Kształcenie zawodowe w XXI stuleciu: Materiały Drugiego Międzynarodowego Kongresu z zakresu kształcenia zawodowego. Seul, Republika Korea, 26-30 kwietnia 1999 r. Moskwa, 2000, s. 84.

⁴ Międzynarodowa Organizacja Pracy. Wniosek dotyczący rozwoju zasobów ludzkich i przygotowania kadr. Przyjęto na 88. sesji Konferencji Generalnej Międzynarodowej Organizacji Pracy 2000 r. Kształcenie zawodowe oraz przygotowanie do XXI w. Rekomendacje UNESCO i MOP. Organizacja Narodów Zjednoczonych dotycząca oświaty, nauki i kultury. Międzynarodowa Organizacja Pracy. Genewa 2000, s. 28-29.

wyższąć jakość i organizację pracy, jej efektywność, dochody pracowników, konkurencyjność przedsiębiorstw, gwarantować zatrudnienie, sprawiedliwość społeczną i likwidację bezrobocia.

Dlatego oświata i przygotowanie kadr są podstawą godnej pracy, umożliwiają jednostkom zwiększenie swoich szans znalezienia pracy w warunkach szybkich zmian zachodzących na wewnętrznym i zewnętrznym rynku pracy. Te oraz inne deklaracje mają znaczenie metodologiczne przy wyznaczeniu priorytetów i przygotowania nauczycieli kształcenia zawodowego.

Idee te znalazły swoje odzwierciedlenie w ukraińskiej doktrynie narodowej dotyczącej rozwoju oświaty, szczególnie w rozdziale VIII tego dokumentu pt. „Ciągłość oświaty, kształcenie ustawiczne” oraz w rozdziale XIII, zatytułowanym „Przygotowanie kadr nauczycielskich”²¹⁵.

Znaczącym wydarzeniem w historii oświaty Ukrainy stało się przyjęcie przez Gabinet Ministrów państwowego programu „Nauczyciel” (Rozporządzenie z dnia 28 marca 2002 roku, nr 379). W programie tym stwierdza się niezbędność doskonalenia systemu przygotowania kadry nauczającej w placówkach zawodowych, szczególnie poszerzenie niedostatecznej obecnie sieci wyspecjalizowanych uczelni wyższych kształcących nauczycieli teoretycznych przedmiotów zawodowych, nauczycieli zawodu (mistrzów), instruktorów kształcenia zawodowego zgodnie z ich specjalizacją kierunkową.

Zwrócono uwagę na nieuregulowanie prognozy zapotrzebowania na kadry pedagogiczne kształcenia zawodowego, wyznaczenia skali zamówienia publicznego na ich kształcenie. Zauważa się również dysproporcję ich przygotowania w różnych regionach, nie dopracowano się mechanizmu informującego absolwentów o wolnych etatach w szkołach zawodowych. Nie znalazły jeszcze swego rozwiązania sprawy dotyczące współczesnych metod orientacji zawodowej uczniów, zwłaszcza na terenach wiejskich, oraz wstępnego przygotowania uczniów do składania egzaminów na uczelnie wyższe. Doskonalenia wymaga mechanizm przygotowania nauczycieli przede wszystkim z najbardziej deficytowych specjalności i ich zatrudnienie w miastach i na terenach wiejskich, gdzie odczuwalne są poważne braki tych specjalistów.

W tym dokumencie zaakcentowano pilną potrzebę modernizacji treści kształcenia nauczycieli, znalezienia optymalnych relacji między ich przygotowaniem kierunkowym, pedagogicznym, ogólnym i społeczno-humanistycznym. Potrzebna jest likwidacja niewspółmierności między treścią kształcenia pedagogicznego a współczesnymi osiągnięciami nauki i praktyki pedagogicznej. Trzeba wprowadzać nowe technologie innowacyjne²¹⁶.

Doktryna narodowa o rozwoju oświaty. II Ogólnoukraiński Zjazd Pracowników Oświaty. Kijów 2002, s. 146, 151.

Program państwowy „Nauczyciel”: Przyjęty Uchwałą Gabinetu Ministrów Ukrainy z dnia 28 marca „Oświata Ukrainy”, nr 379 z 2002 r.

Biorąc pod uwagę stan potrzeb współczesnych i przyszłych rozwoju oświaty pedagogicznej został wyznaczony cel i podstawowe zadania Programu państwowego „Nauczyciel” (2003 r.).

W Instytucie Pedagogiki i Psychologii Kształcenia Zawodowego Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy, wspólnie z Ministerstwem Oświaty i Nauki opracowano systemowy program „Nauczyciel”, który został uchwalony wspólnym postanowieniem Kolegium Ministerstwa i Prezydium Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy w dniu 29 października 1998 r. W celu realizacji tego programu została opracowana koncepcja kształcenia pedagogicznego, przygotowano wiele skryptów i poradników metodycznych. Jednak wtedy ten program nie stał się programem państwowym. Przyczyny były różne, ale najważniejszą przeszkodą był brak środków na jego realizację.

Obecnie strategia państwa polega na określeniu zadań nieodzownych i przyszłościowych, ukierunkowanych na realizację głównych kierunków modernizacji systemu oświaty z uwzględnieniem wymogów współczesnego społeczeństwa informacyjno-technologicznego, zagwarantowania samorealizacji ekonomicznej i społecznej kadry pedagogicznej oraz potwierdzenia ich wysokiego statusu społecznego.

Realizacja tych celów jest możliwa, jeśli dokonana zostanie:

- optymalizacja ilościowa i jakościowa kształcenia kadr nauczycielskich dla szkół zawodowych;
- modernizacja systemu kształcenia nauczycieli przedmiotów zawodowych;
- modernizacja treści i form doskonalenia nauczycieli kształcenia podyplomowego;
- zwiększona rzeczywistość, a nie formalnie rola nauczyciela;
- pogłębiona międzynarodowa współpraca w dziedzinie nowych technologii kształcenia oraz rozszerzenie współpracy z diasporą ukraińską;
- zwyczajka nakładów na działalność placówek kształcących nauczycieli, zwłaszcza nauczycieli kształcenia zawodowego i podyplomowego.

Realizacja programu obejmuje okres do 2012 roku. Wdrażanie programu będzie odbywać się etapowo z uwzględnieniem stopniowego przejścia szkół zawodowych na 12-letni cykl kształcenia oraz wprowadzenia nowych treści nauczania i struktury szkolnictwa. Wykonanie zadań wynikających z programu „Nauczyciel” przypada głównie na lata 2006-2012.

Realizacja całości przedsięwzięć określonych na szczeblu ogólnopaństwowym wymaga nie tylko znacznych nakładów finansowych, ale przede wszystkim uznania kształcenia nauczycieli jako priorytetowego zadania przez wszystkie organy administracji państwowej.

W prowadzonych w Ukrainie licznych badaniach pedagogicznych i psychologicznych podkreśla się, że w reformowaniu oświaty, decydująca rola przypada nauczycielom, którzy potrzebują uzasadnień naukowych w sferze aktualnych problemów kształcenia kadr pedagogicznych. Akademia Nauk

Pedagogicznych Ukrainy wyznaczyła następujące zagadnienia do badań nad zawodem nauczyciela:

- Teoretyczne podstawy rozwoju osobowości nauczyciela;
- Pedagogiczna stymulacja rozwoju zawodowego przyszłych nauczycieli;
- Aksjologiczny komponent kształcenia nauczycieli;
- Kształtowanie u przyszłych nauczycieli holistycznego podejścia do nowatorskiej działalności pedagogicznej;
- Nowatorskie metody kształcenia w wyższych uczelniach;
- Środki dydaktyczne w kształceniu przyszłego nauczyciela;
- Problemy psychologiczno-pedagogiczne mistrzostwa zawodowego nauczyciela;
- Warunki organizacyjno-metodologiczne rozwoju działalności badawczej wykładowcy szkoły wyższej;
- Podstawy teoretyczne i metodyczne kształcenia specjalistycznego przyszłych nauczycieli szkół ogólnokształcących, zawodowych i uczelni wyższych;
- Ciągłość kształtowania mistrzostwa pedagogicznego nauczyciela w wyższych szkołach pedagogicznych i placówkach kształcenia podyplomowego;
- Metoda dramy w kształtowaniu umiejętności zawodowych przyszłego nauczyciela;
- Indywidualizacja kształcenia nauczyciela w systemie oświaty pedagogicznej i podyplomowej;
- Metodyczne zapewnienie stosowania nowych technologii kształcenia w procesie dydaktyczno-wychowawczym;
- Specyfika przygotowania przyszłego nauczyciela do pracy z uczniami z rodzin patologicznych;
- Kształtowanie osobowości inżyniera-pedagoga i nauczyciela zawodu;
- Kultura pedagogiczna absolwenta uczelni wyższej;
- Problemy adaptacji społeczno-zawodowej młodych nauczycieli²¹⁷.

Badanie tych problemów, naszym zdaniem, jest ważne dla nauczycieli wszystkich podsystemów szkolnictwa; od przedszkola, szkoły początkowej, średniej do placówek kształcenia zawodowego, wyższego i podyplomowego. Należy zwrócić uwagę na fakt, iż przygotowanie przyszłych nauczycieli dla poszczególnych ogniw systemu oświaty ma swoją specyfikę.

Obecnie jednym z głównych problemów w Ukrainie jest opracowanie nowej koncepcji kształcenia zawodowego z ustaleniem konkretnych kroków i przedsięwzięć ukierunkowanych na przygotowanie kadry pedagogicznej pracującej we współczesnych realiach informacyjno-technicznych, potrafiącej stosować w nauczaniu technologie informacyjne. Musimy przyznać się, że w Ukrainie jeszcze nie przywiązuje się należytej uwagi do badań pedeutologicznych dotyczących nauczycieli zatrudnionych w szkołach zawodowych,

---

Podstawowe kierunki badań w dziedzinie pedagogiki i psychologii na Ukrainie „Pedagogika i Psychologia Kształcenia Zawodowego”, nr 3, 2002.

choć kształcenie nauczycieli szkoły początkowej i średniej ogólnokształcącej zostało objęte szerokim zakresem badań naukowych, czego przejawem jest wiele obronionych, z tej problematyki, prac doktorskich i habilitacyjnych²¹⁸.

Z tej okazji przychodzi na myśl słowa, które wypowiedział mąż stanu, pisarz, kardynał i pierwszy minister Francji Armand-Jean de Richelieu (1585–1642): „W państwie dobrze zorganizowanym - nauczyciele dyscyplin technicznych powinni przeważać nad nauczycielami profesji wolnych”²¹⁹. Podkreślmy, że w obecnych warunkach (prawie 350 lat później) nie chodzi o przewagę jednych pedagogów nad innymi. Wszyscy odgrywają ważną rolę społeczną. Ale idzie o specyfikę przygotowania „nauczycieli dyscyplin technicznych”, o której aktualność w okresie rozwoju informacyjno-technologicznego systematycznie wzrasta.

We współczesnych warunkach społeczno-kulturowych działalność zawodowa nauczyciela szkoły zawodowej jako potencjalnego źródła duchowego, intelektualnego i kulturalnego nabiera wagi szczególnej, determinuje dzisiaj i w przyszłości rozwój człowieka i społeczeństwa. Doniosłość roli nauczyciela i skutków jego działalności stawiają odpowiednio wysokie wymagania dotyczące jego osobowości i poziomu umiejętności. O sensowności takiego podejścia świadczy, naszym zdaniem, następujący fakt: w Muzeum W. Suchomlińskiego w szkole, w miejscowości Pawłówka (obwód Kirowogradski) na biurku znanego nauczyciela leży strona tekstu napisana własnoręcznie. Tekst ten zaczyna się takim zdaniem: „Osobowość nauczyciela - kamień węgielny wychowania”.

Kunszt pedagogiczny - to przejaw najwyższej formy aktywności osobowości nauczyciela w działalności zawodowej. Oparty na zasadach humanizmu, przejawia się w umiejętnym wykorzystaniu metod, technik i mechanizmów współdziałania nauczyciela i ucznia w każdej konkretnej sytuacji wychowawczej i edukacyjnej. W tym miejscu należy przypomnieć o znaczącym dorobku naukowym rzeczywistego członka Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy, Iwana Zjaziuna oraz grupy twórczej pod jego kierownictwem, która bada problem mistrzostwa pedagogicznego. Wyniki tej wieloletniej pracy zostały wydane w postaci podręcznika „Mistrzostwo pedagogiczne” (red. I. Zjaziun), który w 2006 r. został przetłumaczony i wydany w języku polskim dzięki twórcemu wysiłkowi Franciszka Szloska przy wsparciu Henryka Bednarczyka, zastępcy dyrektora Instytutu Technologii i Eksploatacji w Radomiu, gdzie ta wartościowa pozycja została wydana.

Osiem lat wstecz z inicjatywy dyrektora kolegium zawodowo-pedagogicznego Kijowie im. A. Makarenko Olgi Szczerbak zapoczątkowano cykliczną międzynarodową naukowo-metodyczną konferencję dotyczącą problemów kształcenia nauczyciela szkoły zawodowej w kontekście integracji

---

²¹⁸ N.G. Nyczkało, E.M. Kowalcuk: Współczesne problemy kształcenia kadr pedagogicznych dla szkół zawodowych. Kijów 1999, s. 34.

²¹⁹ Encyklopedia aforyzmów (myśl o słowie). Moskwa 1999, s. 611.

europejskiej. Odbyły się już cztery spotkania, z których opublikowano 8 pozycji książkowych pod ogólnym tytułem „Nauczyciel szkoły zawodowej” (redaktor naukowy N. Nyczkało).

Szczególne znaczenia obecnie nabierają projekty międzynarodowe ukierunkowane na prowadzenie badań porównawczych w dziedzinie pedagogiki i psychologii kształcenia zawodowego, w szczególności w zakresie przygotowania nauczyciela do różnych zadań dydaktyczno-wychowawczych w różnych branżach gospodarki. W związku z tym warto w tym miejscu podkreślić efekty i znaczenie dla przyszłości polsko-ukraińskiej współpracy naukowej w dziedzinie oświaty i pedagogiki jako dyscypliny naukowej.

5.

Kształcenie zawodowe a ukraiński rynek pracy

5.1. Rynek pracy - wieloaspektowa kategoria pojęciowa

Na wstępie pragniemy zaznaczyć z całym przekonaniem, że problemy przygotowania kadr pracowniczych nie wolno rozpatrywać z pominięciem rozumienia rynku pracy również jako kategorii pedagogicznej.

Obiektywna analiza problemów dotyczących rynku pracy w jakimkolwiek kraju czy to w Polsce, czy w Ukrainie, czy w każdym innym państwie - wymaga wielostronnego podejścia. Jest to uwarunkowane istotą i głębią treści pojęcia „rynek pracy” (Labour market), które łączy kluczowe idee z wielu dziedzin wiedzy naukowej, takich jak ekonomia, filozofia, socjologia, pedagogika, psychologia, pedagogika i psychologia pracy etc. Według „Słownika współczesnej ekonomii” MacMillana „na rynku pracy zachodzi proces dopasowania podaży i popytu na pracę. Dopasowanie to wyrażają warunki, na jakich dokonuje się transakcja między osobami oferującymi pracę (pracobiorcami) za określoną płacę a jej nabywcami (pracodawcami). W innym nieco ujęciu rynek pracy można pojmować jako miejsce spotkania popytu na pracę (w postaci ofert zatrudnienia zgłaszających się na podstawie umów o pracę i w innych formach wykorzystywania pracy, jak na przykład umowy o dzieło czy umowy zlecenia) z podażą pracy ze strony chętnych do jej podjęcia w różnych formach”²²⁰. Obok tego w obiegu naukowym i praktycznym funkcjonują również takie pojęcia, jak „lokalny rynek pracy”, „krajowy rynek pracy”, „zagraniczny rynek pracy”, „hipoteza dualności rynku pracy” oraz inne.

A więc wieloaspektowość rynku pracy powoduje potrzebę zwrócenia się do kluczowych kategorii gospodarki rynkowej:

- aktywność ekonomiczna ludności;
- popyt i zapewnienie siły roboczej;
- zatrudnienie pracowników oraz jego charakterystyki;

---

²²⁰ Słownik współczesnej ekonomii MacMillana. Tłum. z ang. Wydanie czwarte. Redaktor naczelny David W. Pearce. Kijów 2000, s. 459.

- dynamika ruchu według rodzajów działalności gospodarczej;
- bezrobocie i praca w niepełnym wymiarze czasu;
- przygotowanie zawodowe i podnoszenie kwalifikacji;
- ustawiczne kształcenie zawodowe jako światowa tendencja i podstawowy warunek polityki państwa.

W treści każdego z tych pojęć, ściśle powiązanych z pojęciem rynku pracy, integrują się i „ogniskują” cechy wszystkich czynników - ekonomicznych, socjalnych, psychopedagogicznych, andragogicznych, prawnych i prognostycznych. W tym kontekście obiektywnych cech nabiera kwestia wzajemnego związku rynku pracy i pedagogiki pracy. Na to szczególny nacisk kładą w swoich niedawno wydanych pracach znani polscy naukowcy, profesorowie Stefan Kwiatkowski, Henryk Bednarczyk, Ryszard Gerlach, Franciszek Szłosek²²¹.

5.2. Wstępna charakterystyka rynku pracy w Ukrainie

Przeprowadzając analizę współczesnego rynku pracy w Ukrainie, należy szczególnie podkreślić jak trudną drogę przebyło nasze państwo w ciągu 15 lat swojej niepodległości. Przytoczę tylko niektóre oficjalne dane, które potwierdzają ten wydawać by się mogło prosty wniosek.

W roku 1990 Deutsche Bank opublikował prognozę ekspertów „Związek Radziecki: na rozdrożu”. Możliwości Ukrainy po odzyskaniu niepodległości spośród 15 republik oceniane były jako największe. Niestety, prognoza ta nie znalazła swego odbicia w rzeczywistości, jak i wiele innych nadziei na szybkie zmiany. Natomiast Ukraina wykazała rekordowy poziom inflacji (1993 rok), największą w Europie Centralnej i Wschodniej szarą strefę gospodarki i znalazła się na ostatnim miejscu w Europie pod względem wysokości wynagrodzeń za pracę. Suche statystyki ukazują całą głębię gospodarczego i socjalnego kryzysu Ukrainy w latach 1990-1999: prawie dwukrotne zmniejszenie PKB, skrócenie długości życia, spadek liczby ludności, wzrost poziomu przestępczości²²².

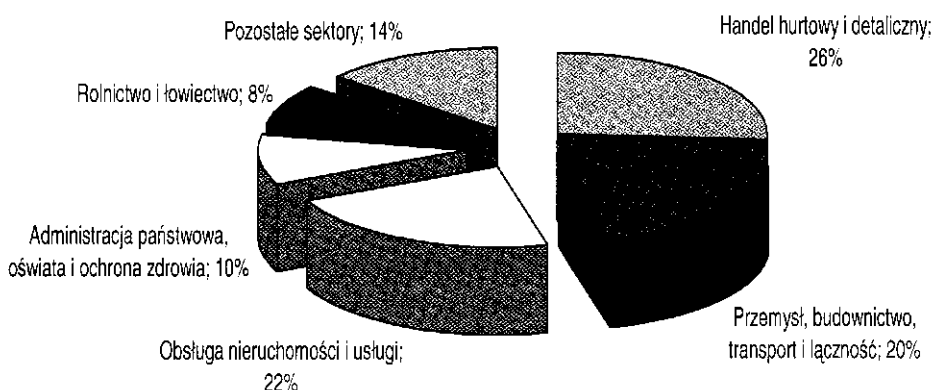
Według wniosków autorów referatu „O wewnętrznej i zewnętrznej sytuacji Ukrainy w 2005 roku”, Ukraina znajduje się na takim etapie rozwoju, na jakim Stany Zjednoczone i Włochy były w XIX wieku, a Polska, Węgry i Czechosłowacja w latach 1920-1930. W kontekście historyczno-porównawczym przykład Ukrainy daje powód do umiarkowanego, ale uzasadnionego optymizmu. Ukraińskie społeczeństwo wykazuje powolną, lecz nieodwracalną tendencję do osiągnięcia ogólnonarodowego consensusu w kwestiach najbardziej zasadniczych

²¹ Edukacja wobec rynku pracy: realia, możliwości, perspektywy. Pod redakcją Ryszarda Gerlacha. Bydgoszcz 2003; Stefan M. Kwiatkowski: Kierunki rozwoju pedagogiki pracy. W: Pedagogika pracy i andragogika w konstelacji europejskiej i globalnej. Pod red. Z. Wiatrowskiego. Włocławek 2006. F. Szłosek: Pedagogika pracy 30 lat później. W: Pedagogika pracy w kontekście integracji europejskiej. Pod red. Z. Wiatrowskiego, U. Jeruszki, H. Bednarczyka. Warszawa 2003.

²² Referat „O wewnętrznej i zewnętrznej sytuacji Ukrainy w 2005 roku”. Kijów 2006, s. 3.

dla przyszłości kraju. Już teraz udało się wyraźnie określić kluczowe elementy ogólnonarodowego porozumienia²²³.

Należy również podkreślić fakt, iż w Ukrainie zasadniczej zmianie uległa struktura własnościowa gospodarki, zostały zapoczątkowane procesy przekształceń własnościowych. I tak, zgodnie ze stanem na dzień 01.01.2005 r. ogólna liczba obiektów wpisanych do Państwowego rejestru przedsiębiorstw i organizacji Ukrainy wynosiła 1 023 396 (w roku 1997 było ich 615 686). Na dzień 01.01.2005 r. w Ukrainie działało 903 024 przedsiębiorstw w sektorze prywatnym, 43 164 jako własność Skarbu Państwa, 77 208 jako własność organizacji samorządów terytorialnych²²⁴. Znaczny wzrost liczby prywatnych przedsiębiorstw odnotowano w rolnictwie, łowiectwie i leśnictwie; przemyśle (wytórczym i przetwórczym) i budownictwie; handlu hurtowym i detalicznym oraz handlu samochodami; hotelach i restauracjach; transporcie i łączności, ochronie zdrowia i pomocy społecznej²²⁵. Zmianie uległy również struktury segmentów Państwowego rejestru przedsiębiorstw i organizacji Ukrainy (rys. 1).

Rys. 1. Struktura segmentów Państwowego rejestru przedsiębiorstw i organizacji według sektorów gospodarki (stan na dzień 01.01.2005 r.)

Źródło: „Ukraina w liczbach 2004”: Informator statystyczny. Kijów 2005, s. 59.

Jak widzimy, w strukturze segmentów Państwowego rejestru przedsiębiorstw i organizacji według sektorów gospodarki, na pierwszym miejscu był handel hurtowy i detaliczny (26%), na drugim miejscu - obsługa nieruchomości i usługi (22%), na trzecim - przemysł, budownictwo, transport i łączność (20%), na czwartym - administracja państwowa, oświata i ochrona zdrowia (10%). Udziały rolnictwa i łowiectwa stanowiły 8% oraz innych sektorów gospodarki - 14%.

²²³ Tamże, s. 4.

²²⁴ Ukraina w liczbach 2004: Informator statystyczny. Kijów 2005. Wydawnictwo „Konsultant”, s. 61.

²²⁵ Tamże, s. 59, 61.

5.3. Zmiany na rynku pracy: tendencje i problemy

Rozwój rynku pracy, dynamika zachodzących na nim zmian w znacznej mierze zależą od wielu czynników zarówno socjalno-ekonomicznych, psychopedagogicznych i administracyjnych, jak i czynników wewnętrznych i zewnętrznych.

Według ekspertów, **współczesna struktura zatrudnienia w Ukrainie, zarówno według sektorów gospodarki, jak i według zawodów i poziomów kwalifikacyjnych, daleko odbiega od standardów krajów z wysokorozwiniętych gospodarczo.** Największa liczba pracujących, prawie 5 milionów osób, czyli blisko ćwierć miliona ogólnej liczby ludności aktywnej zawodowo, skupiona jest w rolnictwie, łowiectwie, leśnictwie i rybołówstwie. Więcej niż połowa z nich zatrudniona jest w prywatnych gospodarstwach rolniczych, gdzie zachowany jest patriarchalny sposób produkcji, polegający na prostych pracach fizycznych. To świadczy o niskiej produktywności pracy oraz o nieefektywnym wykorzystaniu pracowniczego potencjału. Natomiast zbyt niski jest udział zatrudnionych w budownictwie i przemyśle przetwórczym, zwłaszcza w produkcji maszyn i urządzeń, w produkcji urządzeń elektrycznych i elektronicznych oraz urządzeń do transportu, czyli w tych sektorach gospodarki, które zapewniają inwestycje gospodarcze²²⁶.

Dosyć niepokojącym jest i to, że prawie co piąty zatrudniony z wyższym wykształceniem pracuje na stanowisku niezgodnym z jego poziomem i profilem wykształcenia. Na przykład, co trzeci zatrudniony z wyższym wykształceniem wykonuje prace niewymagające takiego poziomu wykształcenia. Musimy przyznać, że w wyniku pogoni wielu prywatnych, jak również i państwowych placówek oświatowych za kształceniem licencjatów, specjalistów i magistrów na zasadzie odpłatności (zasady komercyjne), znacznie zwiększył się zakres przygotowania specjalistów z prawa i gospodarki. Dane statystyczne świadczą o tym, że w ciągu 6 lat (2000-2005) wskaźniki te wzrosły półtorakrotnie, w tym liczba absolwentów uczelni o profilu inżynierskim, wzrosła tylko o 8%. I taka sytuacja ma miejsce akurat wtedy, kiedy to właśnie do nich należy wprowadzenie najnowszych technologii w produkcji, realizacja nowych modeli informacyjno-technologicznego rozwoju.

Nie sposób nie zauważyć jeszcze jednej negatywnej tendencji. Polega ona na tym, że **wśród zawodowo aktywnej ludności zmniejsza się udział pracowników z wykształceniem zawodowym.** Na podstawie analizy danych statystycznych można wywnioskować, że prawie 1/3 aktywnej zawodowo ludności w ogóle nie posiada wykształcenia zawodowego, 7% z nich nie zdało nawet matury²²⁷. To oczywiste, że taki stan rzeczy powoduje zmniejszenie podaży kwalifikowanych kadr na rynek pracy.

Jak już mówiliśmy, **zawodowa aktywność ludności** jest jednym z kluczowych pojęć rynku pracy. Wyniki analizy tego szczególnie istotnego wskaźnika

---

²²⁶ Referat „O wewnętrznej...”, dz.cyt., s. 74.

²²⁷ Tamże, s. 82.

za rok 2000-2004 świadczą o jego stopniowym obniżaniu: z 63,2% dla ludności w wieku 15-70 lat w roku 2000 do 62% dla tej samej kategorii wiekowej w roku 2004 (odpowiednio od 22 830,8 tys. osób w roku 2000 do 22 202,4 tys. osób w roku 2004)²²⁸. Pragniemy zwrócić uwagę na fakt, że w tej kategorii ludności najwyższym poziomem zawodowej aktywności odznaczały się osoby w wieku 30-49 lat, a najniższym - ludzie młodzi (15-24) oraz osoby w wieku emerytalnym (60-70 lat)²²⁹. Niewątpliwie statystyki dotyczące osób z ostatniej grupy wiekowej odzwierciedlają rzeczywisty proces. Dobrze wiemy, że wiele emerytów pracuje i pragnie nadal pracować, żeby pomóc swoim rodzinom. Mimo tych argumentów, podane wskaźniki statystyczne dotyczące ludzi młodych są zatrważające. Według oficjalnych danych, od roku 1999 w Ukrainie wzrasta liczba ludności mało aktywnej zawodowo (tabela 1).

Tabela 1. Przyczyny braku aktywności zawodowej ludności wg poziomu wykształcenia

Przyczyny braku aktywności zawodowej Poziom wykształcenia	Brak aktywności zawodowej wśród ludności w tys. osób	Emeryci, renciści	Uczniowie, studenci	Prowadzenie gospodarstwa domowego	Stan zdrowia, choroba	Utrata wiary w siebie	Na utrzymaniu bliskich	Nie wiedzą gdzie i jak szukać pracy	Uważają, że dla nich nie ma odpowiedniej pracy
Pełne wyższe wykształcenie	1181,7	68,4	2,6	19,4	2,0	1,5	1,6	0,3	1,0
Bazowe wyższe wykształcenie	349,4	11,5	69,8	12,8	1,0	1,1	0,7	0,6	0,6
Niepełne wyższe	1962,3	56,5	12,1	18,3	2,7	2,4	1,8	0,9	0,8
Pełne ogólnokształcące (średnie)	5373,3	42,7	23,8	16,8	3,1	3,0	2,3	1,2	1,3
Bazowe ogólnokształcące	3799,4	43,2	42,4	6,7	1,4	1,3	1,0	0,8	0,4
Podstawowe lub bez wykształcenia	893,6	64,4	31,4	1,3	0,7	0,2	0,1	0,2	0,1
RAZEM	13559,7	47,7	27,2	13,3	2,3	2,1	1,5	0,9	0,8

Źródło: Ekonomiczna aktywność ludności na Ukrainie w 2005 r. Kijów 2005, s. 137.

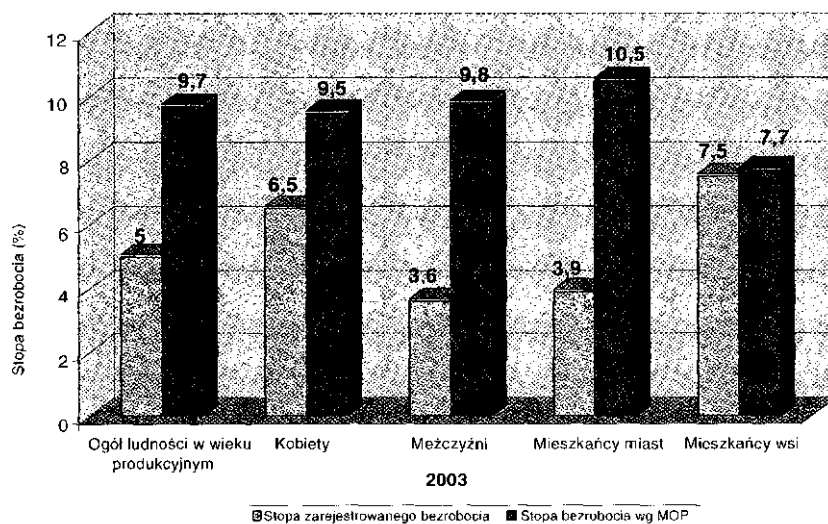
Liczba mieszkańców w wieku 15-70 lat, którzy z różnych powodów nie mieli pracy lub zajęcia przynoszącego dochody zmniejszyła się w 2004 roku o 1,1% w porównaniu do danych za rok 2003. Wśród tej kategorii ludności 1,9 mln mieszkańców aktywnie poszukiwało pracy, było gotowe podjąć pracę, próbowało rozpocząć własną działalność gospodarczą lub miało pracę załatwioną i oczekiwało na jej rozpoczęcie. Według metodologii Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP) zaliczane są do bezrobotnych. Stopa bezrobocia wśród

²²⁸ Praca Ukrainy 2004: Biuletyn statystyczny. Państwowy komitet statystyczny Ukrainy, Kijów 2005, s. 33.

²²⁹ Tamże, s. 17.

ludności w wieku 15-70 lat (według metodologii MOP) w 2004 roku kształtowała się średnio na poziomie 8,6% w stosunku do 9,1% w roku 2003.

Oficjalne dane statystyczne przekonująco świadczą o tym, że stopa bezrobocia (według metodologii MOP) wśród ludności w wieku produkcyjnym prawie dwa razy przewyższała stopę bezrobocia rejestrowanego, która jest wyrażona w procentach - stosunek liczby zarejestrowanych do liczby cywilnej ludności aktywnej zawodowo. Przy czym zróżnicowanie ze względu na płeć i miejsce zamieszkania wygląda następująco: u kobiet było wyższe o 1,4 razy, u mężczyzn - 2,8; u mieszkańców miast - 2,5, a u mieszkańców wsi o 1,3 razy (rys. 2 i rys. 3)²³⁰.

Rys. 2. Bezrobocie wśród osób w wieku produkcyjnym według płci i miejsca zamieszkania w roku 2003

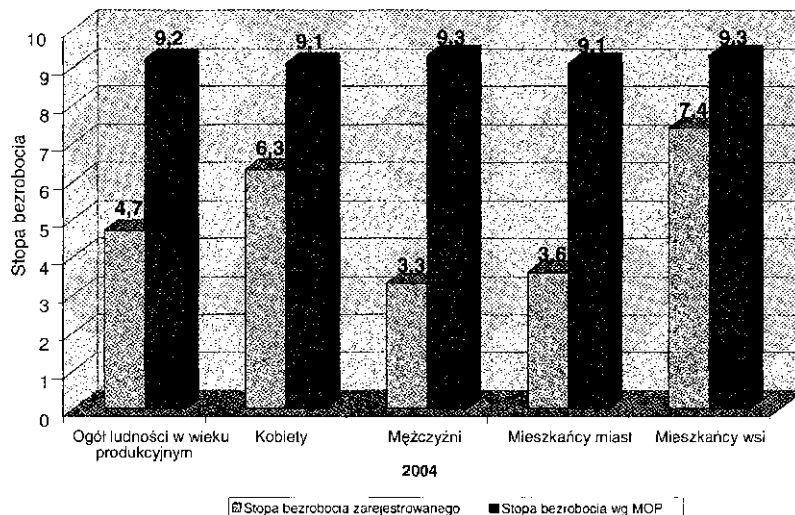
Jako główne przyczyny bezrobocia tak zarejestrowanego, jak i według metodologii MOP najczęściej występują: dobrowolna rezygnacja z pracy (33,9%); zwolnienia z przyczyn ekonomicznych (32,9%); trudności ze znalezieniem pracy po zakończeniu edukacji (18%)²³¹.

Z obiektywnej analizy danych usystematyzowanych na rys. 2 i 3 wynika, że stopa bezrobocia ludności w wieku produkcyjnym, wyliczona według metodologii Międzynarodowej Organizacji Pracy, prawie dwa razy przewyższała stopę rejestrowanego bezrobocia obliczoną metodą tradycyjną, tzn. jako stosunek liczby osób bezrobotnych do liczby ludności aktywnej zawodowo. Jak wskazują przedstawione dane statystyczne, szczególnie zauważalna jest ta różnica wśród mężczyzn i mieszkańców miast²³².

²³⁰ Tamże, s. 17.

²³¹ Praca Ukrainy 2004; Biuletyn statystyczny. Państwowy Komitet Statystyczny Ukrainy, Kijów 2005. s. 18.

²³² Tamże, s. 18.

Rys. 3. Bezrobocie wśród osób w wieku produkcyjnym według płci i miejsca zamieszkania w roku 2004

Źródło: Praca Ukrainy 2004: Biuletyn statystyczny. Państwowy Komitet Statystyczny Ukrainy, Kijów 2005, s. 18.

Należy podkreślić, że w ostatnich latach w Ukrainie zaznaczyła się pozytywna tendencja w kierunku wzrostu zapotrzebowania przedsiębiorstw i organizacji o różnych formach własności na pracowników. Jednym z dowodów na to jest wzrost o 20% liczby wolnych miejsc pracy i wakatów (stan z dnia 01.01.2005 r.) w porównaniu do danych na dzień 01.01.2004 r., co stanowi 166,5 tys. osób. Ogólny wzrost popytu na siłę roboczą spowodował pewne zmiany w liczbie zarejestrowanych bezrobotnych przypadających na jedno wolne miejsce pracy. Na dzień 01.01.2005 roku ten wskaźnik wynosił: 6 osób wobec 7 w roku 2004, dla robotników wykwalifikowanych - 4 osoby, pracowników biurowych - 5, dla stanowisk, które mogą być obsadzone przez pracowników bez specjalistycznego przygotowania - 18, dla rolników - 31 osób²³³.

Jednym ze strategicznych środków aktywnej regulacji rynku pracy przez państwo jest zwiększenie liczby nowych miejsc pracy. Jednak ukraińskie dane statystyczne wskazują na to, że liczba miejsc pracy, które są co roku uruchamiane nie odpowiada realnym potrzebom rynku pracy. W 2004 roku w celu uzyskania nowego zawodu lub specjalności, do placówek oświatowych różnego typu zostało skierowanych 145,2 tys. osób bezrobotnych (w roku 2003 było ich 134,6 tys.). A więc w ciągu tylko jednego roku wskaźnik ten powiększył się o 10,2%.

Interesująco kształtują się dane statystyczne dotyczące **jakościowego składu pracowników najemnych**, zwłaszcza, jeśli chodzi o społeczno-demograficzne charakterystyki pracowników najemnych według grup wiekowych (młodzież, pracownicy w wieku przedemerytalnym, pracujący emeryci). Liczba osób młodych w wieku 15-35 lat we wszystkich dziedzinach gospodarki

²³³ Tamże, s. 19.

na dzień 31.12.2004 roku wynosiła 30% liczby zarejestrowanych pracowników etatowych. Wyniki badań statystycznych wykazują, że najbardziej atrakcyjnymi dla młodzieży były następujące obszary działalności zawodowej: finanse (46,5% liczby zarejestrowanych pracowników), handel hurtowy i detaliczny (42,5%), hotele i restauracje (34,5%), administracja państwowa (36,8%)²³⁴.

Według oficjalnych danych, połowa zatrudnionych (z ogólnej liczby pracowników etatowych) posiadała wyższe wykształcenie. Najwięcej osób z wyższym wykształceniem było zatrudnionych w finansach i administracji państwowej. Znaczny odsetek osób z wyższym wykształceniem znalazło zatrudnienie w sferze edukacji, ochrony zdrowia i pomocy społecznej (od 63,6 do 69,2%), jak również w rekreacji i rozrywce, natomiast w rolnictwie wskaźnik ten jest najniższy (20,9%).

Mobilność siły roboczej jest jeszcze jednym istotnym wskaźnikiem wpływającym na dynamikę zmian zachodzących na rynku pracy. W Ukrainie poziom mobilności kadr przez ostatnie lata wciąż pozostaje na wysokim poziomie. Co roku ogólna liczba osób przyjętych do pracy i tych co odeszli z zakładów pracy wahała się w granicach 6,3 do 6,4 mln osób. Zgodnie z danymi statystycznymi, mężczyźni charakteryzują się większą niż kobiety mobilnością na rynku pracy, zarówno pod względem poziomu przyjęć do pracy, jak i rezygnacji z pracy, podane wskaźniki dla mężczyzn są znacznie wyższe niż dla kobiet. Na przykład w 2004 roku na każde 100 osób zatrudnionych, więcej niż połowa przyjętych do pracy i zwolnionych stanowili mężczyźni.

Podobnie jak w poprzednich latach, w naszym państwie można zaobserwować przewagę liczbową osób odchodzących z zatrudnienia nad przyjętymi do pracy prawie we wszystkich sektorach gospodarki, oprócz sfery finansowej, administracji państwowej oraz oświaty. Pragniemy zaznaczyć, że rozwój tego zjawiska powoduje coroczną redukcję pracowników najemnych, głównie w średnich i dużych przedsiębiorstwach. Szczególnie znaczący odpływ siły roboczej w ubiegłym roku miał miejsce w rolnictwie, budownictwie, hotelach i restauracjach, obsłudze nieruchomości oraz usługach prawnych dla osób fizycznych.

Charakterystyczne jest to, że przeważająca większość zatrudnionych (80,9%), podobnie jak w ubiegłym roku, dobrowolnie opuściła miejsca pracy. Jednocześnie liczba zatrudnionych, zwolnionych w związku z redukcją etatów w porównaniu z rokiem poprzednim zmniejszyła się o 27%.

W celu zapewnienia obiektywności analizy należy brać pod uwagę również taki aspekt tego złożonego zagadnienia, jakim jest praca w niepełnym wymiarze czasu. Jak wiadomo, praca w niepełnym wymiarze czasu występuje w dwóch formach: dobrowolnie wybrana oraz wymuszona (z inicjatywy pracodawcy). Dane statystyczne wykazują, że w 2004 roku (w porównaniu z 2003 rokiem) liczba zatrudnionych, przedstawionych z inicjatywy pracodawcy na skrócony dzień (tydzień) pracy, zmniejszyła się o 24,8%, a w przemyśle o 25,5%.

---

²³⁴ Tamże, s. 20.

O 41,4% zmniejszyła się liczba zatrudnionych wysyłanych na przymusowe administracyjne urlopy, w przemyśle odpowiednio o 37,4%.

Każdy pracownik, który przebywał na przymusowym urlopie, nie pracował z tego powodu w ciągu roku średnio przez 220 godzin, a z powodu skróconego dnia (tygodnia) pracy przez 250 godzin, w przemyśle - odpowiednio 214 i 278 godzin. Ogółem udział strat poniesionych z tego tytułu przez fundusz czasu pracy zmniejszył się i stanowił 1,4% wobec 2,3% rok temu. W 2004 roku każdy zatrudniony przepracował średnio 1672 godziny, co daje 86,2% funduszu czasu pracy, ustalonego w zakładach pracy. W ubiegłym roku te wskaźniki kształtowały się na poziomie odpowiednio 1638 godzin i 84,8%²³⁵.

W celu stworzenia w państwie należytych warunków zapewniających realizację prawa obywatela do podjęcia pracy i otrzymania za tę pracę godnego wynagrodzenia, w Ukrainie planowane jest podjęcie szeregu kompleksowych działań w zakresie polityki zatrudnienia. Działania te są skierowane na doskonalenie rynku pracy i systemu zatrudniania, prewencyjnego wzrostu zatrudnienia w małym i średnim biznesie oraz w sferze usług. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej wystąpiło z propozycją przyjęcia nowej redakcji Ustawy Ukrainy „O zatrudnieniu” i zatwierdzenia Państwowego programu zatrudnienia na okres do 2009 roku. Takie kompleksowe działania są nakierowane na utworzenie do 2009 roku pięciu milionów godnie opłacanych nowych miejsc pracy.

Jako jedną z przyczyn zachwiania równowagi na rynku pracy - na równi z innymi, o których mowa była wyżej - badacze podają wpływ czynników osobowościowych, takich jak:

- brak motywacji u młodzieży do opanowywania robotniczych zawodów, przeważnie negatywne nastawienie społeczeństwa do szkół zawodowych jako placówek oświatowych;
- niski poziom wiedzy wśród studentów i absolwentów szkół o stanie i dynamice rynku pracy i zapotrzebowaniu na konkretne zawody;
- kierowanie się modą, prestiżem, chwilową popularnością przy wyborze specjalności, nie uwzględniając realnych szans na znalezienie pracy w przyszłości;
- niski poziom motywacji u młodzieży do podjęcia pracy, chęci zdobycia dobrze płatnej pierwszej pracy.

Wyniki ankiet wykazują, że blisko 70% absolwentów szkół ogólnokształcących jest zorientowanych tylko na edukację w szkołach wyższych. Z ich ogólnej liczby absolwenci szkół wyższych stanowią 68%, szkół zawodowych - 32%, podczas gdy zapotrzebowanie gospodarki kraju na wysoko kwalifikowanych robotników prawie dwukrotnie przewyższa zapotrzebowanie na fachowców z wyższym wykształceniem²³⁶.

Najnowsza analiza rynku pracy wymaga sięgnięcia do danych statystycznych charakteryzujących bezrobocie według długości okresu poszukiwania pracy oraz czasu trwania bezrobocia rejestrowanego. Otóż liczba bezrobotnych

---

Tamże, s. 21-22.

N. Iwanowa: Uwzględnić potrzeby rynku pracy. W: „Kształcenie Zawodowe” z 2006 r., nr 2, s. 6.

(według metodologii MOP) poszukujących pracy lub dążących do założenia własnej działalności gospodarczej stanowiła: w 2003 roku - 1915,8 tys. osób. Z nich odsetek bezrobotnych szukających pracy krócej niż 1 miesiąc w 2003 r. - 3,1% wobec 8% w 2004 r.; od 4 do 6 miesięcy - odpowiednio 12,9% i 15,2%; od 7 do 9 miesięcy - odpowiednio 10,5% i 10,9%; od 10 do 12 miesięcy - odpowiednio 9,6% i 5,6%. Odsetek osób szukających pracy dłużej niż rok - odpowiednio 50,0% i 42,5%. Średnia długość okresu poszukiwania pracy w 2003 r. wynosiła 9 miesięcy wobec 8 miesięcy w 2004 r.

Nie mniej zatrażające są dane dotyczące czasu trwania rejestrowanego bezrobocia w Ukrainie (tabela 2).

Tabela 2. Czas trwania bezrobocia rejestrowanego

Lata	2004		2005	
	Ogółem	Odsetek z ogółem (%)	Ogółem	Odsetek z ogółem (%)
Liczba zarejestrowanych bezrobotnych w tys. osób	988,9	100,0	981,8	100,0
Według czasu trwania bezrobocia				
Mniej niż miesiąc	127,8	12,9	147,7	15,0
1-3 miesięcy	186,7	18,9	198,9	20,2
4-6 miesięcy	196,9	19,9	187,3	19,1
7-9 miesięcy	148,4	15,0	137,3	14,0
10-12 miesięcy	157,7	15,9	153,8	15,7
Dłużej niż rok	171,4	17,4	156,8	16,0
Średni czas trwania bezrobocia (miesiące)	7	x	7	x

Źródło: „Praca Ukrainy 2004”: Biuletyn statystyczny. Państwowy Komitet Statystyczny Ukrainy, Kijów 2005, s. 42.

Z podanych w tabeli danych statystycznych wynika, że średni czas trwania bezrobocia w latach 2003-2004 stanowił 7 miesięcy (a czas poszukiwania pracy odpowiednio 9 i 8 miesięcy).

Za każdą liczbą stoi konkretny człowiek, jego rodzina, dzieci, a co za tym idzie ich niespełnione marzenia, negatywne uczucia, niepewność jutra. A więc problem bezrobocia jest nie tylko kwestią gospodarczą, lecz przede wszystkim pedagogiczną, albowiem kluczową istotą tego problemu jest **Człowiek** z życiowymi potrzebami, realnymi warunkami do samorealizacji i rozwoju życiowego.

W przypadku dynamiki kształtowania rynku siły roboczej na obecnym etapie - przede wszystkim należy uwzględnić wyjątkowo istotne znaczenie następujących podstawowych czynników:

- wzrost konkurencji wśród pracowników najemnych o dobrze płatne miejsca pracy, dodatki socjalne i rozwój kariery zawodowej;
- rosnący nacisk małych i średnich przedsiębiorstw na rynek siły roboczej;

- zmianę składu struktur zasobów siły roboczej wskutek rosnącej liczby wysoko kwalifikowanych pracowników;
- zmniejszenie udziału ludności aktywnej zawodowo z powodu starzenia się, całkowitej lub częściowej utraty zdrowia wywołanej chorobą, kalectwem, ciężkimi warunkami życia i pracy, kataklizmami naturalnymi lub warunkami ekologicznymi;
- złożoność form działalności i procesów zawodowych²³⁷.

Badanie zjawisk ekonomicznych, naszym zdaniem, wymaga opracowania środków dydaktycznych z zakresu pedagogiki zawodowej, pedagogiki kształcenia ustawicznego - kształcenia przez całe życie. Gdyby spróbować przewidzieć warunki niezbędne do rozwiązywania nowych zadań, związanych ze zmianami zachodzącymi na rynku pracy z uwzględnieniem dynamiki kształtowania siły roboczej, to koniecznym byłoby połączenie ekonomicznych i psychopedagogicznych zasad w pracy z różnymi grupami społecznymi. Uważamy, że to bardzo ważne przedsięwzięcie powinno być poprzedzone działaniami psychopedagogicznymi. Na przykład, praca z młodzieżą szkolną i studentami, z absolwentami szkół, którzy wchodzi na współczesny rynek pracy i nierzadko od razu stają się bezrobotnymi, ma swoją specyfikę. Zupełnie inne powinny być i treść, i forma organizacji kształcenia, i psychologiczne zasady pracy z pracownikami różnych sektorów przemysłu, produkcji rolnej i usług, którzy muszą się przekwalifikować, opanować nowe zawody.

W pracy z ludnością niepracującą ta grupa społeczna potrzebuje stworzenia nowych, również zróżnicowanych metodyk, bowiem wśród bezrobotnych jest i młodzież, są i doświadczeni specjaliści i ludzie z ogromnym doświadczeniem życiowym. Naukowcy i metodycy, którzy pracują w dziedzinie pedagogiki zawodowej, powinni uwzględniać zarówno psychofizjologiczne cechy wieku, jak i zawodowe i życiowe doświadczenie oraz indywidualne aspiracje każdego człowieka. Oto, dlaczego tak istotne jest, aby w skład zespołów naukowych i roboczych grup, opracowujących takie zróżnicowane metodyki weszli nie tylko pedagodzy i ekonomiści, ale również i psychologowie, i medycy, i menedżerowie, i pracownicy społeczni.

---

²³⁷ Referat „O wewnętrznej i zewnętrznej sytuacji Ukrainy w 2005 roku”, s. 41.

6.

Innowacyjność w szkołach zawodowych Ukrainy

6.1. Technologie informacyjne w kształceniu zawodowym

Wyższe szkoły zawodowe oraz szkoły kształcenia nowego typu powstały w Ukrainie w latach 90. ubiegłego wieku. W Ustawie Ukrainy „O szkolnictwie zawodowym” (1998) ten rodzaj placówek był ujęty w artykule „Rodzaje szkół zawodowych”²³⁸. Z rozwojem wyższych szkół zawodowych łączono wielkie nadzieje. Szybko rosła ich sieć.

Należy zaznaczyć, że zmiana nazwy szkoły sama w sobie nie może przynieść pozytywnych rezultatów. Przede wszystkim należy uzasadnić działalność powołania wyższej szkoły zawodowej z określeniem perspektywy rozwoju i wyznaczeniem głównych kierunków dydaktyczno-wychowawczej działalności w oparciu o stosowane tam nowe technologie informacyjne.

Droga transformacji placówek kształcenia zawodowego od szkoły zawodowej do wyższej szkoły zawodowej jest dość złożona. Nie można tutaj zgodzić się na kosmetyczne zmiany (zmiana napisów, druków firmowych, pieczęci). Są niezbędne głębokie zmiany dotyczące całokształtu pracy dydaktyczno-wychowawczej, szkoły i nauczycieli. To wymaga systematycznej pomocy, ale także kontroli dotyczącej realizacji nowych koncepcji, metod, form organizacyjnych i środków kształcenia zawodowego.

W taki sposób rozpoczął działalność zespół nauczycielski Wyższej Zawodowej Szkoły nr 4 w Winnicy. Chcemy pokazać osobliwości tego doświadczenia, uważamy go bowiem za cenny przykład do naśladowania.

Szkoła w Winnicy otrzymała status „Wyższej Szkoły Zawodowej” w 1998 roku (Rozporządzenie Ministra Oświaty i Nauki Ukrainy nr 269 z 17.07.98). Placówka ta funkcjonuje i rozwija się systematycznie na podstawie własnego, au-

---

Uchwała „O kształceniu zawodowym” Nr 103/98-WR od 10.02.98 r. Uchwała Ukrainy z zakresu oświaty według stanu na 1 kwietnia 2004 r. Wydawnictwo Parlamentarne. Kijów 2004, s. 138.

torskiego statutu, który został zatwierdzony i zarejestrowany zgodnie z istniejącymi wymogami formalno-prawnymi.

Minęło już 10 lat od czasu założenia eksperymentalnej pedagogicznej szkoły z pełną dydaktyczno-metodyczną obudową procesu przygotowania kwalifikowanych pracowników oraz młodszych specjalistów, gdzie w procesie kształcenia zawodowego wykorzystuje się technikę komputerową. Eksperyment **Winnicki** funkcjonuje w oparciu o decyzję Rady Naukowej Instytutu Pedagogiki i Psychologii Zawodowej Oświaty APN Ukrainy z 20.06.1996. W pracy tej biorą udział - doktor habilitowany nauk pedagogicznych, prof. Gurewicz (Winnicki Uniwersytet Pedagogiczny) - jako konsultant naukowy oraz zespół realizujący eksperyment pod kierunkiem dyrektora O.D. Dmytryka. Pomocy naukowo-dydaktycznej dla zespołu realizującego eksperyment udzielają również pracownicy naukowcy Instytutu Pedagogiki i Psychologii Oświaty Zawodowej: profesorowie S.U. Gonczarenko, W.W. Rybałko.

Celem eksperymentu jest opracowanie programu nauczania z zastosowaniem nowoczesnych technologii kształcenia. Do szczegółowych zadań tego eksperymentu należy zaliczyć: stworzenie dydaktycznego wzorca bazowego i treściowego dla szkół zawodowych, które realizują przygotowanie kwalifikowanych pracowników oraz młodszych specjalistów; opracowanie technologii ich przygotowania oraz ewaluacji wyników nauczania treści przyrodniczo-matematycznych, ogólnotechnicznych i specjalistycznych (np. umiejętności doboru różnych metod do projektowania przygotowania kwalifikowanych pracowników z umiejętnością pracy na EOM). Program pracy eksperymentalnej przewiduje opracowanie eksperymentalnych planów i programów, metodycznej literatury w oparciu o doświadczenia z przeprowadzonych zajęć dydaktycznych z zastosowaniem współczesnych technologii komputerowych w przygotowaniu kwalifikowanych pracowników. W rezultacie przeprowadzonego eksperymentu w latach 1996-1998 zostały przygotowane bloki - materiały metodyczne dotyczące procesu kształcenia zawodowego z zastosowaniem technologii informacyjnej, a w szczególności: plan i programy nauczania, metodyczne wskazówki dotyczące poziomów nauczania, metodyczne sugestie odnoszące się do sposobów prowadzenia zajęć lekcyjnych, konspekty lekcji, instrukcje do wykonania laboratoryjno-praktycznych prac, plakaty i inne materiały dydaktyczne, np. zadania testowe i kontrolne.

Wprowadzenie do procesu dydaktyczno-wychowawczego wyższej szkoły zawodowej wypracowanego zestawu programowo-metodycznego spowodowało znaczny przyrost wiedzy zawodowej uczniów. Spowodowało również poszerzenie zakresu eksperymentu. Zgodnie z decyzją Rady Naukowej Instytutu Pedagogiki i Psychologii Oświaty Zawodowej APN Ukrainy z 17.09.1998 r. dodatkowo, na drodze eksperymentalnej przyjęto do opracowania zestaw dydaktyczny, z uwzględnieniem technologii informacyjnych, do kształcenia młodszych specjalistów w różnych zawodach.

Podczas prowadzenia eksperymentu przygotowano 43 podręczniki dla uczniów oraz wskazówki metodyczne dla nauczycieli. Równoległe z opracowa-

niem eksperymentalnych programów różnych przedmiotów zawodowych opracowano programy nauczania przedmiotów ogólnych z zastosowaniem nowych technologii informacyjnych, a w szczególności dla takich przedmiotów, jak historia, geografia, biologia, fizyka, matematyka, język obcy i innych. Komputer jako źródło informacji (CD - dyski, sieć Internet i itd.) uwzględniane są przez wykładowców przedmiotów ogólnych i zawodowych już w fazie przygotowywania się do zajęć lekcyjnych. Uczniowie wykorzystują komputery do wyszukiwania niezbędnego materiału, pisania referatów, prac zaliczeniowych oraz dyplomowych.

Zbyt mała liczba podręczników w języku ukraińskim (zwłaszcza dla specjalistycznych przedmiotów) jest rekompensowana podręcznikami i materiałami dydaktycznymi opracowanymi przez nauczycieli przedmiotów zawodowych. W bibliotece szkolnej znajduje się około 200 różnych tego rodzaju prac. Zawierają one również wersję komputerową, różną pod względem treści, a także poziomu dydaktycznego. Stosowanie tych materiałów wyraźnie wpływa na wzrost jakości kształcenia zawodowego, a zatem na poziom kwalifikacji przyszłych pracowników. Oryginalne autorskie metody opisane w podręcznikach, zostały opracowane przez następujących nauczycieli przedmiotów zawodowych Wyższej Szkoły Zawodowej nr 4 w Winnicy: O.M. Woroniuka, L.W. Żylina, W.M. Kowalowa, L.W. Horobca, O.W. Didenko, T.M. Tomczaka, A.P. Kobusa, W.F. Feduna, W.D. Opolskiego i innych.

Praca, która jest prowadzona w Wyższej Szkole Zawodowej nr 4 w Winnicy dotycząca komputeryzacji procesu nauczania - uczenia się zawodu - daje pozytywne rezultaty. Ogólny poziom wiedzy uczniów wzrósł o 52%, a ocen bardzo dobrych było aż 98%. W ciągu dwu ostatnich lat 11 absolwentów otrzymało wyróżnienia w postaci medali, a 101 osób, w wyniku uczestnictwa w eksperymencie, uzyskało wyższą ocenę. Uczniowie Wyższej Szkoły Zawodowej nr 4 z Winnicy w roku szkolnym 1999/2000 niejednokrotnie zdobywali najlepsze miejsca w ogólnoukraińskich konkursach fachowości ze specjalności „Operator E O M”.

Innowacyjne poszukiwania zespołu pedagogicznego Wyższej Szkoły Zawodowej nr 4 z Winnicy sprzyja przygotowaniu wysoko kwalifikowanego pracownika, który będzie umiał funkcjonować w warunkach gospodarki rynkowej. Losy absolwentów tej szkoły z roku szkolnego 2004/2005 kształtują się następująco: 70,9% pracuje zgodnie z wyuczonym zawodem, 70,3% podjęło dalszą naukę.

W organizacji dydaktyczno-wychowawczego procesu są uwzględnione rezultaty pedagogicznych i psychologicznych badań dotyczące wprowadzania współczesnych metod nauczania i technologii komputerowych, tendencje ekonomicznego rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw oraz stopy i struktury bezrobocia. Szkoła rozwija kontakty z podobnymi placówkami zagranicznymi.

W celu efektywnego wprowadzenia techniki komputerowej do procesu nauczania zawodu w Wyższej Szkole Zawodowej nr 4 w Winnicy organizowane są kursy dydaktyczno-informatyczne, a w czasie zimowych wakacji prowadzi-

ne są zajęcia dotyczące przygotowania do pracy w lokalnej sieci komputerowej szkoły. Oprócz tego w szkole uruchamia się też kursy dla nauczycieli kształcenia zawodowego z innych szkół funkcjonujących w mieście i okręgu Winnica.

Dla tych uczniów, którzy nie są w stanie opanować programu „Operator EOM”, a mają ochotę zapoznać się z obsługą komputera, działają w szkole pozalekcyjne kursy oraz koła. Baza komputerowa, która znajduje się w szkole jest wykorzystywana do redagowania szkolnej gazety „Wisnyk”.

W szkole utworzono 20 komputerowych klas, w których znajduje się ponad 100 komputerów typu IBM Pentium oraz IBM 586, 486, 386. Wszystkie komputery połączono w lokalną sieć Intranetu, którą z kolei podłączono do Ogólnoświatowej sieci Internet. Oprócz tego znajdują się w szkole dwie klasy, w których uczy się pisania na komputerze, istnieje także łączność faxyowa, poczta e-mail, technika ksero oraz skanery.

We wrześniu 1996 roku został zrobiony kolejny krok w kierunku komputeryzacji nauczania zawodu. Na podstawie doświadczeń i rezultatów Wyższej Szkoły Zawodowej nr 4 - zostało utworzone Centrum Kształcenia Modułowego w zakresie stosowania technologii informacyjnych, a pod koniec tego roku rozpoczęło pracę Modelowe Centrum Biznesu Gastronomicznego.

W latach 2000-2002 zaczęły działalność dwie nowe pracownie: kształcenia na odległość oraz Zakład Remontu Techniki Komputerowej. Szkolna biblioteka jest systematycznie uzupełniana o pozycje dotyczące stosowania techniki komputerowej w procesie nauczania zawodu (blisko 500 CD).

Zespół nauczycielski Wyższej Szkoły Zawodowej nr 4 w Winnicy współpracuje z wieloma szkołami wyższymi w Ukrainie. Najlepiej współpraca układa się z Winnickim Państwowym Uniwersytetem Pedagogicznym. Od 1994 roku do 2006 roku przez ten Uniwersytet, wspólnie z Instytutem Pedagogiki i Psychologii Oświaty Zawodowej APN Ukrainy zostało zorganizowanych siedem Międzynarodowych naukowo-praktycznych konferencji na tematy dotyczące zagadnień wprowadzania współczesnych technologii informacyjnych do procesu dydaktyczno-wychowawczego, realizowanego w różnego typu szkołach zawodowych.

Dwa razy w roku (na ogół w czerwcu i w grudniu) przeprowadzana jest diagnoza oraz podsumowanie pracy eksperymentalnej szkoły w Winnicy - na zebraniach Rady Naukowej Instytutu Pedagogiki i Psychologii Oświaty Zawodowej APN Ukrainy. Pracownicy Wyższej Szkoły Zawodowej nr 4 w Winnicy często są gospodarzami wyjazdowych posiedzeń Wydziału Pedagogiki i Psychologii Oświaty Zawodowej APN Ukrainy. Rezultaty działalności eksperymentalnej Wyższej Szkoły Zawodowej nr 4 dotyczące problemów wprowadzania innowacyjnych metod nauczania i współczesnych technologii zostały zatwierdzone przez Prezydium Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy.

Z doświadczeniem tej eksperymentalnej szkoły zapoznali się dyrektorzy ośrodków metodycznych dla szkół zawodowych oraz uczestnicy ogólnoukraińskich seminariów w Winnicy.

Pozytywnym rezultatem wprowadzenia technologii informacyjnych jest również to, że wielu absolwentów Wyższej Szkoły Zawodowej nr 4 przedłuża nauczanie w wyższych szkołach III-IV stopnia akredytacji (w Winnickim Państwowym Uniwersytecie Technicznym im. M. Kociubyńskiego), w tarnopolskiej Akademii Przemysłu, odeskiej Państwowej Akademii Łączności i w innych). Podpisane są umowy o współpracę oraz w sprawie warunków egzaminów wstępnych do Winnickiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego i Winnickiego Oddziału Akademii Tarnopolskiej - pomiędzy tymi uczelniami a Wyższą Szkołą Zawodową nr 4 w Winnicy. Wprowadzenie do procesu dydaktyczno-wychowawczego nowych technologii informacyjnych zrodziło w Winnickiej szkole szereg problemów.

Dotyczą one głównie braku odpowiednich programów komputerowych i przedmiotowej literatury w języku ukraińskim. Istniejące programy do nauczania np. fizyki, chemii, matematyki albo zawierają treści podstawowe, albo o dużym stopniu złożoności, co nie pozwala na pełne ich wykorzystanie.

Główne kierunki dalszej pracy eksperymentalnej w Wyższej Szkole Zawodowej nr 4 w Winnicy koncentrować się będą na:

- 1) Opracowaniu programów na CD z zakresu nauczania przedmiotów ogólnych, ogólnozawodowych i specjalistycznych;
- 2) Wprowadzeniu systemu kształcenia na odległość, zwłaszcza w odniesieniu do bezrobotnych oraz osób niepełnosprawnych;
- 3) Podjęciu dalszego doskonalenia kadry nauczającej w zakresie stosowania technologii informacyjnych w kształceniu zawodowym.

Przykład Wyższej Szkoły Zawodowej nr 4 z Winnicy świadczy o konieczności korzystania w nauczaniu zawodu z technologii informacyjnych. Możliwości, jakie daje zastosowanie komputera w procesie kształcenia zawodowego są nie do przecenienia. Wyraźny wzrost efektywności tego procesu, duże zaangażowanie uczniów oraz łatwość organizacji zajęć - to tylko niektóre pozytywne efekty Winnickiego eksperymentu, który jest także świadectwem dobrej współpracy środowiska praktyki oświatowej ze środowiskiem naukowym.

6.2. Ogólnoukraińskie konkursy mistrzostwa zawodowego

Przeprowadzanie konkursów mistrzostwa zawodowego wśród uczniów szkół zawodowych było zapoczątkowane jeszcze w byłym Związku Radzieckim. Wtedy organizowano doroczne obwodowe, republikańskie oraz wszechzwiązkowe konkursy w różnych zawodach. Zwycięzców honorowano medalami, dyplomami i kosztownymi prezentami. Najlepsze wyroby uczniów zdobyły gabloty w pawilonach „Szkolnictwo Zawodowe” na wystawach osiągnięć gospodarki narodowej w Moskwie i Kijowie. Zaznaczmy jednak, że taka działalność odgrywała pewną pozytywną rolę w rozwoju twórczości technicznej, aktywności poznawczej i mistrzostwa zawodowego uczniów. Szkoda, że obecnie pawilony szkolnictwa zawodowego „znikły”, a razem z nimi i możliwość zapo-

znania się uczniów z innych regionów kraju z najlepszymi pracami zwycięzców konkursów mistrzostwa zawodowego.

W niepodległej Ukrainie ta dobra tradycja częściowo odrodziła się. Ministerstwo Oświaty i Nauki podjęło decyzję o prowadzeniu konkursów mistrzostwa zawodowego. Decyzja ta w formie aktu normatywnego określa warunki organizacji takich konkursów, ich procedurę (na poziomie ogólnoukraińskim i regionalnym), wymagania organizacyjne, kryteria oceniania wykonanej pracy itd.

Przytoczmy dwa konkretne przykłady organizacji ogólnoukraińskich konkursów mistrzostwa zawodowego. *Przykład pierwszy*- Ogólnoukraiński konkurs mistrzostwa zawodowego wśród uczniów szkół zawodowych, zdobywających zawód spawacza elektrogazowego. Został on przeprowadzony szkolnymi i regionalnymi eliminacjami na bazie przemysłowo-pedagogicznej szkoły zawodowej w Doniecku, gdzie rozegrano finał tego konkursu. Do celów konkursu można zaliczyć:

- 1) wyłonienie i wsparcie utalentowanej młodzieży pobierającej naukę w systemie szkolnictwa zawodowego;
- 2) podwyższenia ogólnego poziomu kształcenia zawodowego;
- 3) rozwój twórczej aktywności uczniów;
- 4) doskonalenie organizacji i treści kształcenia spawaczy.

Przy wyborze bazy dla przeprowadzenia finału ogólnoukraińskiego konkursu Komitet Organizacyjny brał pod uwagę stan bazy materialno-technicznej spawalniczych zakładów produkcyjnych oraz doświadczenie w organizacji konkursów regionalnych. W ciągu ostatnich pięciu lat doniecka przemyślowo-pedagogiczna szkoła zawodowa wspólnie z Zarządem Głównym Oświaty i Nauki donieckiej administracji obwodowej była organizatorem wielu konkursów mistrzostwa zawodowego wśród uczniów szkół zawodowych. Szkoła ta również posiada warsztaty szkoleniowo-produkcyjne i licencję Ministerstwa Oświaty i Nauki Ukrainy na szkolenie w zawodzie spawacza elektrogazowego. Właśnie z tych powodów Komitet Organizacyjny dał pierwszeństwo tej pla-

²³⁹

cowce .

Wykładowcy przedmiotów specjalistycznych i nauczyciele zawodu z wielką odpowiedzialnością rozpoczęli przygotowania do konkursu. Zgodnie z warunkami konkursu trzeba było sprawdzić poziom wiedzy teoretycznej uczestników oraz umiejętności praktyczne z ręcznego, elektrołukowego oraz półautomatycznego spawania w środowisku gazów osłaniających. W tym celu w szkole przygotowano dwie sale wyposażone w komputery, stanowiska pracy według rodzajów spawania, miejsce dla kontroli jakości wykonanych prac. Uczestnicy finału otrzymali odzież roboczą i niezbędne materiały.

Po zakończeniu konkursu administracja szkoły poinformowała kierownictwo symferopolskiego Przedsiębiorstwo Budowy Maszyn „Firma Selmasz” i Przedsiębiorstwo Produkcji Sprzętu do Samospawania „Donmet” o jego rezul-

---

²³⁹ A. Dżantimirow: Z nadzieją w przyszłość: Ogólnoukraiński konkurs mistrzostwa zawodowego. „Kształcenie Zawodowe”, nr 4. 2003.

tatach, ponieważ pracownie szkoły wyposażone były właśnie w sprzęt produkowany w tych przedsiębiorstwach od wielu lat. Dlatego również w przeddzień finału konkursu w szkole zjawili się przedstawiciele tych zakładów. Oni to zorganizowali wystawę sprzętu spawalniczego i umożliwili uczestnikom finału wykonanie zadań praktycznych na nowoczesnym sprzęcie. Na otwarcie konkursu przybyli przedstawiciele wielu przedsiębiorstw regionu.

Do finałowej rozgrywki zakwalifikowało się 25 uczniów ostatniego roku różnych szkół zawodowych z 23 obwodów Ukrainy, Republiki Autonomicznej Krymu i Kijowa. Prawo do udziału w finale zdobyli zwycięzcy konkursów regionalnych. W finale uczestniczyło 7 przedstawicieli wyższych szkół zawodowych, 12 szkół zawodowych, 2 wyższych artystycznych szkół zawodowych, 3 liceów zawodowych z donieckiej Przemysłowo-Pedagogicznej Szkoły Zawodowej.

Zadania praktyczne i warunki techniczne były dość złożone. Odpowiadały one kwalifikacyjnym wymogom stawianym przed czwartym poziomem wymagań dla spawacza elektrogazowego. W pierwszym dniu po wypełnieniu testów teoretycznych uczestnikom zaproponowano wykonanie spawania, a jego oceny dokonano w sposób wizualny oraz za pomocą promieniowania rentgenowskiego. W drugim dniu konkursu zadanie praktyczne polegało na wykonaniu spawania z wizualną oceną oraz próbą pneumatyczną przy szczelności uścisku 0,5 megapascali.

Podczas dwóch konkursowych dni jury, w skład którego weszli najlepsi wykładowcy i mistrzowie z placówek kształcenia zawodowego i przedstawiciele Ministerstwa Oświaty i Nauki Ukrainy, obserwowało samodzielne wykonanie zadań konkursowych i obiektywnie oceniało jakość wykonanych prac. Poza tym uczestnikom konkursu został zaproponowany program kulturalny: wycieczka po mieście, do zamkniętego Towarzystwa Akcyjnego „Grupa Nord”, a także udział w koncercie zespołów amatorskich, w dyskotecie itp. Nauczyciele towarzyszący uczestnikom mieli okazję do wymiany doświadczeń pedagogicznych uczestnicząc w posiedzeniu okrągłego stołu, które organizowała Komisja Psychologiczno-Pedagogiczna.

Zwycięzcy konkursu zostali uhonorowani dyplomami I stopnia (jedna osoba), dyplomem II stopnia (trzy osoby), dyplomem III stopnia (sześć osób).

Tytuł najlepszego fachowca w postaci Listu Honorowego Ministerstwa Oświaty i Nauki otrzymały 4 osoby. Wszyscy uczestnicy finału otrzymali cenne upominki.

Wydaje się, że reaktywowanie konkursów mistrzostwa zawodowego ma szczególnie ważne znaczenie. Już sama nazwa konkursu świadczy o jego ukierunkowaniu na kształtowanie pewnych umiejętności zawodowych, a także cech pracowniczych, wśród których można wymienić kulturę pracy i odpowiedzialność. Konkurs wykazał, że odtwarzanie materialno-technicznej bazy szkół zawodowych w wielu obwodach odbywa się w bardzo wolnym tempie. Część uczestników konkursu miała problemy przy wykonaniu spawania półautomatycznego w środowisku gazów osłaniających wykonywanych bez kontroli wzrokowej. Co do jakości spawania wykonanego w trakcie konkursu, to wyniki okazały się niższe od oczekiwanych. Niewątpliwie, nie można nie brać pod uwagę czynnika stresu, który towarzyszył uczestnikom. Poza tym negatywny

wpływ wywarł także brak doświadczenia udziału w podobnych konkursach. Bez względu na to, najważniejszym pozostaje fakt, że uczestnicy konkursu otrzymali bezcenne doświadczenie zawodowe - a przedsiębiorstwa miały okazję jeszcze raz przekonać się o możliwościach i poziomie rozwoju systemu kształcenia zawodowego w Ukrainie z uwzględnieniem współczesnych wymagań naukowo-technicznych oraz wymogów przyszłości.

Przykład drugi: konkurs rzeźbiarzy. Ten ogólnoukraiński konkurs wśród uczniów ostatniego roku pobierających naukę w placówkach kształcenia zawodowego w Ukrainie został zorganizowany po raz pierwszy. Jego organizatorem było Ministerstwo Oświaty i Nauki.

Na miejsce finału konkursu wybrano Artystyczne Liceum Zawodowe w Stryju (obwód lwowski). Ta placówka posiada wszystkie niezbędne do tego warunki: sale wyposażone we współczesny sprzęt informatyczno-obliczeniowy, Internat, stołówkę, warunki do odpoczynku kulturalnego uczestników i osób im towarzyszących.

Inicjatorzy ogólnoukraińskiego konkursu postawili przed sobą szlachetny cel - wyłonić i wspierać utalentowaną rzeźbiarsko młodzież pobierającą naukę w artystycznych placówkach kształcenia zawodowego. Poza tym chodziło, jak w przypadku innych tego typu konkursów, o podniesienie poziomu przygotowania zawodowego i rozwój twórczej aktywności uczniów.

Komitet Organizacyjny i jurorzy przygotowali kilka wariantów zadań konkursowych z części teoretycznej i praktycznej, opracowali program konkursu, zdobyli środki finansowe oraz rozwiązali wiele bieżących problemów, od których zależało utrzymanie odpowiedniego poziomu konkursu.

Zgodnie z programem przewidywano wykonanie zadań teoretycznych, które po raz pierwszy w konkursie takiej rangi przeprowadzono drogą testową z wykorzystaniem programu komputerowego. Część praktyczna składała się z następujących zadań: wykonania rzeźby geometrycznej trójgraniasto-wklęsłej w masie drzewnej, wykonanie ornamentu na wzór pradawnych słowiańskich ornamentów, jak również w stylu romańskim, które najczęściej wykorzystywane były w twórczości znanych rzeźbiarzy ukraińskich, białoruskich, z krajów nadbałtyckich, północnej i zachodniej Rosji²⁴⁰.

16 listopada 2005 roku w auli głównej liceum zgromadzili się uczestnicy konkursu, towarzyszący im nauczyciele, jury, członkowie Komitetu Organizacyjnego, goście.

Zadania każdej części konkursu wszyscy uczestnicy wykonywali jednocześnie. Przed przystąpieniem do wykonania zadań praktycznych każdemu uczestnikowi zostało przydzielone miejsce do wykonywania zadania i niezbędne narzędzia.

Członkowie jury obserwowali i oceniali sposób i rezultaty pracy uczniów. Członkom Komitetu Organizacyjnego, jury, towarzyszącym nauczycielom nie wolno było w jakikolwiek sposób ingerować w proces tworzenia.

---

²⁴⁰ W. Przycki: Mistrzostwo rzeźbiarzy. „Kształcenie Zawodowe”, nr 1, 2006.

W zależności od stopnia złożoności zadania Komitet Organizacyjny określał niezbędną ilość czasu na jego wykonanie. Uczestnicy wykonywali zadania samodzielnie z przestrzeganiem przepisów BHP.

W trakcie konkursu uczestnicy przechodzili nie tylko próbę własnych umiejętności, ale mieli okazję zapoznać się z nowoczesnymi technologiami wykorzystywanymi w szkole, w której odbywał się finał konkursu. Poza tym mogli dobrze odpocząć korzystając z zaproponowanej oferty kulturalnej.

W pierwszej części konkursu, finaliści przez pół godziny rozwiązywali zadania z użyciem komputerów. Drugi etap polegał na prezentacji autorskiego pomysłu. Był to etap przygotowawczy do części praktycznej. Wyniki konkursu świadczą o wysokim poziomie przygotowania zawodowego uczestników.

Następnego dnia finaliści konkursu współzawodniczyli w rzeźbiarstwie. Ten dzień potwierdził wysokie umiejętności i talent uczniów ze sobą rywalizujących. Ze 130 możliwych punktów zdobytych w obu częściach konkursu, finaliści otrzymali od 97 do 124 punktów.

Do składu jury weszli: główny specjalista Ministerstwa Oświaty i Nauki, członek Narodowego Związku Mistrzów Sztuki Ludowej Ukrainy, dyrektor kijowskiej Wyższej Szkoły Zawodowej Obróbki Drewna, kierownik Katedry Wyrobów Artystycznych z Masy Drzewnej Akademii Sztuki we Lwowie, malarz, docent Państwowego Uniwersytetu Technicznego w Czerkasach. Jury wysoko ocenili mistrzostwo i technikę wykonania rzeźb, twórcze podejście do wykonania kompozycji.

Najlepsze wyniki uzyskali uczniowie obwodów lwowskiego, iwano-frankowskiego, czernihowskiego, chersońskiego, Winnickiego oraz Republiki Autonomicznej Krym. Dyplom I stopnia otrzymał zwycięzca konkursu, uczeń szkoły zawodowej z miasteczka Iwano-Frankowsk, dyplom II stopnia otrzymało dwie osoby, a dyplom III stopnia - trzy osoby. Pozostali uczestnicy powrócili do swych domów z dyplomami uczestników Ogólnoukraińskiego Konkursu i nagrodami. Konkurs ten stanowił dobrą ilustrację stanu i poziomu kształcenia zawodowego w zawodzie rzeźbiarza. Poza tym umożliwił zwycięzcy kontynuowanie kształcenia w wyższej szkole artystycznej.

Zaproponowany uczestnikom program kulturalny był różnorodny i ciekawy. Zatrzaszczyło się o to kierownictwo Artystycznego Liceum Zawodowego miasta Stryj. Na uroczystym rozpoczęciu konkursu wystąpiły zespoły amatorskie oraz soliści z różnych szkół obwodu lwowskiego. Zauroczył wszystkich cudowny wieczór spotkań i odpoczynku, wycieczki do Lwowa. Szczególne wrażenie wywarła na uczestnikach wycieczka do Muzeum Iwana Franka we wsi Nagujewycze oraz do Traskawca.

Osoby towarzyszące uczestnikom spotkały się przy okrągłym stole na dyskusji „Problemy wdrażania Państwowych Standardów w procesie kształcenia”. Rozmowa toczyła się wokół zagadnień akceptacji standardów państwowych, zmiany nazwy profesji „Rzeźbiarz w masie drzewnej i korze brzozonej”, „Rzeźbiarz w drewnie” oraz na opracowaniu projektu ustawy o artystycznych placówkach kształcenia zawodowego.

W trakcie konkursu odbyła się również wystawa wyrobów artystycznych z drewna różnych szkół rzeźbiarstwa. Tylko mistrz z prawdziwego zdarzenia, dobrze znający i „odczuwający” naturalne osobliwości drewna, potrafi stworzyć rzeźbione lub fikuśnie pomalowane meble, drewniane naczynia kuchenne, dekoracyjne wazony, talerze itd.

Ogólnoukraiński Konkurs Mistrzostwa Zawodowego wśród uczniów artystycznych placówek kształcenia zawodowego zaprezentował znaczący potencjał naszej młodzieży w dziedzinie rzeźbiarstwa. Szkoda, że zwycięzcy tych konkursów nie mają okazji uczestniczyć w tego typu konkursach międzynarodowych, ale to zadanie na przyszłość. Ministerstwo Oświaty i Nauki Ukrainy opracowuje możliwości przeprowadzenia podobnych konkursów wśród absolwentów systemu kształcenia zawodowego krajów wchodzących do Wspólnoty Niepodległych Państw (Ukrainy, Białorusi, Mołdawii) oraz krajów nadbałtyckich. Najważniejszym jest to, że początek już został wykonany²⁴¹.

---

²⁴¹ Tamże, s. 50.

Bibliografia

1. Batyszew S.: Zbiór prac naukowych. Nikołajew 2003.
2. Bednarczyk H., Woźniak L. Kwiatkowski S. (red.): Krajowe standardy kwalifikacji zawodowych. Warszawa 2004.
3. Bielajewa A.: Rozwój kształcenia zawodowego. „Pedagogika”, nr 8, 2001.
4. Desjатов T.: Współczesny system kształcenia zawodowego w Turcji. Czerkasy 1998.
5. Doktryna narodowa „O rozwoju oświaty”. II Ogólnoukraiński Zjazd Pracowników Oświaty. Kijów 2002.
6. Dorognuow S., Nyczkało N., Zjaziun L: Reforma z odcieniem zniszczenia. „Kurier Rządowy”, 23 września 1998.
7. Dżantimirow A.: Z nadzieją w przyszłość: Ogólnoukraiński konkurs mistrzostwa zawodowego. „Kształcenie Zawodowe”, nr 4, 2003.
8. Encyklopedia aforyzmów (myśl o sławie). Moskwa 1999.
9. Encyklopedia nauczania społecznego Jana Pawła II. Pod red. Ks. A. Zwołńskiego. Radom 2003.
10. Gerlach R. (red.): Edukacja wobec rynku pracy: realia, możliwości, perspektywy. Bydgoszcz 2003.
11. Gonczarenko S.: Fundamentalność kształcenia zawodowego. „Gazeta Pedagogiczna”, nr 12, 2007.
12. Gonczarenko S.: Ukraiński słownik pedagogiczny. Lwów 1997.
13. Iljin W.: Postmetodyka humanizmu. Wydawnictwo „Agora”. Kijów 2006.
14. Iwanowa N.: Uwzględnić potrzeby rynku pracy. „Kształcenie Zawodowe”, nr 2, 2006.
15. Kaczor S.: Kształcenie i doskonalenie zawodowe w okresie przemian. Radom 1993.
16. Koncepcja oświaty zawodowej Ukrainy. Kijów 1991.
17. Koncepcja kształcenia ustawicznego. Projekt. Kijów 1998.
18. Kremień W., Tkaczenko W.: Ukrainy droga ku sobie. Problemy społecznej transformacji. Kijów 1998.
19. Kształcenie zawodowe w XXI wieku. Materiały II Międzynarodowego Kongresu dotyczącego kształcenia zawodowego. Seul 1999.
20. Kwiatkowski S. (red.): Kształcenie zawodowe w warunkach gospodarki rynkowej. Warszawa 1994.
21. Lewowicki T.: Przemiany oświaty. Warszawa 1997.
22. Mamrycz S.: Kształtowanie treści pojęcia „innowacja w pedagogice”. „Pedagogika i Psychologia Kształcenia Zawodowego”, nr 3, 2005.
23. Materiały Ministerstwa Oświaty i Nauki dotyczące działalności MOiN Ukrainy w 2005 roku oraz główne zadania na rok 2006. „Oświata Ukrainy”. Kijów 2006.
24. Międzynarodowa Organizacja Pracy. Uchwała dotycząca rozwoju zasobów ludzkich i przygotowania kadr. Konferencja Generalna Międzynarodowej Organizacji Pracy. Genewa 2000.

25. Nikołajenko S.: Zabezpieczenie gospodarki wysoko wykwalifikowaną kadrami. „Kształcenie Zawodowe”, nr 11, 2003.
26. Nikołajenko S.: Tezy referatu nt. „Tworzyć oświatę nowego typu” na spotkanie Kolegium Ministra Oświaty i Nauki Ukrainy. „Oświata Ukrainy”, nr 48, 2005.
27. Nikołajenko S.: Rozwój nauki i oświaty w latach 2005–2006. Sprawozdanie Ministra Oświaty i Nauki. „Oświata Ukrainy”, nr 45–46, 2006.
28. Nikołajenko S.: Strategia rozwoju edukacji w Ukrainie: początek XXI stulecia. Kijów 2006.
29. Nyczkało N.: Europejski kontekst transformacji kształcenia zawodowego w Ukrainie. „Szlak Oświatowy” Nr 2 z 1998 r.
30. Nyczkało N.: Modern Issues of Curriculum of Vocational Education and training in the Ukraine. W: Curriculum transformation in the Conditions of labour market development. Mińsk 1998.
31. Nyczkało N., Kowalczyk E.: Współczesne problemy kształcenia kadr pedagogicznych dla szkół zawodowych. Kijów 1999.
32. Nyczkało N.: Zasady pedagogiki zawodowej S.J. Batyszewa w XXI wieku. Kijów 2001.
33. Nowacki T.: Tworząca ręka. Warszawa 2005.
34. Oniszczenko W.: Fundamentalne teorie pedagogiczne w strukturach współczesnych technologii kształcenia. „Pedagogika i Psychologia Kształcenia Zawodowego”, nr 3, 2002.
35. Oświata zawodowa Ukrainy w XX wieku. Wydanie encyklopedyczne. Pod red. N. Nyczkało. Kijów 2004.
36. Państwowy program „Nauczyciel”. Przyjęty Uchwałą Gabinetu Ministrów Ukrainy dnia 28 marca. „Oświata Ukrainy”, nr 379, 2002.
37. Pawluk C., Czemył R.: Skarby Muzeum Etnograficznego Ukrainy. Lwów 2005.
38. Parznycki W.: Mistrzostwo rzeźbiarzy. „Kształcenie Zawodowe” nr 1, 2006.
39. Podstawowe kierunki badań w dziedzinie pedagogiki i psychologii w Ukrainie. „Pedagogika i Psychologia Kształcenia Zawodowego”, nr 3, 2002.
40. Praca w Ukrainie w roku 2004. Biuletyn statystyczny. Państwowy Komitet Statystyczny Ukrainy. Kijów 2005.
41. Referat „O wewnętrznej i zewnętrznej sytuacji Ukrainy w 2005 roku”. Materiały konferencyjne, powielone. Kijów 2006.
42. Rozwój oświaty zawodowej w okresie reform społeczno-ekonomicznych. „Kompas”. Kijów 1998.
43. Sawczenko O.: Zdolność uczenia się jako wiodąca kompetencja kształcenia średniego ogólnego. Biblioteka Polityki Oświatowej. Kijów 2004.
44. Słownik współczesnej ekonomii Macmillana. Wydanie IV. Wydawnictwo „Artek”. Kijów 2000.
45. Suchomlińska O. (red.): Pedagogika ukraińska w dwóch tomach. Kijów 2004.
46. Szczerbak O.: Treść i formy przygotowania nauczycieli zawodu w technicach przemysłowo-pedagogicznych Ukrainy. Kijów 1995.
47. Szczykowa N.: Nowe pedagogiczne technologie procesu wychowania. Moskwa 1993.

48. Szlosek F.: Pedagogika pracy 30 lat później. W: Pedagogika pracy w kontekście integracji europejskiej. Pod red. Z. Wiatrowskiego, U. Jeruszki, H. Bednarczyka. Warszawa 2003.
49. Ukraina 2004 w liczbach. Informator statystyczny. Wydawnictwo „Konsultant”. Kijów 2005.
50. Wiatrowski Z.: Podstawy pedagogiki pracy. Bydgoszcz 2005.
51. Zjaziun L.: Mistrzostwo pedagogiczne. Warszawa-Radom 2005.
52. Zjaziun L.: Oświata i nauczyciel w kontekście tworzenia państwowości Ukrainy. Materiał do wystąpienia na plenarnym posiedzeniu APN Ukrainy. Maszynopis powielony. Kijów 1998.
53. Zjaziun L., Nyczkało N. (red.): Bibliograficzny wykaz prac naukowych Instytutu Pedagogiki i Psychologii Oświaty Zawodowej za lata 1993-1998. Charków 1998.
54. Znowelizowana propozycja dotycząca kształcenia zawodowego. UNESCO Paryż 2001.

Akty prawne do części II

1. Akty ustawodawcze Ukrainy dotyczące oświaty. Stan na dzień 1 kwietnia 2004 r. Wydawnictwo Parlamentarne. Kijów 2004.
2. Konstytucja Ukrainy. Wiadomości Rady Najwyższej. Nr 30 z 1996 r.
3. Materiały Rady Najwyższej Ukrainy z 16 października 2002 r. „O stanie wykonania postanowień o rozwoju ogólnego szkolnictwa średniego w Ukrainie”. Wydawnictwo Parlamentarne. Kijów 2003.
4. Rozporządzenie Prezydenta Ukrainy „Podstawowe kierunki reformy systemu kształcenia zawodowego” z dnia 8 maja 1996 r.
5. Ustawa Ukrainy „O edukacji”. Wydawnictwo Parlamentarne. Kijów 1996.
6. Uchwała „O kształceniu zawodowym” Nr 103/98-WR z 10 lutego 1998 r. Wydawnictwo Parlamentarne. Kijów 2004.
7. Ustawa Ukrainy Nr 651/XIV z dnia 13 maja 1999 r. „O średnim szkolnictwie ogólnym. Komitet ds. Nauki i Oświaty Rady Najwyższej Ukrainy. Wydawnictwo Parlamentarne. Kijów 2004.
8. Uchwała Gabinetu Ministrów Ukrainy z dnia 16 listopada 2000 r. Nr 1717 „O wprowadzeniu do ogólnokształcących placówek oświatowych nowych programów, struktury i 12-letniego okresu kształcenia”.
9. Ustawa Ukrainy „O edukacji”. Komitet ds. Nauki i Oświaty Rady Najwyższej Ukrainy. Wydawnictwo Parlamentarne. Kijów 2004.